

ISSN:2146-7676

UFUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
UFUK UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ufuk University Institute of Social Sciences

Yıl / Year: 5

Sayı / No: 10

Yıl / Year: 2016

www.ufuk.edu.tr

UFUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sahibi Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına: Rektör: Prof. Dr. Aral EGE	ISSN: 2146-7676
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	
Editör Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN	Yardımcı Editörler Öğr. Gör. Dr. Çağlar DOĞRU Arş. Gör. Ozan MUTLU Arş. Gör. Gülçim BİLİM BAYKAN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Örsan AKBULUT (TODAİE) Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Emine AKYÜZ (Ufuk Üniversitesi) Doç. Dr. M. Nail ALKAN (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Orhan AYDIN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Semih BÜKER (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Yasin CEYLAN (ODTÜ) Prof. Dr. Halil CİN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Yelda DEMİRAĞ (Başkent Üniversitesi) Prof. Dr. Türkmen DERDİYOK (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Gülen ELMAS (Hitit Üniversitesi) Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Cenap ERDEMİR (Ufuk Üniversitesi) Doç. Dr. Niyazi ERDOĞAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Azize ERGENELİ (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Şanal GÖRGÜN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Sadi GÜNDOĞDU (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR (Arel Üniversitesi)	Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Coşkun İKİZLER (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Raşit KAYA (ODTÜ) Prof. Dr. Ahmet KOCAMAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Müslüme NARİN (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Cemal OĞUZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Erdoğan ÖNER (Ufuk Üniversitesi) Doç. Dr. Enver ÖZCAN (Ufuk Üniversitesi) Doç. Dr. Leyla ÖZER (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Gülsev PAKKAN (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Refia PALABIYIKOĞLU (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Neşe SONGÜR (TODAİE) Prof. Dr. Deniz BÜYÜKKILIÇ ŞEREN (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Burak TANGÖR (TODAİE) Prof. Dr. Erdinç TOKGÖZ (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Emel ÜLTANIR (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Gürcan ÜLTANIR (Ufuk Üniversitesi) Prof. Dr. Özkan ÜNVER (Ufuk Üniversitesi)
Yerel Süreli Yayın Basım Yeri: Başkent Kلیşe Matbaacılık Bayındır Sokak 30/E Kızılay/Ankara Basım Tarihi: 30.12.2016	

Dergimizin temel amacı; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, sosyal bilimler alanında tercih edilen nitelikli ve özgün çalışmaları yayımlayarak akademik alana katkıda bulunmaktır. Dergiye gönderilen yazılar, derginin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanarak değerlendirme sürecine girmek üzere sbdergi@ufuk.edu.tr elektronik posta adresine gönderilmelidir.

Copyright@Aralık2016
Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tüm hakları mahfuzdur.

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az bir kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Dergide yer alan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik ve mekanik (fotokopi dâhil) herhangi bir şekilde izinsiz kullanılamaz ve çoğaltılamaz.

Yönetim yeri: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Mevlana Bulvarı No:86-88 06520 Balgat / Ankara	Tel: 0312 2044449 Faks: 0312 2872390 E-Posta: sbdergi@ufuk.edu.tr İnternet Adresi: http://www.ufuk.edu.tr
--	--

UFUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl : 5

No: 10

Yıl: 2016

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	5-6
Güner KOÇ AYTEKİN	
Kamu Çalışanlarında E-Devlet Algısı: Karabük İli Örneği	7-22
Yahya FİDAN, Canan YILDIRAN, Aydın YILMAZER	
Yöneticilerin İşyerindeki Başarısı Açısından Çalışan Davranışlarını Etkileyen Etmenler.....	27-40
Türkmen DERDİYOK, Esra Bilge DERDİYOK	
Male Hairdresser-Client Communication: What Secret They Share In Barber Armchairs!.....	41-54
Rüçhan GÖKDAĞ	
Yakın Çevre Doktrini Ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Rus Azınlıklar.....	55-72
Tarık DEMİR	
Sürdürülebilir Kentleşme Tartışmaları Ve Kent Hakkı	73-84
Özgün DİNÇER	
#Yosoy132 Ve Meksika'da Devlet Şiddeti	85- 105
Ayfer GENÇ YILMAZ, Onur AĞKAYA	
Yeni Dünya Düzeninde Jeopolitiğin Değişen Konumu.....	107-129
Aziz BALCI	
Yayın Alanı, Yazım Kuralları ve Yazıların Değerlendirme Süreci.....	131-133
Dergimizin Tarandığı İndeksler Listesi.....	134

JOURNAL OF UFUK UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Year: 5

No: 10

Year: 2016

CONTENTS

Presentation.....	5-6
Güner KOÇ AYTEKİN	
E-Government Perception of Public Employees: The Example of Karabuk	7-26
Yahya FİDAN, Canan YILDIRAN, Aydın YILMAZER	
Factors Effecting Employee Behavior in terms of Managers' Success in the Workplace.....	27-40
Türkmen DERDİYOK, Esra Bilge DERDİYOK	
Male Hairdresser-Client Communication: What Secret They Share In Barber Armchairs!.....	41-54
Rüçhan GÖKDAĞ	
Near Abroad Doctrine And The Russian Minorities In The Central Asia	55-72
Tarık DEMİR	
Sustainable Urbanization Discussions And The Right To The City.....	73-84
Özgün DİNÇER	
#Yosoy132 And State Violence In Mexico.....	85- 105
Ayfer GENÇ YILMAZ, Onur AĞKAYA	
The Changing Position Of Geopolitics In The New World Order.....	107-129
Aziz BALCI	
Guidelines for Contributors	131-133
List of Indexes in which this Journal is Scanned.....	134

SUNUŞ...

Üniversiteler ve akademik çevrelerce ilgi ile izlenen Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, beşinci yılında, onuncu sayısı ile yayın hayatını etkin ve verimli bir şekilde devam ettirmektedir. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak geçmiş sayılarımızda olduğu gibi sosyal bilimler alanında yaşanan bilimsel gelişmelerin izlendiği ve özgün çalışmaların yer aldığı bu yeni sayımızda da siz değerli okuyucularımızla buluşmanın mutluluğunu ve gururunu yaşıyoruz. Dergimize göstermiş olduğunuz ilgiye en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimizin 2016 yılı ikinci sayısında, çeşitli alanlarda yedi tane bilimsel çalışma yer almaktadır.

Bu sayıda yer alan ilk makale **“Kamu Çalışanlarında E-Devlet Algısı: Karabük İli Örneği”** adlı çalışma olup, Prof. Dr. Yahya FİDAN, Arş. Gör. Canan YILDIRAN ve Aydın YILMAZER tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmada, Karabük ilinde bulunan kamu çalışanlarının E-Devlet algısı belirlenmeye çalışılmış; E-Devlet hizmetlerinin nasıl algılandığı anket yöntemiyle araştırılmış, elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır.

İkinci sırada, **“Yöneticilerin İşyerindeki Başarısı Açısından Çalışan Davranışlarını Etkileyen Etmenler”** adlı çalışma yer almakta olup, Prof. Dr. Türkmen DERDİYOK ve Uzman Klinik Psikolog Esra Bilge DERDİYOK tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmada, yöneticinin işyerindeki başarısı ve dolaylı olarak işyerinin başarısı açısından işgören davranışını etkileyen etmenler ele alınmıştır. İşgörenin sosyal bir varlık olduğunun, özellikle, Neo Klasik Kuramla kabul edilmesiyle başlayan çeşitli araştırmalardan sekiz tanesi bu makalede özetlenmiş ve işgören davranışına katkı bakımından değerlendirilmiştir.

Üçüncü sırada, **“Male Hairdresser - Client Communication: What Secret They Share In Barber Armchairs!”** adlı çalışma İngilizce olarak Doç. Dr. Rüşan GÖKDAĞ tarafından ele alınmıştır. Bu çalışma, müşteri - berber arasında konuşulan konular, bunların sonraki gelişlerde tekrarı bakımından kadın ve erkekler arasında fark olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Eskişehir’de çalışan 14 erkek berberle yüzyüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, sonuçlar tartışılmış ve tematik gruplar oluşturularak analiz yapılmış ve sonuç olarak, farklı kültürlerde farklı müşteri - kuaför ilişkilerinin geliştirilebileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü sırada, Yrd. Doç. Dr. Tarık DEMİR tarafından ele alınan **“Yakın Çevre Doktrini Ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Rus Azınlıklar”** adlı makale yer almaktadır. SSCB’nin dağılması ile birlikte önemli oranda Rus azınlık, Orta Asya Cumhuriyetlerinin sınırları içerisinde kalmıştır. Rus azınlıklar olgusu, Rusya ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasında vuku bulan siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeleri hem etkilemiş hem de bu ilişkilerden etkilenmiştir. Makalede, her ülkenin özgül şartları içerisinde Rus azınlıklara ilişkin gelişmeler, bütün yönleriyle irdelenmeye çalışılmıştır.

Beşinci sırada, **“Sürdürülebilir Kentleşme Tartışmaları Ve Kent Hakkı”** adlı makale yer almakta olup, Dr. Özgün DİNÇER tarafından ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan UN Habitat başta olmak üzere UNESCO, Avrupa Birliği, UCLG ve daha birçok kuruluş, kentleşmenin getirdiği sorunları ele almakta ve sürdürülebilir kentleşmenin ve demokratik bir kent yaşamının nasıl kurulabileceği üzerine çalışmalar ve tartışmalar

yürütmektedir. Kent hakkı kavramının bu tartışmalar açısından neden kilit önemde olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, bu kuruluşların gerçekleştirdiği çeşitli programların ve toplantıların raporları ve internet sitelerindeki çeşitli dökümanlar incelenerek sorunu nasıl tartıştıkları analiz edilmiş ve uluslararası alandaki bu tartışmalar kent hakkı kavramı ile ilişkisi içinde eleştirel bir açıdan yeniden ele alınmaya çalışılmıştır.

Altıncı sırada, “**#Yosoy132 Ve Meksika’da Devlet Şiddeti**” adlı makale, Arş. Gör. Ayfer GENÇ YILMAZ ve Doktora Öğrencisi Onur AĞKAYA tarafından ele alınmıştır. Meksika’da kendini “Meksika Baharı” olarak ilan eden #YoSoy132 Hareketi, ülkenin taraflı medyasına karşı bir siyasal ve toplumsal hareket şeklinde ortaya çıkmıştır. Çalışma, #YoSoy132’yi tarihsel ve toplumsal bağlamına yerleştirmek suretiyle ve devlet şiddeti özelinde yapılacak bir yeni okumayla analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Yedinci ve son sırada ise, Doktora Öğrencisi Aziz BALCI tarafından ele alınan “**Yeni Dünya Düzeninde Jeopolitiğin Değişen Konumu**” adlı makale yer almaktadır. Bu çalışmada, jeopolitik kavramının doğuşu ile beraber tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler incelenmeye çalışılmış ve genel anlamda, jeopolitiğin çeşitli dönemlerdeki gelişimini ve kullanımını anlatırken teorik ve pratiği birleştiren bir yöntem izlenmeye çalışılmıştır.

Bu sayımızda da gerek üniversitemizden gerekse farklı üniversite ve kurumlardan önemli çalışmalarda bulunmak suretiyle dergimize katkı sağlayan değerli araştırmacı ve bilim insanlarına, çalışmaların değerlendirme sürecinde katkı sağlayan değerli hocalarımıza, basım öncesi ve sonrasındaki hazırlıklarda özveri ile çalışan değerli tüm Üniversite personelimize en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimizin okuyuculara yararlı olması dileğiyle...

Saygılarımla,

Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörü

KAMU ÇALIŞANLARINDA E-DEVLET ALGISI: KARABÜK İLİ ÖRNEĞİ ¹

Yahya FİDAN ²
Canan YILDIRAN ³
Aydın YILMAZER ⁴

ÖZ

Günümüzün arge-yenilik yapma ve teknoloji alanlarındaki baş döndürücü gelişmeler tüm kurumları derinden etkilemekte ve değişime zorlamaktadır. Daha kısa zamanda daha fazla iş yapma, daha az maliyetle etkili iş görme, minimum maliyet ve maksimum sonuca ulaşma şeklindeki etkinlik amaçları da her kurumu kendini yenilemeye zorlamaktadır. Bu değişim ve zorlamalardan kamu örgütleri de etkilenmektedir. Her ülke sunduğu hizmetleri elektronik ortamda verme çabasına girmiştir. Ülkemizde de E-Devlet çalışmaları hızla artırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, Karabük ilinde bulunan kamu çalışanlarının E-Devlet algısı belirlenmeye çalışılmıştır. E-Devlet hizmetlerinin nasıl algılandığı anket yöntemiyle araştırılmış ve elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet, E-Devlet Algısı, E-Devlet Uygulamaları, Kamu Çalışanları.

E-GOVERNMENT PERCEPTION OF PUBLIC EMPLOYEES: THE EXAMPLE OF KARABUK

ABSTRACT

Today, significant developments in Arge-innovation and technological areas have affected deeply all the institutions and eventually force them to change. That is, institutions, in view of these changes, find it necessary to renew themselves in order to do more work in a short period of time, produce cheaply more effective labour and achieve a maximum result with a minimum cost. The developments and the need to change also affect public institutions. Almost every country across the world tries to offer all their services electronically. Likewise, in Turkey, the activities related to e-government services have accelerated recently, and this trend will likely continue soon. In this study, E-government perception of public employees who are in Karabük have been tried to determined. The perception of the E-government services has been researched by survey method and the results have been analyzed and evaluated.

Keywords: E-Government, E-Government Perception, E-Government Applications, Public Employee.

¹Bu çalışma Yüksek Lisans öğrencisi Burcu Kibar'ın yardımlarıyla gerçekleşmiştir.

²Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, yfidan@ticaret.edu.tr

³Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, cananyildiran@karabuk.edu.tr

⁴Sakarya Büyükşehir Belediyesi, yilmazer@sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojik gelişmeler hayat tarzlarında değişikliklere yol açmıştır. Bu gelişmeler kamu yönetimi alanını da etkileyerek dijital boyuta geçmeye ve radikal değişimlere, gelişmelere zorlamaktadır.

Ülkeler birçok kamu hizmetini on-line şekilde vermektedirler. Ülkemizde ise, E-Devlet sistemine geçiş çalışmaları her geçen gün artarak devam etmektedir. E-Devlet uygulamaları ile hem vatandaş daha hızlı, güvenli, ucuz, çevreye saygılı hizmet alabilmekte hem de kaynakların tasarruf edilmesi konusunda önemli bir seçenek elde edilebilmektedir. Bu süreçteki önemli kazanımın da, vatandaşın hizmetlere katılımı ve demokrasinin güçlendirilmesi olduğu söylenilebilir.

E-Devlet uygulamaları; yeni teknolojilerle yönetim yapısını güçlendirip uygulamayı yaygınlaştırırken aynı zamanda kamu görevlilerinin ve vatandaşların daha hızlı ve etkili bilgilendirilmesini sağlamakta, bu süreç, verimliliği ve performansı artırmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

E-Devlet, ‘‘akıllı devlet’’, ‘‘dijital devlet’’ olarak da isimlendirilmektedir. E-Devlet; devlet ile vatandaşlar arasında karşılıklı yükümlülüklerin elektronik ortamlarda yapılmasını sağlayan projeleri ifade etmektedir. (Pektaş, 2011, s. 65; Apak, 2005, s. 2).

E-devlet uygulamaları, hizmet verilen kanalları değiştiriyor gibi görünse de değişim daha derindir. Yani E-devlet kavramını, vatandaş memnuniyeti, toplam kalite yönetimi, ağlar gibi dönüştürücü ve geliştirici olarak değerlendirilebilir. E-devlet, vatandaşı öne çıkaran ve merkeze yerleştiren, kamu çalışanlarının sağladığı hizmet kalitesinden sorumlu tutan, performanslarını ölçen ve ödüllendiren, düşük performansı iyileştirmeye çalışan ve bu kamu hizmeti sürecine özel sektörleri ve toplum kuruluşlarını da kapsamına yönelik bir yaklaşımdır (Polat, 2006, s. 4).

3. E-DEVLET KAVRAMI VE KAPSAMI

3.1. E-Devletin Tanımı ve Kapsamı

E-Devlet; kamu kurumlarının sunmuş olduğu hizmetleri, elektronik olarak vermek üzere oluşturulmuş olan sisteme verilen isimdir. Yaşadığımız çağda, etkin hizmet sunmanın bir gereği olarak her devlet, vatandaşlarına verdiği hizmeti, çok daha kısa zamanda, çok daha düşük maliyetlerle ve etkin olarak vermek amacıyla bu sistemi geliştirme gayretindedir.

Gartner Grubu, elektronik devlet kavramını ‘‘kamu hizmetlerinin sunumunun sürekli olarak optimizasyonu, vatandaşların kamuya katılımı, teknoloji, internet ve yeni medya araçları vasıtasıyla hem içsel hem de dışsal ilişkilerin dönüşümünün sağlanarak yönetim olgusunun tesis edilmesi’’ olarak tanımlamaktadır (Çakır, 2015, s. 38).

E-Devlet, devletin vatandaşa sağlamış olduğu çeşitli kamu hizmetlerini kaliteli ve ekonomik olarak sunmasıdır. Burada E-Devlet sadece gerekli olan hizmetlerin yürütülmesi olarak değil, aynı zamanda bütün kamu kurumlarınca siyasal ve yönetsel olarak değişikliklere önem verilmesi şeklinde geniş düşünülmelidir (Yıldırım, 2011, s. 9). E-Devlet’e teknik açıdan baktığımızda ise, çoklu medya, otomasyon, veri tabanları gibi elektronik sistemlerin tümünün bileşimiyle oluştuğu görülmektedir (Jaeger, 2003, s. 323).

E-Devlet, insanları bilgilendirmesinin yanında hızlı hizmet de sağlamaktadır (Giray, 2010, s. 160). Aslında E-Devlet internetin kullanımı ya da teknolojinin kullanımından daha fazla anlam içermektedir. E-Devlet ile sorulara pratik şekilde cevap verecek, bilginin işleme sayısını artıracak bir devlet anlayışı meydana getirilmektedir. Burada E-Devlet ile yapılanan

ve oluşan yeni devlet anlayışının getirdiği yeni bir iş anlayışı devamlı takip ve kontrol gerektirmektedir (Çağtürk, 2006, s. 84).

Hem yönetim hem de yöntem olarak verimliliği artırması nedeniyle kamu kuruluşları arasındaki etkinlik ve etkililik için E-Devlet önemlidir.

E-Devlet ile ilgili kapsamlı bir tanım yapılabilmesi için hizmetlerin ekonomik, verimli, basit olması ve vatandaşların karar süreçleri içerisine dahil edilmesi ayrıca vatandaşların, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının kamu kurumları ile iletişimi güçlendirerek iletişim odaklı tanımların birarada ele alınması ile gerçekleştirilebilir (Sobacı ve Yıldız, 2012, s. 8).

E-Devlet; verileri korunan, vatandaşlara yedi gün 24 saat etkin hizmet veren, bilgi paylaşımı ile insanların kamu faaliyetlerini kontrol eden, şeffaf bir yönetim ile etkili bir hizmet sunan anlayış olarak tanımlanabilir (Odabaş, 2009, s. 9).

E-Devlet uygulamaları, kamu ve özel sektör ile vatandaşlar arasındaki etkileşimleri incelenebilir. Kamu sektörüne ve özel sektöre fayda sunmasına karşın, en çok faydayı vatandaş elde etmektedir (Akman vd, 2005, s. 2).

E-Devlet ile devletle vatandaş arasındaki ilişki farklı bir boyuta taşınmaktadır. Bilginin önemli olduğu E-Devlet uygulamasında devlet bilgileri vatandaşlarla paylaşarak kendini paylaşma açacaktır. Böylelikle bilişim teknolojilerinden yararlanılarak maliyetler düşürülüp etkin kullanım sağlanmış olacaktır (Kılıç, 2006, s. 5). E-Devlet'in yoğun olarak kullanılmasıyla, hizmet maliyetlerine harcanacak olan önemli miktardaki kamu kaynağı tasarruf edilmiş olacaktır. Ayrıca vatandaşa çok hızlı, kaliteli ve güvenli hizmet sunulma şansı elde edilecektir.

E-Devlet yapısı geleneksel devlet yapısını değiştirecek bir sistemdir. E-Devlet yapısı vatandaşlara verilen hizmetin hızlı ve verimli olmasının yanı sıra devleti birçok bürokratik işlemlerden kurtaracaktır. Aynı zamanda E-Devlet yapısının kolaylığı ve basitliği ile toplum bilgi toplumu olma yolunda ilerleyecektir (Çağtürk, 2006, s. 82). Hangi toplum ya da ülke E-Devlet hizmetlerini daha önce gerçekleştirirse, diğerlerine göre daha güçlü bir konum elde etmiş olacaktır.

Geleneksel devlet anlayışı ile E-Devlet uygulamaları arasındaki fark, hizmeti sunan ile hizmetten yararlanan arasındaki ilişkilerdir. Ek olarak, E-Devlet uygulamalarının, hem hizmeti sunma ve hizmetten yararlanma maliyetinin düşük olması, hizmet kalitesinin yüksek olması, hizmetten faydalanan memnuniyet, güven ve katılım düzeyinin yüksek olması gibi üstünlükleri bulunmaktadır (Çakır, 2015, s. 38).

3.2. E-Devlet'e Geçiş Gerektiren Nedenler

Bilgi çağı, bilginin üretim için temel kaynak olduğu, bilgi üretimi ve iletiminin yaygınlaştığı, bilgi üretimi ve dağıtımında çalışanların çoğunlukta olduğu, sürekli öğrenme ve bilgilenme aracılığıyla değişimin, gelişimin kaçınılmaz hale geldiği yeni toplumsal, ekonomik örgütlenme sürecine işaret etmektedir (Öğüt, 2003, s. 5).

E-Devlet kavramının geçmişi 1960'lı yıllara kadar gitmektedir. 1960'lı yıllarda Amerikan Ordusu veri toplamak için, organizasyonda bilginin ve öz kaynakların paylaşımına fırsat veren intranet uygulamasını geliştirmiştir. Sonraları ise eyaletler arasında da kurulan sistemle ağ üzerinden bilgi alış verişi sağlanmaya başlanmıştır (Çakır, 2015, s. 39).

Dünyadaki ilk E-Devlet uygulamaları yerel yönetimlerde uygulanmıştır. Çoğunlukla batı toplumlarındaki güvene dayalı devlet ile vatandaş arasındaki ilişki, E-Devlet'e geçiş sürecini kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Güvenlik sistemi hem bilgilerin yetkili olmayanlarca

kullanılmaması üzerine hem de bozulmaları önlemek üzerine programlanmıştır (Çakır, 2015, s. 39).

Günümüzün sosyal devletleri, çoğalan iş yükünden dolayı daha çok araç gereç ve bununla bağlantılı olarak da daha çok insan kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Devletin bunları karşılaması ve hizmet sunması ise maliyetlerinin artması anlamına gelmektedir. Bunun yanında teknolojideki gelişme ve bilgi toplumu olma vizyonu, beklentileri artan vatandaş faktörü E-Devlet'e geçişi gerekli kılmaktadır. Bir yandan beklentiler ve hizmet alanlarının, maliyetlerin artması, diğer yandan teknolojinin sunduğu yeniliklerin hizmet sürecine dahil edilmesi E-Devlet çalışmalarına geçişi zorunlu kılmaktadır.

Bilgi çağının babası olan Toffler⁷, toplumsal bir hastalık olarak belirttiği az gelişmişliğin artan bilgi-iletişim miktarı ve akışıyla iyileştirilebileceği görüşündedir. Enformasyon toplumuna doğru giden 'BİT treni', gönüllü olan her toplumun parasını vererek, bilet alıp ve yolculuk kurallarına uymak şartıyla gelişmişler durağına götürmek için sefere konmuş bulunmaktadır (Kahraman, 2014, s. 9).

İnternetin 1990'lı yıllarda yaygın şekilde kullanılmasıyla devletler de hem teknolojinin hem de bilgi toplumunun gerektirmiş olduğu E-Devlet'e geçiş sürecine önem vermişlerdir. Öncelikli olarak özel sektör internetin daha faydalı olacağını ve her konuda kullanımı kolaylaştıracağını farkederek kendilerine web siteleri oluşturmuşlardır. Kamu kurumları ise daha sonra farkederek hizmetlerini daha verimli hale getirebilmek için web siteleri oluşturmaya başlamışlardır. Kurulan bütün web siteleri ilk olarak bilgi amaçlı iken sonraları hizmet vermeye dönüşerek E-Devlet için bir başlangıç olmuştur (Naralan, 2009, s. 5). Böylece bir yandan işletmecilik dünyasının hızlı bir şekilde E-İşletme (E-Business) uygulamaları ile kendini yenilemesi diğer yandan da kamu hizmetlerinin E-Devlet mantığıyla şekillendirilmesi bir zorunluluk olmuştur.

E-Devlet uygulamaları, iç ve dış ilişkiler ağı olarak ayrılmaktadır: İç ilişkiler; kamu idari birimleri arasındaki ilişkiler ile kamu çalışanları arasındaki ilişkileri kapsarken, dış ilişkiler; devlet ile vatandaş arası ilişkiler, devlet ile işletme arası ilişkiler, kamu hizmet kullanıcıları ve hizmet tedarikçileri arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. E-Devlet uygulamalarındaki ilişkiler ve iletişim, iç ve dış olarak çok yönlü bir etkileşimi gerekli kılmaktadır (Şahin ve Örselli, 2003, s. 348).

Katı kuralları olan ve çevresine tepkisiz kalan geleneksel bürokratik kurumların, hızlı gelişen teknolojiye dolayı artan ve değişen beklentilerle birlikte, değişime açık, verimli ve şeffaf bir şekilde yapılandırılması için çalışmalar başlatılmıştır (Yıldırım, 2011, s. 17).

Başlangıç sürecinde E-Devlet adı altında verilen hizmetlerin elektronik hayata geçirilmesinden uzaklaşarak, vatandaşların desteğini alıp, açık devlet anlayışına yönelik çalışmalar yapılmasına sebep olmuştur (Rowley, 2011, s. 53).

Ülkelerin gelişmişliğine göre E-Devlet'e geçiş süreçleri ve hedefleri farklılık göstermiştir. Gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkeler için E-Devlet anlayışı daha iyi bir teknolojik görünüm ve açıklık iken, gelişmekte olan ülkeler için E-Devlet anlayışı ise yolsuzluk oranlarının azaltılması için yapılmaktadır (Çukurçayır ve Çelebi, 2009, s. 66).

Aslında E-Devlet'i ulaşılabilecek bir amaç olarak değil de, sürekli gelişime açık olan aktif bir süreç olarak tanımlamak gerekir. E-Devlet bu süreç içerisinde vatandaşların ve toplumun yaşamlarını kolaylaştıracak şekilde girişimlerde bulunduğu bir kavram olmaktan çıkıp bir önemli anlayış olacaktır (Yıldırım, 2011, s. 18). Halkına hızlı ve etkin hizmet sunmak isteyen

⁷ 1928-2016 ABD'li yazar ve gelecektir.

her ülke yönetiminin, bunu gerçekleştirmesinin önemli bir yolu olarak E-Devlet hizmetleri hükümetlerin de öncelikli amaçları arasına girmiş bulunmaktadır.

2005 yılında Türkiye'nin gelecek yıllara yönelik Bilgi Toplumu Stratejisinin belirlenmesi amacıyla bir girişim başlatılmıştır. Bu, Türkiye'nin BİT' ten etkin bir şekilde yararlanması ve bilgi toplumuna dönüşümün gerçekleştirilmesi için orta ve uzun vadeli strateji ve hedeflerinin belirlenmesine yönelik bir girişimdir. Sonuç olarak, Bilgi Toplumu Stratejisi Yüksek Planlama Kurulu kararı ile Temmuz 2006'da kabul edilmiştir. Stratejide E-Devlet ile ilgili iki ana stratejik öncelik bulunmaktadır: Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü ve Kamu Yönetiminde Modernizasyon. Bu öncelikler altında belirli hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için belirlenmiş eylemler bulunmaktadır. Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü kapsamında kamu hizmetleri, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla, kullanımı yoğun ve getirisi yüksek hizmetlerden başlamak üzere elektronik ortama taşınacak, aynı zamanda iş süreçleri kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılarak hizmet sunumunda etkinlik sağlanacaktır. Bu bağlamda: elektronik ortamda sunulan hizmetlerin sayısı ve gelişmişlik seviyesi, kullanımı ve memnuniyet düzeyi artırılabilecektir. Kamu Yönetiminde Modernizasyon önceliği altında bilgi ve iletişim teknolojileriyle desteklenen kamu yönetimi reformu öngörülmüştür. Bu stratejinin uygulanmasıyla, verimliliği ve vatandaş memnuniyetini öncelikli olarak gözeten, ülke koşullarına uygun örgüt ve süreç yapılanmalarına sahip, bilgi ve iletişim teknolojileri desteğiyle etkin bir E-Devlet modeli geliştirilecektir. Bilgi Toplumu Stratejisi, doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye'de geniş bant altyapısının geliştirilmesi ve kullanımını amaçlayan birçok eylemi içermektedir. E-Devlet, E-öğrenme, E-sağlık gibi alanlardaki birçok eylem geniş bant hizmetlerine büyük bir talep oluşturacak ve işletmecilerin geniş bant erişim altyapılarına yatırım yapmasını teşvik edecektir. Kamu geniş bant altyapısının toplulaştırılmasıyla ölçek ekonomisinden istifade edilecek ve geniş bant altyapısının kırsal bölgelerde yaygınlaşması sağlanacaktır (DPT, 2009, s.6).

Türkiye'de birçok E-Devlet projesi hem yerel hem de merkezi yönetim ölçeğinde sürmektedir. Son olarak Bilgi Toplumu Stratejisi'nin hazırlanması ile de bugüne kadar birbiri ile uyumlu olmayan tüm bu projelerin bir vizyona bağlanmaya çalışıldığı görülmektedir (Sadioğlu ve Yıldız, 2007, s. 348).

3.3. E-Devlet'in Amaçları

Teknolojinin hızla gelişmesinden dolayı kamu hizmetlerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. E-Devlet'e geçişin amaçları şunlardır (Çoban, 2006, s. 7-16):

- Giderlerde tasarruf sağlama,
- Kağıt kullanımının gerektiği işlemlerde kullanım miktarının takibi,
- Şeffaflık ve yönetimin halkla ilişkileri,
- 7/24 hizmetin sağlanması,
- Yurttaşların katılımlarının sağlanması,
- Vatandaşlara sağlanan hizmetlerin hızlı, güvenli ve basit olması,
- Teknolojinin ekonomiye katkısı,
- Devlet-Yurttaş etkileşiminin artırılması,
- Süreçlerin düzeltilmesi.

E-Devlet'in hedefi devletin yapısında ve içinde bulunan aksaklıkları çözümlenmek, sorunları gidermek, işlemlerin daha hızlı yapılmasını sağlayarak bütün işlerin verimli bir şekilde yürütebilmesidir. E-Devlet'te sadece teknolojinin, bilgi işlemlerinin, dijital cihazların kullanımı yeterli değildir. Önemli olan bu araçların doğru şekilde organizasyonu yapılarak doğru programlarla doğru altyapının uygulanmasını sağlamaktır (Turhan, 2006, s. 25). E-Devlet ile alışılmış vatandaş-devlet arasındaki ilişki değiştirilerek vatandaş on-line devlet ile

interaktif ilişki içerisine girmiştir (Teeter, 2003, s. 1). Bu interaktif ilişki, bir yandan kamunun nitelikli hizmet sunumunu sağlarken, tasarruf etmesine de imkan vermekte, diğer taraftan ise hizmet alıcılarının işini kolaylaştırmakta, zaman kazanmalarına fırsat sunmaktadır.

İnternet ve E-Devlet, Devlet/Belediyelerin hizmet anlayışını, vatandaş ve ilişki odaklı anlayışa taşımaktadır. Bu değişim sonucunda, devletin kamu çalışanları ile teknik ve örgütsel yapısı üzerinde oluşan baskılar sonucunda gereksinimler ortaya çıkmaktadır. İnternetin güvenliğine ve sürekliliğine ek olarak, E-Devlet için yeni bir örgütsel yapılanma gerektirmektedir. Sözünü ettiğimiz örgütsel yapılanma taleplere hızlı ve doğru cevap verebilmenin de ötesinde, değişimlere ardı ardına hızlı ve doğru cevap verebilme yetkinliği anlamına gelmektedir. Bu yolculuk; planlayarak, uygulayarak, ölçerek, tekrar planlayarak, tekrar uygulayarak ve tekrar ölçerek devam etmelidir (Deloitte, 2009, s. 42).

3.4. Dünyada ve Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları

Hemen her devlet, sunduğu hizmet kalitesini artırmak ve tasarruf sağlamak amacıyla E-Devlet’e geçiş için sürekli yatırımlar yapmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse: Güney Kore, bir vatandaşın yıl içinde devlet dairelerine gitme süresini için altına indirme kararı almış, bu yönde çalışmalar başlatmıştır. Bu proje sayesinde ihracat işlemleri için harcanan zaman iki dakikaya, ithalat işlemleri için harcanan zaman ise bir buçuk saate indirilmiştir. Bir yıl içinde bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde Güney Kore’de 1,2 milyar dolarlık tasarruf sağlandığı ifade edilmektedir. ABD’nin, E-Devlet hizmetlerini yaygınlaştırarak, kamu kurumlarına gidilerek yapılan işlem başına 24 dolar tasarruf ettiği ifade edilmektedir. Singapur’da önemli zaman israfının yaşandığı pasaport bekleme süresi kısaltılmıştır. Filipinler’de 616 büyük ölçekli işletmenin verilerinin e sisteme aktarılmasıyla, kayıt dışılığın azaltıldığı ifade edilmiştir. Bu kapsamda örnekler sayılamayacak kadar yoğundur. Her ülke, sunduğu tüm hizmetleri E-Devlet kapsamına almak için ciddi yatırımlar yapmaya devam etmektedir (<http://www.bugun.com.tr>, E.T:15.02.2015).

Türkiye'nin bilgi toplumuna geçiş sürecinde önemli bir kilometre taşı olan E-Devlet kapısı, 18 Aralık 2008 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından hizmete açılmıştır. Bu kapsamda en önemli E-Devlet araçlarından birisi olarak www.turkiye.gov.tr oluşturulmuştur. Hedef, vatandaşların 7/24 kesintisiz hizmet alabilmesi olarak belirlenmiştir. Geçen sürede 15 milyonun üzerinde vatandaş E-Devlet şifresi alarak bu portalden hizmet almayı tercih etmiştir. Bu kapsamda alınan hizmetler içinde genellikle sigorta hizmet dökümü, çalıntı araç sorgulama, dava gibi vatandaşların kendisini yakından ilgilendiren konuların öne çıktığı görülmekle birlikte hemen her türlü kamu hizmeti bu portal üzerinden alınır olmuştur ve her geçen gün daha yoğun olarak kullanılmaya devam etmektedir (<http://www.bugun.com.tr>, E.T:15.02.2015).

Ülkemizde E-Devlet çalışmaları Kamu Net Teknik Kurulu tarafından yürütülmekte ve E-Devlet çalışmalarının vizyonu “Bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgi ve iletişim teknolojisinin getirdiği imkanlardan yararlanarak, devletin, etkin, şeffaf, hızlı ve kesintisiz hizmet sunacak; e-Kurumların oluşturulmasını sağlamak, devlet ve vatandaş arasındaki ilişkileri elektronik ortama taşımak için Devlet e-Kapısını oluşturmak ve gerekli diğer çalışmaları yapmak/yaptırmak, bilgi toplumuna geçiş politikaları ve stratejileri belirlemek, önermek ve gerçekleştirilmesine ilişkin gerekli koordinasyonu sağlamak” olarak belirlenmiştir (DPT, 2002, s. 1-3).

E-Devlet ile devlet mekanizmaları arasında uyum sağlanarak, devletin yönettiği kaynakların doğru saptanıp kontrol edilmesi anlayışın temel amacı olarak görülmektedir. Örnek olarak MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) projesi verilebilir. Bu proje ile

Türkiye'deki insan profilinin doğru belirlenmesi ve yönetilmesi amaçlanmıştır (Çağtürk, 2006, s. 144).

Ülkemizde E-Devlet uygulaması ile ilgili yasal altyapı yetersizliği, açıklık ve güvenlik gibi bazı sıkıntılar mevcuttur. Bu sıkıntılar içerisinde öncelikli olarak yasal altyapı sorunları giderilmelidir. Bir başka problem ise güvenlik ve şeffaflıktır. Millî güvenlik açısından bazı bilgiler paylaşılacak istenmeyecektir. Bundan dolayı kaynak paylaşımında isteksiz olma ile paylaşılacak istenmeyen bilgiler arasında ki sınır iyi çizilmelidir (Arslan vd., 2007, s. 40).

Ocak 2013'de yapılan Bilim, Teknoloji Yüksek Kurulu 25. toplantısında (BTYK), E-Devlet hizmetlerinin artırılması kararı alınmıştır. Toplantıda E-Devlet uygulamaları ile kısa zamanda, yüksek olmayan maliyetlerle vatandaşların yaşam kalitesinin artırılmasına ciddi katkılar yapılabileceği dile getirilmiştir. E-Devlet uygulamalarının yaygınlaştırılmasıyla verimlilik artışı sağlanacağı, zamandan ve maliyetten tasarruf edileceği bir kez daha vurgulanmıştır. Vatandaşın, tüm hizmetlerini E-Devlet kapısından yapabilir hale getirilmesinin bir zorunluluk olduğu, çalışmaların bundan sonra daha da hızlandırılacağı deklare edilmiştir. Toplantıda öne çıkan konulardan birisi de kurumlararası diyalog ve işbirliğinin önemi olmuştur (<http://www.sasad.org.tr> , E.T:10.01.2015). Toplantıda, E-Devlet uygulamaları hizmet alımları için Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından belgelendirme sistemi oluşturulması kararı alınmıştır (<http://www.tubitak.gov.tr/> , E.T: 27.10.2015)

Ülkemizde E-Devlet uygulamaları ile ilgili olarak yapılan çalışmalar şunlardır: Maliye Bakanlığı'nda E-Beyanname ile vergi gelirlerinde artışın sağlanması, Adalet Bakanlığı'nda mahkeme dosya transferinin 15-20 günden 2-3 dakikaya düşmesi, SGK'da sağlık ve sigorta hizmetlerinin otomasyonu sayesinde işlemlerin kolaylaştırılması, İçişleri Bakanlığı'nda E-İçişleri uygulamasıyla bütün mahalli idareler arasında evrak akışının hızlanması, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nda ihracat ve ithalat işlemlerinin kolaylaşması, Dışişleri Bakanlığı'nda kullanıcı odaklı sistematik otomasyon sağlanmasıdır (Altunbaşak, 2013).

4. KAMU ÇALIŞANLARINDA E-DEVLET ALGISI: KARABÜK ÖRNEĞİ

Araştırmanın konusu kamu çalışanlarının E-Devlet uygulamalarını nasıl algıladıklarını tespit etmektir. Kamu çalışanlarının E-Devlet uygulamalarının kullanıcıları olarak, E-Devlet hizmetini nasıl algıladıkları üzerinde yeterli araştırma verisi bulunmamaktadır. Vatandaşların içinde, E-Devlet hizmeti alabilmenin temel koşullarından olan bilgisayar ve internet ağına sahip olma oranının kamu çalışanlarında daha yüksek olacağı düşüncesi bu örneklemin seçilmesinde etkili olmuştur. Katılımcıların sorulara içtenlikle cevap vermeyebilecekleri düşüncesi temel sorunlardan birisidir. İkinci temel sorun ise kullanılan anket formunun E-Devlet algısını ölçmekte yeterli olmayabileceği düşüncesidir.

Araştırmanın ana kütlesi, kapsamı, Karabük ili şehir merkezindeki kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kişilerdir. Bu amaçla tesadüfi yöntemle belirlenen kuruluşlar; İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü, İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, İl Dernekler Müdürlüğü, Defterdarlık ve Kredi ve Yurtlar Kurumudur. Bu kurumlarda çalışanlar arasından tesadüfi yöntemle seçilen ve ankete katılmayı kabul edenlere yüz yüze görüşme ile anket uygulanmıştır. Anket uygulamasına katılan bu kişiler araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Seçilen kurumların ildeki tüm kamu çalışanlarını ve ilgili kurumda seçilen kişilerin kurumlarını temsil etme oranı önemli bir sınırlılıktır. Katılımcıların soruları anlama, gerçekçi yaklaşım ve doğru bilgi verme davranışları da bir başka sınırlılığı oluşturmaktadır. Çalışanlar kendilerine E-Devlet uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek üzere yöneltilen

değişkenler doğrultusunda cevap verebileceklerinden, bir başka sınırlılığı da soru seti oluşturmaktadır.

Kamu çalışanlarının E-Devlet uygulamaları ile ilgili algılarını belirlemek amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu, tesadüfi yöntemle seçilen çalışanlara elden dağıtılmıştır. Soru formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yaş, cinsiyet, eğitim ve görevleri gibi demografik değişkenler bulunmaktadır. İkinci bölümde ise E-Devlet konusu ile ilgili olarak Yaramış (2005) tarafından gerçekleştirilmiş çalışmadan geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş 18 ifade güncellenerek kullanılmıştır.

Bir bağımlı değişken üzerinde etkide bulunan bağımsız değişkenlerin etkileri karşılaştırılırken varyans analizi kullanılır (Nakip ve Yaraş, 2016:409). Varyans analizi iki veya daha fazla ortalama arasında fark olup olmadığı ile ilgili hipotezi test ederken kullanılır (Ersöz ve Ersöz, 2015:151). Varyans analizi 1. tip hata oranını yükseltmeden ikiden fazla ortalama karşılaştırılırken kullanılan testtir (Kalaycı, 2016:131). Varyans analizinin amacı, faktörlerin çeşitli düzeylerinin bağımlı değişken üzerindeki etki düzeylerini belirlemektir (Nakip ve Yaraş, 2016:409). Varyans analizinde önemli bir başka nokta, gruplardaki örneklem sayıları ile ilgilidir. Her ne kadar gruplardaki örneklem sayılarının birbirine eşit olması, varyans analizi için bir ön şart olmasa da, örneklem sayılarının arasındaki farkın çok fazla olmaması da önemlidir. Örneklem sayıları ne kadar birbirine yakın olursa varyans analizi o oranda doğru sonuçlar verecektir (Kalaycı, 2016:133).

Bu kapsamda, çalışmamızda değişkenlerle ilgili hipotez oluşturulmamış ve bu değişkenlere ait frekans değerleri ele alınmış ve bu bulgular çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu sebeple çalışmada yer alan değişkenlere ilişkin varyans analizleri bu çalışmanın konusunun teşkil etmemektedir.

Anket formuyla elde edilen bilgiler SPSS 16 programında analiz edilmiştir. Öncelikli olarak demografik değişkenler analiz edilmiş, frekans ve yüzdeleri elde edilmiştir. İkinci olarak, deneklerin bilgisayar, internet, E-Devlet gibi, araştırmanın temel konusuyla ilgili sorulara verdikleri cevaplar analiz edilmiş ve kısaca yorumlanmıştır. Üçüncü ve son aşamada ise deneklerin E-Devlet uygulamaları konusundaki algılarını ölçmeye yönelik sorularımız analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

4.1. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Tablo 1. Cinsiyet Dağılımı

Denekler	F	%
Erkek	31	60,8
Kadın	20	39,2
Toplam	51	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların %61 erkeklerden ve %39 kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 2. Yaş Dağılımı

Denekler	F	%
26-40	30	58,8
41+	21	41,2
Toplam	51	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların %59’unu 26 ile 40 yaş oluşturmaktadır.

Tablo 3. Çalışılan Kurumdaki Görev Ünvanları

Denekler	F	%
Üst Düzey Yönetici	2	3,9
Orta Kademe Yönetici	3	5,9
Memur	46	90,2
Toplam	51	100,2

Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcıların %90'ını memurlar oluşturmaktadır.

Tablo 4. Eğitim Durumu

Denekler	F	%
Lise	11	21,6
Önlisans	8	15,7
Lisans	28	54,9
Lisansüstü	4	7,8
Toplam	51	100,0

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcıların %55'ini lisans mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 5. Aylık Toplam Gelir

Denekler	F	%
1000-1499	1	2,0
1500-1999	23	45,1
2000 ve üstü	27	52,9
Toplam	51	100,0

Tablo 5'te görüldüğü üzere katılımcıların %53'lük bölümü iki bin ve üzeri gelire sahiptirler.

Tablo 6. Evdeki Toplam Birey Sayısı

Denekler	F	%
1	2	3,9
2	6	11,8
3	15	29,4
4	17	33,3
5 ve üstü	11	21,6
Toplam	51	100,0

Tablo 6'da görüldüğü üzere katılımcıların %33'ünün evdeki toplam birey sayısının dört olduğu görülmektedir.

4.2. Evde Bilgisayarın ve İnternetin Bulunma Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 7. Evde Bilgisayar Bulunma Durumu

Denekler	F	%
Evet	40	78,4
Hayır	11	21,6
Toplam	51	100,0

Tablo 7'de görüldüğü üzere katılımcıların %78'inin evinde bilgisayar bulunmaktadır.

Tablo 8. Evde İnternetin Bulunma Durumu

Denekler	F	%
Evet	36	70,6
Hayır	15	29,4
Toplam	51	100,0

Tablo 8'de görüldüğü üzere katılımcıların %71'inin evinde internet bulunmaktadır.

4.3. Bilgisayar ve İnternet Kullanımını Bilme, Öğrenme Yolu ve Kullandığı Programlara Göre Dağılımı

Tablo 9. Bilgisayar Kullanabilme Durumu

Denekler	F	%
Bilmiyorum	1	2,0
Az biliyorum	8	15,7
Biliyorum	29	56,8
İyi biliyorum	9	17,6
Çok iyi biliyorum	4	7,8
Toplam	51	100,0

Tablo 9’da görüldüğü üzere katılımcıların %57’si bilgisayar kullanmayı bilmektedir.

Tablo 10. Bilgisayar Kullanmayı Öğrenme Şekli

Denekler	F	%
Kendim öğrendim	24	47,1
Arkadaşım öğretti	2	3,9
Hizmet içi eğitim	6	11,8
Kursa gittim	16	31,4
Diğer	3	5,9
Toplam	51	100,0

Tablo 10’da görüldüğü üzere katılımcıların %47’si bilgisayar kullanmayı kendileri öğrenmiştir.

Tablo 11. İnterneti Kullanmayı Bilme Durumu

Denekler	F	%
Bilmiyorum	2	3,9
Az biliyorum	10	19,6
Biliyorum	26	51,0
İyi biliyorum	9	17,6
Çok iyi biliyorum	4	7,8
Toplam	51	100,0

Tablo 11’de görüldüğü üzere katılımcıların %51’i internet kullanmayı bilmektedir.

4.4. Kurumlarda Çalışanlara Ait Bilgisayar ve İnternet Bağlantısı Bulunma Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 12. Kurumda Size Ait Bilgisayar Olma Durum

Denekler	F	%
Evet	38	74,5
Hayır	4	7,8
Ortak kullanım bilgisayar var	9	17,6
Toplam	51	100,0

Tablo 12’de görüldüğü üzere katılımcıların %75’inin çalıştığı kurumda kendilerine ait bilgisayarları bulunmaktadır.

Tablo 13. Kurumda Sürekli İnternet Bağlantısı Olma Durumu

Denekler	F	%
Evet	48	94,1
Hayır	3	5,9
Toplam	51	100,0

Tablo 13’te görüldüğü üzere katılımcıların %94’ünün çalıştığı kurumda sürekli internet bulunmaktadır.

4.5. Çalışanların Yılda Ortalama Devlet Dairesine Başvurma ve Devlet Dairesinden Alabilecekleri Hizmetleri İnternette Yapma Durumlarına Göre Dağılımları

Tablo 14. Yılda Ortalama Kaç Kez Devlet Dairelerinden Hizmet Alınması Durumu

Denekler	F	%
Hiç başvuruyorum	4	7,8
1-5 kez	15	29,4
6-10 kez	7	13,7
15 ten fazla	18	35,3
Toplam	51	100,0

Tablo 14’te görüldüğü üzere katılımcıların %35’inin kamu kurum ve kurumlarında yılda ortalama devlet dairesine başvurma ve devlet dairesinden alabilecekleri hizmetleri internette yapma durumları ortalama 15’ten fazladır.

Tablo 15. Devlet Dairelerinden Alınan Hizmetlerin İnternet Ortamında Yapılması Durumu

Denekler	F	%
Hiç birini	18	35,3
1-5	20	41,2
6-10	5	9,8
11-15	3	5,9
15 ten fazla	4	7,8
Toplam	51	100,0

Tablo 15’te görüldüğü üzere katılımcıların %41’lik bölümünün devlet dairelerinden aldıkları hizmetler 1-5 arasında bulunmaktadır.

4.6. Çalışanların Kurumlarında E-Devlet’e İlişkin Bilgilendirme, Yazı, Konferans ve Televizyon Programlarını Takip Etme Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 16. Kurumda E-Devlet Hizmetleri ile İlgili Bilgilendirici ve Uygulamaya Dönük Çalışmaların Yapılması Durumu

Denekler	F	%
Hiç yapılmadı	30	58,8
1-3 kez	17	33,3
4-6 kez	2	3,9
7-9 kez	1	2,0
9 dan fazla	1	2,0
Toplam	51	100,0

Tablo 16’da görüldüğü üzere katılımcıların %59’u kurumlarında E-Devlet hizmetleri ile ilgili bilgilendirici ve uygulamaya dönük çalışmaların hiç yapılmadığını ifade etmektedir.

Tablo 17. Elektronik Devlet Hakkında Şimdiye Kadar Takip Edilen Yazı, Konferans, TV ve Program Sayısı

Denekler	F	%
Hiç	24	47,1
1-5	24	47,1
15 den fazla	3	5,9
Toplam	51	100,0

Tablo 17’de görüldüğü üzere katılımcıların %47’si elektronik devlet hakkında şimdiye kadar takip edilen yazı, konferans, tv ve program sayısının hiç olmadığı ve 1-5 arasında olduğu ifade etmektedir.

4.7. Çalışanların E-Devlet Uygulamalarının Olumlu ve Olumsuz Taraflarına İlişkin Görüşlerine Göre Dağılımı

Tablo 18. E-Devlet Uygulamalarının Olumlu Tarafı

Denekler	F	%
Hiç bir olumlu tarafı yok	2	3,9
Hızlı oluşu	9	17,6
Güvenli oluşu	5	9,8
Maliyetinin düşük oluşu	1	2,0
Uzaktan erişim imkânı	34	66,7
Toplam	51	100,0

Tablo 18’de görüldüğü üzere katılımcıların %68’i E-Devlet uygulamalarının olumlu tarafının uzaktan erişim imkânı olduğunu ifade etmektedirler.

Tablo 19. E-Devlet Uygulamalarının Olumsuz Tarafı

Denekler	F	%
Hiçbir olumsuz tarafı yok	26	50,9
İşsizliğe neden olması	9	17,6
Güvenli olmayışı	5	9,8
Maliyetinin fazla oluşu	1	2,0
Güncel olmaması	10	19,6
Toplam	51	100,0

Tablo 19’da görüldüğü üzere katılımcıların %51’i E-Devlet uygulamalarının hiç bir olumsuz tarafının olmadığını ifade etmektedir.

4.8. Çalışanların Kurumlarında E-Devlet Hizmetlerini Takip Eden Birimler ve Birimlerin Bilgi Seviyeleri Hakkındaki Görüşlerine Göre Dağılımı

Tablo 20. Kurumda E-Devlet Hizmetlerinin Takibini Yapanlar

Denekler	F	%
Müdür	3	5,9
Müdür yardımcısı	1	2,0
Personel şube	12	23,5
Bilgi işlem birimi	24	29,4
Diğer	11	21,6
Toplam	51	100,0

Tablo 20’de görüldüğü üzere katılımcıların %29’u kurumlarında E-Devlet hizmetlerinin takibini bilgi işlem birimlerinin yaptığını ifade etmektedirler.

4.9. Çalışanların E-Devlet Hizmetlerinin Çalıştıkları Kuruma Uygunluğu, Web Sayfalarının Kullanımı, Güncellenmesi ve Diğer Kurumların Siteleri ile Karşılaştırma Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 21. Kurumun E-Devlet Hizmeti Verdiği Web Sayfasının Kullanım Durumu

Denekler	F	%
Çok kolay	3	5,9
Kolay	33	64,7
Zor	3	5,9
Çok zor	1	2,0
Fikrim yok	11	21,6
Toplam	51	100,0

Tablo 21’de görüldüğü üzere katılımcıların %65’i kurumlarının E-Devlet hizmeti verdiği web sayfalarının kullanımlarının kolay olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 22. Kurumun Web Sayfasının Düzenli Olarak Güncellenme Durumu

Denekler	F	%
Hayır güncellenmiyor	1	2,0
Günlük	10	19,6
Haftada bir kez	3	5,9
Ayda bir kez	7	13,7
Yılda bir kez	6	11,8
Fikrim yok	24	47,0
Toplam	51	100,0

Tablo 22’de görüldüğü üzere katılımcıların %47’si kurumlarındaki web sayfalarının düzenli olarak güncellenmesi durumu hakkında fikirlerinin olmadığını ifade etmektedir.

4.10. Çalışanların E-Devlet Hizmetlerinin Gelişmesi İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Düşüncelerinin Dağılımı

Tablo 23. Kurumda E-Devlet Hizmetlerinin Gelişmesinin Neye Bağlı Olduğu Durumu

Denekler	F	%
Kurumunuzda çalışanların teknolojiye olan hevesi	10	19,6
Avrupa birliği gibi uluslararası uyum yasaları	3	5,9
Teknolojinin vazgeçilmezliği	26	51,0
İdarecilerin iradesi	6	11,8
Maliyetinin düşük olması	1	2,0
Diğer	5	9,8
Toplam	51	100,0

Tablo 23’te görüldüğü üzere katılımcıların %51’i E-Devlet hizmetlerinin gelişmesini teknolojinin vazgeçilmezliğine bağlamaktadır.

4.11. Çalışanların Ülkemizdeki E-Devlet Hizmetlerinin Durumu İçin Düşüncelerinin Dağılımı

Tablo 24. Ülkedeki E-Devlet Hizmetlerini Anlatan Durum

Denekler	F	%
Oldukça iyi	12	23,5
İşlevsel değil	5	9,8
Gelişmiş ülkelerin gerisinde	23	45,1
Tek elden yürütülüyor	4	7,8
Kültürel yapımıza uygun değil	1	2,0
Diğer	6	11,8
Oldukça iyi	51	100,0

Tablo 24’te görüldüğü üzere katılımcıların %45’i ülkedeki E-Devlet hizmetlerinin gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğunu ifade etmektedir.

4.12. Çalışanların E-Devlet Konusundaki Görüşlerinin Dağılımı

Tablo 25. E-Devlet Uygulamalarının Önündeki Engeller

Önem Sırası \ Engeller	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Ödenek Yetersizliği	11,8	7,8	7,8	5,9	2,0	9,8	13,7	13,7	27,5
Güvenlik ve Bilgisayar Korsanları Sorunu	11,8	21,6	3,9	5,9	11,8	9,8	19,6	11,8	3,9
Daha öncelikli sorunların (E-Devletten daha önemli) baskısı	13,7	5,9	7,8	3,9	9,8	9,8	17,6	23,5	7,8
Kalifiye teknik elemanların istihdam edilememesi	11,8	7,8	15,7	15,7	13,7	17,6	7,8	3,9	5,9
Yerleşik bürokratik alışkanlıkların terk edilemeyişi	15,7	15,7	15,7	13,7	15,7	15,7	2,0	3,9	2,0
Kamu yöneticilerinin E-Devlete sıcak bakmamaları	13,7	5,9	5,9	9,8	7,8	9,8	19,6	5,9	21,6
Hukuki düzenlemelerin eksikliği	13,7	3,9	17,6	15,7	13,7	7,8	5,9	13,7	7,8
Teknik altyapı yetersizliği	9,8	23,5	15,7	17,6	11,8	7,8	2,0	7,8	3,9

Tablo 25’te görüldüğü üzere katılımcıların E-Devlet uygulamaları önündeki engelleri önem sırasına göre numaralandırılması sonucu birinci sıradaki engel olarak %23,5 ile teknik altyapı yetersizliği görülmektedir. İkinci sırada %17,6 ile hukuki düzenlemelerin eksikliği görülmektedir.

Tablo 26. E-Devlet Uygulamaları ile Oluşabilecek Negatif Gelişmelerin Durumu

Önem Sırası \ Negatif Gelişmeler	0	1	2	3	4	5	6
Bilgisayar korsanları kamu kurumlarının web sayfalarına girerek kamu bilgilerine zarar verebilir	9,8	47,1	7,8	2,0	7,8	11,8	13,7
Özel hayata devlet müdahalesi artar	11,8	9,8	21,6	3,9	21,6	13,7	17,6
İnternete bağlanma imkânı olmayanlar bu hizmetten faydalanamazlar	9,8	25,5	23,5	13,7	11,8	9,8	5,9
Görevliler elde ettikleri kişisel bilgileri suistimal edebilir	11,8	11,8	13,7	31,4	9,8	7,8	13,7
Devlet mekanikleşir, insan ilişkilerinin yerini ruhsuz bilgisayarlar alır	9,8	3,9	11,8	21,6	23,5	19,6	9,8
Bilgisayarlaşma problemlerin çözümünü daha karmaşık hale getirir	9,8	2,0	9,8	15,7	13,7	23,5	25,5

Tablo 26’da görüldüğü üzere, katılımcıların %47,1’i E-Devlet uygulamaları ile oluşabilecek negatif gelişmenin, bilgisayar korsanlarının kamu kurumlarının web sayfalarına girerek kamu

bilgilerine zarar verebilme ihtimali olduğunu ifade etmektedir. %23,5'i ise bunu internete bağlanma imkanı olmayanlar bu hizmetten faydalanamazlar şeklinde ifade etmektedir.

Tablo 27. E-Devlet Uygulamaları İle Oluşabilecek Pozitif Gelişmelerin Durumu

Sırası \ Önem	0	1	2	3	4	5	6
	Pozitif Gelişmeler						
Kamusal bilgilere daha rahat ulaşma	5,9	35,3	13,7	13,7	11,8	9,8	9,8
Kamu hizmetlerinden daha kolay ve rahat faydalanma	5,9	31,4	37,3	7,8	5,9	5,9	5,9
Daha etkin ve ucuz kamu hizmeti	5,9	17,6	19,6	33,3	5,9	9,8	7,8
Vatandaşlarına karşı daha sorumlu ve hesap verebilen bir devlet	7,8	7,8	7,8	19,6	39,2	11,8	5,9
Yolsuzlukların daha azaldığı saydam bir kamu yönetimi	7,8	2,0	15,7	13,7	15,7	27,5	17,6
Milli güvenlik ve asayiş hizmetlerini daha iyi sunabilen devlet	7,8	-	2,0	3,9	13,7	27,5	45,1

Tablo 27’de görüldüğü üzere, katılımcıların %35,3’ü E-Devlet uygulamaları ile oluşabilecek pozitif gelişmenin kamusal bilgilere daha rahat ulaşabilmesi olduğunu ifade etmektedir. %37,3’ü ise bunu kamu hizmetlerinden daha kolay ve rahat faydalanma şeklinde ifade etmektedirler.

Tablo 28. Kurumlar Arası Yazışmaların Elektronik Ortamda Yapılmasının Bürokrasi Üzerine Olumlu Etkileri

Önem Sırası	0	1	2	3	4	5	6
	Olumlu Etkiler						
Bürokrasiyi çok azaltacaktır	-	41,2	11,8	11,8	3,9	3,9	27,5
E-Yazı, E-Belge, E-Doküman arşivlemesi ve analizi çok kolaylaşacaktır	2,0	17,6	25,5	11,8	7,8	15,7	19,6
Karar süreçlerini çok hızlandıracaktır	3,9	2,0	19,6	19,6	19,6	21,6	13,7
Yazışmalardaki zaman kayıplarını en aza indirecektir	-	13,7	19,6	35,3	21,6	7,8	2,0
Kağıt ve posta masraflarını en aza indirecektir	2,0	15,7	11,8	13,7	25,5	15,7	15,7
Vatandaş sorunlarının çözümü daha hızlı ve kolay olacaktır	5,9	9,8	11,8	5,9	17,6	31,4	17,6

Tablo 28’de görüldüğü üzere katılımcıların %41,2’si E-Devlet uygulamalarının bürokrasiyi çok azaltacağını ifade etmektedir. %25,5’i ise e-Yazı, e-Belge, e-Doküman arşivlemesi ve analizinin çok kolaylaşacağını ifade etmektedir.

Tablo 29. Elektronik Döküman Yönetim Sisteminin Karşılaşabileceği Olumsuzluklar

Önem Sırası	0	1	2	3	4	5	6
Olumsuz Etkiler							
Altyapı eksikliğinden bu sistem hiç çalışmayacaktır	3,9	23,5	3,9	13,7	17,6	7,8	29,4
Kamu görevlilerinin eğitimi zaman alacağından sistemin işlemesi yavaş olacaktır	5,9	11,8	11,8	13,7	21,6	29,4	5,9
Taşrada yeterli teknik imkânlar olmadığı için sistem çok aksayacaktır	3,9	17,6	27,5	29,4	13,7	7,8	-
Vatandaş e-yaşama hazır olmadığı için uyum sorunu yaşayacaktır	3,9	27,5	25,5	11,8	15,7	9,8	5,9
Bilgisayar okuryazarlığı ve dijital uçurum en önemli sorun olacaktır	3,9	15,7	25,5	17,6	15,7	21,6	-
Memurlar bu değişime direnç gösterecektir.	5,9	2,0	2,0	9,8	9,8	17,6	52,9

Tablo 29’da görüldüğü üzere katılımcıların elektronik döküman yönetim sisteminin karşılaşılabileceği olumsuzluklar arasında %27,5 ile vatandaş e-Yaşama hazır olmadığı için uyum sorunu yaşayacak ifadesi bulunmaktadır. Katılımcıların %27,5’i ise taşrada yeterli teknik imkanlar olmadığı için sistemin çok aksayacağını ifade etmektedir.

Tablo 30. Kurumun İnternet Sitesinin Öncelik Konusu

Önem Sırası	0	1	2	3	4	5
Öncelik Konusu						
Kullanımı ve anlaşılması kolay olmalı ve daha fazla bilgi ve hizmet sunmalıdır	41,2	37,3	9,8	3,9	3,9	3,9
Bütün başvuru ve talepler internetten yapılabilmelidir	58,8	5,9	21,6	9,8	3,9	-
Diğer kamu kurumlarına bağlantı olmalıdır	60,8	13,7	2,0	17,6	2,0	3,9
Yukarıdakilerin hepsi yapılmalıdır	37,3	35,3	5,9	2,0	17,6	2,0
Yukarıdakilerin hiçbirine gerek yoktur	64,7	5,9	2,0	3,9	23,5	-

Tablo 30’da görüldüğü üzere, katılımcıların %37,3’ü kurumun internet sitesinin öncelik konusunun kullanımı ve anlaşılması kolay olması ve daha fazla bilgi ve hizmet sunması olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların %21,6’sı ise bütün başvuru ve taleplerin internetten yapılabilmesi olduğunu ifade etmektedir.

5. SONUÇ

Günümüzün dijital çağında devletler, bilgi toplumu olma yolunda hedeflerini E-Devlet yapılanması üzerinden belirlemektedir, bilgi toplumu olma yolundaki politikalarını da E-Devlet alt yapısına dayandırmaktadırlar. Bilgi toplumunun insanları, kamudan alacakları tüm hizmetleri, kendilerine ait kimlik numaraları ve şifreleriyle bir portal üzerinden alabilmektedirler. www.Turkiye.gov.tr adıyla kullanıma açılan portal üzerinden her yetişkin TC vatandaşı yararlanabilmekte, T.C. Devleti bünyesinde verilen hemen tüm hizmetlere ulaşabilmektedir.

E-Devlet çalışmaları özellikle, bilgi ve iletişim teknolojilerinin teknik kapasitesinden en üst düzeyde yararlanarak kamu yönetimini rasyonel bir işleyişe kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda kamu yönetiminde sağlam bir bilgi alt yapısı oluşturulmuş, amacından sapmış verimsiz uygulamalara ve gereksiz süreçlere son verilmiş, hizmetlerle ilgili süreler eskisiyle kıyaslanamayacak ölçülerde kısaltılabilmektedir.

Bu kapsamda E-Devlet hizmetlerinin her kurumun kendi alt yapısından değil de ortak bir alt yapıdan gerçekleştirilmesinin kurumlar arası bilgi akışını ve entegrasyonu kolaylaştıracağı ifade edilmektedir. Bu konunun, uzmanlarınca ciddi olarak analiz edilmesi ve etkin olacak seçeneğin uygulamaya geçirilmesi uygun olacaktır.

Hemen her yerde olduğu gibi E-Devlet hizmetlerine de bazı eleştiriler yöneltilmektedir. Yöneltilen eleştirilerden ve eksikliklerden birisi olarak, kurumların verdikleri E-Devlet hizmetlerini düzenli olarak güncelleştirmemelerinden bahsedilmektedir. Bununla ilgili kurumlar tarafından, bilgilerin sürekli güncelleştirilmesi temel görev ve sorumluluklardan birisi olarak kabul edilmelidir. Kamu hizmetlerinin daha hızlı ve etkili olarak yürütülebilmesi için etkin bir bilişim politikası geliştirmeli ve bu politikanın gereklerini yerine getirmek için sorumlu merkezler belirlenmelidir.

Bilgi toplumundaki en önemli faktörlerden birisi olan eğitim konusuna, süreklilik ve güncelliğin yakalanması için daha fazla zaman, kaynak ayrılmalıdır. Bazı kurumların hizmetlerinin neredeyse tamamına yakınına E-Portallar üzerinden sunarlarken, gerekli olan yatırımları yapmayan ve kamu çalışanlarını bu konuda eğitmeyen kurumlar için ivedi olarak eğitim programları oluşturulmalıdır. Gerek henüz bu alana yatırım yapmayan kurumlar gerekse belirli aşamaya gelmiş olan kurumlar, bilgi teknolojilerini öğretmek amacı ile verilen hizmet içi eğitimleri arttırmalı ve disiplinli bir biçimde yürütmelidir. Eğitimler oluşturulurken hem teknik alt yapıya yönelik olarak yatırımlar yapılmalı, hem de bu yatırımları kullanacak kamu çalışanları eğitilmelidir. Eğitimlerden beklenen sonuçların elde edilebilmesi için, kamu çalışanları bilgilendirilmeli, motive edilmeli ve eğitimlerin bir zorunluluk değil, çağın gerektirdiği bir ihtiyaç olduğu noktasında motivasyon sağlanmalıdır.

Bu çalışmada, kamu çalışanlarının E-Devlet'e bakışı, E-Devlet uygulamalarını nasıl algıladıkları ve bu algılarını etkileyen çeşitli kişisel, kurumsal ve teknik faktörler araştırılmıştır.

E-Devlet hizmetlerinin temel noktası olan vatandaşın ekonomik yapısı, eğitim durumu hangi seviyede olursa olsun internetten E-Devlet hizmetlerini nasıl alacağı, bu hizmetlerden nasıl faydalanabileceği konusunda sürekli bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu bilgilendirmelerde, vatandaşın kafasında soru işareti oluşturan ve hizmetleri kullanmaktan uzaklaştıran konulara öncelik verilmeli, E-Devlet'e ilişkin olumsuz düşüncelerin ortadan kaldırılabilmesi için örneklerle sunumlar yapılmalı, konunun hukuki ve teknik altyapısı hakkında tatmin edici bilgiler sunulabilmelidir.

Hepimizin bildiği gibi kurumlardan istenen nüfus cüzdan örneği, ikametgah kağıdı gibi belgeler, E-Devlet sistemi sayesinde artık istenmez olmuştur. Her bir vatandaş bu kolaylığı hissetmiştir. Bu kapsamda ÖSYM ve Milli Eğitim Bakanlığı'na yapılan merkezi sınavlardan da bahsedilebilir. Bilindiği gibi tüm sınavlar için müracaatlar ve sınav belgeleri E-Devlet sistemiyle uyumlu olarak yürütülmektedir. Sonuçlar da sistem üzerinden açıklanmaktadır. Böylece kağıt basımı, kağıtların posta yoluyla gönderilmesi

gibi işlemlerde zaman ve kaynak tasarrufu sağlanmış, ayrıca sonuçlara daha hızlı ulaşılır olmuştur.

E-Devlet'e geçişle vatandaşın daha hızlı, daha etkin hizmet alacağı her kesimce kabul edilen bir gerçektir. Ülkemizde son yıllarda bu anlamda yapılan, yapılmaya devam edilen başlıca çalışmalardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Bunların en önemlilerinden birisi akıllı kimlik kartı projesidir. Bolu ilinde test edilen ve 2015 yılı itibarıyla tüm Türkiye'de yaygınlaştırılacak Akıllı Kimlik Kartı Projesi vatandaşa birçok kolaylık ve güvenlik sağlayacaktır. Sahte olarak hazırlanmış ya da kaybedilmiş kimlik kartlarıyla kötü niyetli kişilerin hukuksuz işler yaptıkları ve gerçek kimlik sahiplerini zor duruma düşürdükleri bir ortamdan, taklit edilmesinin mümkün olmadığı ifade edilen akıllı kimlik kartlarıyla vatandaş mağdur olmayacaktır. Yine bu kapsamda, Ocak 2013 itibarıyla uygulamaya başlanan E-Reçete ve E-Sevkten bahsedilebilir. Her iki uygulamada da, kamunun kaynaklarının kötü niyetli kişiler tarafından haksız yoldan tüketilmesinin önüne geçilmek amacıyla oluşturulmuş E-Devlet hizmetleridir. Alt yapı çalışmaları tamamlandığında, vatandaşın ev değiştirdiğinde E-Devlet sistemi üzerinden elektrik, su, gaz vb. hizmetler için nakil işlemlerini bu kapı üzerinden yapabilir hale geleceğinden bahsedilmektedir. Sağlık sisteminde hastaların, tetkik dosyalarını hastane hastane taşıma devri de E-Sistem ile sona erecektir. Sağlık Bakanlığı'nın "dijital hastane" projesiyle hasta bilgileri artık aynı sistemde depolanacak, gerektiğinde hastanın izniyle hekim tarafından görülebilecektir. Dijital Kâğıtsız Hastane olarak isimlendirilen bu sistemde hem zaman hem de maliyet açısından birçok yarar sağlayacaktır.

E-Devlet dönüşümü ile ülkemiz için makroekonomik büyümenin ve dolayısıyla toplumsal refahın yakalanması amaçlanmaktadır. E-Devlet ile kamu kurumlarının, yerel yönetimlerinin iç işleyişinin modernleşmesini, yerel yönetimlerin hem vatandaşlara hem de işletmelere daha çok hizmeti, daha etkin ve verimli bir biçimde sunmasını; vatandaşların ve işletmelerin, daha fazla ekonomik katma değer yaratmak için bilgi ve iletişim teknolojileri yetkinliklerinin geliştirilmesini ve bu teknolojileri benimsemelerini öngörmektedir (Deloitte, 2009, s. 3).

E-Devlet uygulamaları güçlü bir demokrasi ve etkin bir kamu yönetiminin temel dinamiklerinden birisidir. Bilgilendirilmiş ve çağın yüksek düzeyli hizmetlerini bilen, uygulayan ve devletin daha hızlı ve ekonomik olarak hizmet sunmasına katkıda bulunan vatandaş da, sıradan, eğitimsiz, yüksek maliyetli hizmet alan vatandaşlardan daha bilinçli bir birey olarak güçlü devlete katkıda bulunacaktır. Gereklere göre oluşturulmuş E-Devlet uygulamaları hem vatandaşın hem de devletin yararına olup, taraflar bu konuda bilinçlendirilmeli, sistemin kullanımı teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akman, İ., Yazıcı, A., Mishra A., Arifoğlu, A. (2005). E- Government: A Global view and an empirical evaluation of some attributes of citizens.
- Altunbaşak, Y. (2013). Türkiye e- Devlet Değerlendirmesi, Kamu Kurumlarında Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Etkin Kullanımı, BTYK 25. Toplantısı.
- Apak, D. (2005). E-Government Applications and Methodologies: Turkey on the E-Government Way, s.2.
- Ciboraa, C., and D. Navarra, D. (2005), "Good governance, development theory, and aid policy: risks and challenges of e-government in jordan," *Information Technology for Development*, 11(2), 141-159.
- Çağtürk, A. T. (2006), "Bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde e-yaşam olanakları ve e-devletin gerekliliği üzerine bir araştırma," *Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi*.
- Çakır, C. (2015). E-Devlet uygulamalarında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 4(7), 37-48.
- Çoban, G. (2006), "E-devlet ve İstanbul valiliği uygulaması. Yüksek Lisans Tezi," *Yıldız Teknik Üniversitesi*.
- Çukurçayır, M. A., ve Çelebi E. (2009), "Bilgi toplumu ve e-devletleşme sürecinde Türkiye," *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 59-82.
- Deloitte. (2009). TÜSİAD-TBV E-Belediye Çalışması 2009, <http://www.deloitte.com>.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2009), e-Devlet Raporu, s.6.
- Devlet Planlama Teşkilatı Yönetim Bilgi Merkezi Dairesi Kamu Net Teknik Kurulu Başkanlığı, (2002): e- Devlete geçiş sürecinde Kamu Net Çalışmaları, 1-3.
- Ersöz, F. Ve Taner Ersöz (2015), IBM SPSS ile İstatistiksel Veri Analizi, Sage Matbaacılık, Ankara.
- Giray, F. (2010), "Yolsuzlukla mücadelede e-devlet ve türkiye'deki durum," *Sosyoekonomi*, Temmuz – Aralık.
- Kahraman, G. (2014), "E-Devlet Kavramı ve Uygulamaları: Emniyet Teşkilatı Örneği," *Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi*.
- Kalaycı, Şeref (2016), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın, Ankara.
- Kılıç, Ö. (2006), "E-devlet anlayışının büyükşehir belediye yönetimlerinde uygulanması Kayseri büyükşehir belediyesi örneği," *Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi*.
- Nakip, M. Ve Eyyup Yaraş (2016), SPSS Uygulamalı Pazarlama Araştırmalarına Giriş, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Naralan, A. (2009), "Türkiye'de e-hazırlık ve e-devletleşme," *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1).

Odabaş, H. (2009), E-devlet sürecinde elektronik belge yönetimi, Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Öğüt, A. (2003). Bilgi Çağında Yönetim (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Pektaş, E. K. (2011), “Belediye Hizmetlerinde Bilgi- İletişim Teknolojilerinin Kullanımı ve E-Belediye Uygulamalarındaki Son Gelişmeler: Bir Literatür Taraması,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 65-88.

Polat, R. (2006), “E-Belediyecilik Kılavuzu, Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi,” *Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, Tasam yayınları.

Rowley, J. (2011), “E-government stakeholders – who are they and what do they want?,” *International Journal of Information Management*, 31, 53-62.

Sadioğlu, U., ve Yıldız M. (2007), “Kamu Yönetimi ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri: Bir Bibliyografik Analiz,” *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(25), 325-359.

Sobacı, M. Z., ve Yıldız, M. (2012), E-devlet kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Şahin, A., ve Örselli E. (2003), “E-Devlet anlayışı sürecinde Türkiye,” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 343-356.

Yaramış, S. (2005), “Nevşehir il merkezinde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarındaki çalışmaların e-devlet uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi,” *Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi*.

Yıldırım, M. (2011), E-devlet ve yurttaş odaklı kamu yönetimi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

<http://www.bugun.com.tr/emlak/kiracilari-sevindirecek-haber-219437.html> (Son Erişim Tarihi: 15.02.2015).

http://www.sasad.org.tr/bilim_ve_teknoloji_yuksek_kurulunun_25_toplantisi_15_ocak_2013_sali_gunu_ankarada_gerceklestirildi.html (Son Erişim Tarihi: 10.01.2015).

<http://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/bilim-ve-teknoloji-yuksek-kurulu-kararlari-aciklandi-0> (Son Erişim Tarihi: 27.10.2015).

YÖNETİCİLERİN İŞYERİNDEKİ BAŞARISI AÇISINDAN ÇALIŞAN DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN ETMENLER

Türkmen DERDİYOK *
Esra Bilge DERDİYOK**

ÖZ

Bu makalede yöneticinin işyerindeki başarısı ve dolaylı olarak işyerinin başarısı açısından işgören davranışını etkileyen etmenler ele alınmıştır. İşyeri verimliliği ve başarısında insan unsurunun etkisi yadsınmaz. Günümüzde işletmelerde insan kaynakları artık en önemli stratejik kaynak haline gelmektedir. İnsan Kaynaklarının nitel varlığı önemli olmakla beraber, başarıda nicel varlıklarının da devreye sokulması ve bundan maksimum yararın sağlanması önem arz etmektedir. İşgörenin nitel ve nicel kapasitelerinin ortaya çıkması, onlara sağlanan sinerjik işyeri ortamında, olumlu davranış sergilemeleriyle mümkün olabilecektir. İşgörenin davranışlarını etkileyen ve belirleyen pek çok etmen olabilir. Yöneticinin tutum ve davranışı da bunlardan birisidir. İşgörenin sosyal bir varlık olduğunun, özellikle, Neo Klasik Kuramla kabul edilmesiyle başlayan çeşitli araştırmalardan sekiz tanesi bu makalede özetlenmiş ve işgören davranışına katkı bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşgören Davranışları, Motivasyon, Liderlik

FACTORS EFFECTING EMPLOYEE BEHAVIOR IN TERMS OF MANAGERS' SUCCESS IN THE WORKPLACE

ABSTRACT

This article deals with the factors affecting the success of the employer and thus the employees' behavioural patterns with respect to the success of the organization. The significance of human factor in the success and efficiency of the organization cannot be denied. Nowadays, human source has become the most critical strategic source in organizations. Along with the essentiality of the quality of human source, the quantity of it and making the best of it, is also of great significance. In order for employees to be successful with respect to quality and quantity, positive attitudes towards them in a synergic working atmosphere should be provided. There might be various factors which determine and affect the employees' behavioural patterns. The employer's attitude towards the employees is one of them. This article summarises eight major sources focusing on the fact that employees are social-constructs, the idea of which was initiated especially by Neo-Classical theory.

Keywords: Employee Behavior, Motivation, Leadership

* Prof. Dr. ,Ufuk Üniversitesi, MYO Müdürü, Mukasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, Ankara,Turkiye, turkمند@yahoo.com
** Uzman Klinik Psikolog, Ankara, Turkiye

1. GİRİŞ

Yöneticinin iş yerinde başarılı olmasının en önemli şartı kendi kişisel gelişiminin, yetkinliğinin, başarıları ve performansının yeterli olmasıdır. İkinci önemli husus da diğer insanların sergilemiş olduğu davranışları anlayarak onlara karşı göstermiş olduğu tavırlar ile elde edeceği sonuçlardır.

Marc Casson'un (<http://www.reading.ac.uk/economics/about/staff/mark-casson.aspx>; 04.08.2015) deyiimi ile, "bazı insanlar karmaşık ortamlara uyum sağlamada diğerlerine göre daha iyidirler; muhtemelen bu kişiler, uzun dönemde, daha başarılı kişilerdir". İnsanları sevk ve idare etmek karmaşık işlerden biridir. O nedenle insanlarla iletişimde bulunurken insanların beklentilerinin de bilinmesi gerekir. Bu beklentileri etkileyen pek çok faktör olabilir. Bunların bilinmesi işgörenin elde edeceği sonuçları olumlu yönde etkileyecektir.

Yönetici ne yaptığının değil, ne sonuç elde ettiğinin karşılığını alır. Genellikle elde edilen bu sonuçları yönetici değil diğer çalışanlar üretir. Verimli, standart ve kaliteli sonuçların elde edilmesinde, kuşkusuz olumlu yönde süregiden yönetici ve çalışan davranışlarının etkisi vardır.

İnsanların çalışma zorunluluğu gibi bir sorunu yoksa iş, hayatın en önemli bir parçasıdır. İnsanlar işten iki önemli karşılık beklerler: a) Ödüllendirilmek, ki bu genellikle, ücret ödemeleri gibi, maddi ödüllendirmelerdir. b) İşten alınan haz, işin vermiş olduğu tatmindir. Hayatın büyük bir bölümü işte geçiyorsa; sevilen işin yapılması yanında; işyerindeki olumlu sinerji ortamının varlığı işten elde edilecek sonucu aynı yönde birebir etkileyecektir. Elde edilecek sonuçların başarısı bağlamında, insanlara sevdiği şeyi yaptırmak ve bunun karşılığında ödemedede bulunmak yöneticinin başarısını etkileyecektir.

Çalışanlarla ilişkilerdeki sorumluluklar bazen dramatik ve bir o kadar da, çoğunlukla travmatik olabilmektedir. İlişkilerin istenmeyen şekilde çözümü, yönetici kariyerinde ciddi engeller oluştururken, alt çalışanlar için de kötü sonuçlar doğurabilmektedir.

Yöneticilere yol göstermesi açısından, insan davranışlarını yöneten basit bazı kurallar dizininin bilinmesinde fayda vardır. Bu konuda yapılan araştırmalar işletmelerde verimlilik düşüşlerinin giderilmesi için çalışana bakış açılarını değiştirmeye başlamıştır.

İnsan davranışları konusunda yapılan araştırmalara geçmeden önce, işletme yönetiminde Klasik görüş olarak adlandırılan; bugün bile etkilerinin devam ettiği görüşe ve bu görüşten ayrılmaya neden olan duruma çok kısa değinmekte fayda vardır.

2. İŞGÖRENE BAKIŞ AÇISINDAN KLASİK GÖRÜŞTEN AYRIŞMALARIN BAŞLAMASI

20'nci Yüzyılın başlarında yapılan sanayi devrimi, "bilimsel yönetim" olarak adlandırılan yönetim sistemiyle birlikte kitle üretimini ortaya çıkarmıştır. Frederick

Winslow Taylor (1856-1915) tarafından oluşturulan bu Yönetim Modeli, sadece üretim süreçlerinde zaman ve maliyet, verimlilik ve etkinlik üzerine odaklanmıştır. Bu modelin ayırıcı en önemli özelliği işlerin küçük parçalara bölünmesi, her sürecin küçük üniteler şeklinde sınıflandırılması ve çalışanların sadece o iş için gerekli olacak şekilde beceri kazandırıcı yönde eğitilmesidir.

Taylor Modeli, üretimde artışlar sağlarken, üretim maliyetlerini de azaltarak, kitle üretimine büyük oranda katkılar sağlamıştır. Model, Ford Üretim sistemlerinde olduğu gibi, pek çok büyük ölçekli firmalarda uygulama alanı bulmuştur. Ross'un (1982, 96) tespit ettiği üzere, bu yaklaşımda "tüm çalışmalar, analizler ve iş iyileştirme çabaları görev olarak yönetilmiş ve bu işleri yapan çalışanların kişisel ve sosyal ihtiyaçları dikkate alınmamıştır."

Yönetim piramidinde, Kalite Yönetim uygulamalarından farklı olarak, Klasik (Taylor Modeli) düşünürler, bir "düşünsel olmayan alan" ön görmüşlerdir. Bu düşünsel olmayan alan aslında gerçek üretim ve hizmet süreçlerinde planların uygulandığı, yürütüldüğü, sonuçların alındığı "uygulama" aşamasına tekabül etmektedir. Bu alanda, "asıl işi yapan çalışanın düşünce ve kazanımları" soyutlanmıştır. Klasik düşünürlerde, asıl işi yapanların akıllı ve yaratıcı olması beklenmemektedir. Aksine onların işleri öyle bir şeydir ki; onlar el kitabını takip ederek ve sürekli aynı işi yapacaklardır. Sabahtan akşama tekrar eden aynı operasyondan başka bir şey yapmayan çalışanlar diğer hiç bir işle ilgili eğitilmemekte ve alakaları olmamaktadırlar.

Zaman ilerledikçe Taylor Sisteminde gelinen sonuca bakıldığında; üretim sistemlerinde arızalı aşamalar oluşmaya; üretimde artış ve maliyetlerde azalmalara rağmen, ortaya çıkan eksiklikler/arızalar çok önemli olmaya başlamıştır. Frederick Taylor'un orijinal niyeti bir yana, onun yöntemi çalışanları birer askere dönüştürmek için kullanılmaktaydı. Çalışanların işi hızlı bitirebilme potansiyelini bir kenara koyarsak, her zaman optimal miktarda iş üretmiyorlardı. Onların öğretilmesine göre, artan çıktı demek daha az çalışan demektir. Bu düşünce de onların maksimum kapasiteyle çalışma arzularını azaltmaktaydı. (Sandrone 1964).

Ross'a (1982, 96) göre Yönetim; geleneksel hiyerarşik yapılanmadan uzak bir şekilde II. Dünya Savaşı sonrasında değişmiştir. Aşağıda açıklayacağımız üzere, Douglas McGregor, Abraham Maslow ve Frederick Herzberg gibi davranışçı bilim adamları sahneye çıkmıştır. Bunların görüşleri doğrultusunda, açık iletişimin, özgür tartışma ortamının, uyumlu grup çabalarıyla üretkenlikteki artışların devreye sokulmasıyla, iş organizasyonlarının ana atmosferlerinde değişimler olmaya başlamıştır. Bunların teorilerinin temel kavram ve gösterimi aşağıda açıklanmaktadır.

3. İŞGÖREN DAVRANIŞLARINA IŞIK TUTAN ARAŞTIRMALAR

İnsan davranışları konusunda, yazında pek çok araştırma yer almaktadır. Bu kısımda, işletmelerde verimliliğin sağlanması ve her bakımdan başarılı sonuç elde edilmesinde yönetici ve çalışan davranışlarının önemine ışık tutulması açısından bazı araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Bu araştırmacılar Elton Mayo, Abraham Maslow, Alfered Adler, Frederick Herzberg, Douglas McGregor, Henry Mintzberg, Daniel Goleman ve Eric Berne'dir.

1880 – 1949 yılları arasında yaşayan Elton G. Mayo, asistanı Fritz J. Roethlisberger ile birlikte Western Electric Company Chicago “ Hawthorne “ tesislerinde 1924 yılında başlayan ve literatürde “ Hawthorne Araştırmaları “ olarak bilinen bir dizi araştırma yapmıştır. “Hawthorne” araştırmaları, ışık koşullarının işçi üretimi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla başlamıştı. Daha sonra işçi davranışının fizyolojik, psikolojik, ekonomik ve diğer bütün yönleriyle geniş sosyal örgütler ve yönetim üzerindeki etkileri izlenmiştir. Bu araştırmalarda, çalışma koşullarının kontrol altına alınabilmesine rağmen çalışanların bu kontrolün dışında etkileşim ve üretimde buldukları anlaşılmalı ve böylece “insan ilişkileri çağı” açılmıştır (Baransel A., 1993, s. 261)

Araştırma sonuçlarına göre (Duncan, W.J. 1981, s. 35) işletme organizasyonun bir “sosyal sistem” olduğu; bu sistemin en önemli unsurunun da “insan” olduğu sonucuna varılmıştır. İnfomal yapılar ve kanallar aracılığıyla yönetimde verim artırılabilir. Buna göre, bir araya gelen kişilerin sahip olduğu inançlar, alışkanlıklar, amaçlar, gelenekler ve değer yargılarının kişiler üzerindeki etkisi fiziksel faktörlerden daha fazladır. İstenilen verimliliği sağlayabilmede insanı insan olarak görebilme en azından dinlenme, fiziksel çalışma koşulları, hatta, para kadar önemlidir.

Bu araştırmanın yapılması ile ekonomik insan modelinin yanında sosyal insan modeli de yazında yer almaya başlamıştır.

Amerikalı bir psikolog olan Abraham H. Maslow (1908 – 1970) insanın ihtiyaçlarına göre davranış sergilediğini, bu ihtiyaçların bir hiyerarşi oluşturduğu ve bu hiyerarşinin de insan gelişimiyle alakalı olduğunu öne süren önemli ve ilk bilim adamıdır. Maslow’un bu görüşü işletme yönetimlerinde insanın önemine dikkatlerin çekilmesine ve bu hususta bir farkındalık oluşmasına yol açmıştır. Çalışanı motive etmedeki bu farkındalıkla işletme yönetimlerinde önemli kazanımlar elde edeceği görüşü insan kaynakları yönetimlerinde hakim görüş olmaya başlamıştır.

Maslow’un görüşünde, bazı insanlarda farklılık göstermekle birlikte, beş önemli kategori açıklanmıştır. Kişi, içsel gelişimini, davranış motivasyonlarını, en alt seviyeden en üst seviyeye doğru artırarak gelişir (Fukano 1991, 95; Fukui, R., Honda, Y., Inoue, H., ve Diğerleri İçinde, s. 26). İhtiyaçların ilk seviyesinde, insanlar yiyecek, giyinme ve barınma gibi fiziksel ihtiyaçlarını tatmin etmek için çaba gösterirler. İkinci seviyede, insanlar korku ve endişeden uzak yaşamak isterler ve bu doğrultuda emek sarf ederler. Çevrelerinde güvende olmak ve korunmak isterler. Bu güvenlik, güvende olmak ihtiyacıdır ki, insanlar bunu kendisini düşmanın korkusundan uzak tutarak tatmin olurlar. Üçüncü seviye, güçlü topluluk veya sosyal organizasyonlara katılmak dahil, insanların sosyal ihtiyaçlarını tatmin yollarını aramaya başladığı seviyedir. İşbirliği, sosyal katılım, bazen ortak çıkar dışında da olsa, herhangi bir sosyal gruba olabilir. Bir gruba, bir topluluğa katılmakla, kişi içsel gelişimini tamamlayacaktır. Dördüncü seviye benlik saygısı ve kabul görme güdüsünün tatmin edilmesidir. Fukano’ya (1991, 97; Fukui, R., Honda, Y., Inoue, H., ve Diğerleri içinde, s.27) göre, “benlik saygısı” iç güven, beceri/yetenek ve özgürlük kazanımlarıyla başarılır. Öte yandan “kabul görme” ise, başkaları tarafından kendisine itibar, takdir ve statü gibi birtakım taltifler, değerler atfedilerek kazanılabilir. Birisi kuvvetli bir iç güvene sahipse, o kişi yüksek beceri/yeteneg e sahiptir ve aşırı üretkendir.

Beşinci seviye, nihai ihtiyaçların, kişilik ve içsel potansiyellerin gerçekleştirilmesidir. Bu seviye Maslow'un teorisindeki en yüksek seviyedir. Maslow'a göre insanlar yüksek ihtiyaçlarını kişisel ilgiler düzeyinde değil, daha çok ilişkiler düzeyinde tatmin ederler. Bir başka söyleyişle, başkalarıyla ilişkiler yoluyla, insanlar daha ileri ihtiyaçlarını giderirler ve bu şekilde kendi kendilerini tanımayı başarırlar. Bu gelişimin sonu yoktur (Fukano 1991, 95; Fukui, R., Honda, Y., Inoue, H., ve Diğerleri İçinde, s. 30).

Maslow'a göre kendini gerçekleştirmiş insanlar; (<http://pskolojk.blogspot.com.tr/2012/05/maslowun-ihtiyac-piramidi.html>.,: 05.08.2015) kendilerini ve başkalarını oldukları gibi kabul ederler. İçten geldiği gibi davranırlar. Bakış açıları geniştir. Başkaları ile yoğun ilişkiler kurarlar. Araç ile amacı, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edeler. Kendi üzerinde yoğunlaşmaktan çok sorun üzerinde yoğunlaşırlar.

Çalışanın kendini gerçekleştirmesine olanak sağlayan ortam ve sinerjinin sağlanması ile yukarıdaki pozitif davranış değişikliklerinin kazandırılması, işletmede daha fazla ve kaliteli çıktı elde edilmesinde etkin rol oynayacaktır. Maslow'un bu teorisi kaliteyi de dikkate alan "yönetime" uygulandığında, yönetimin bireysel insan ihtiyaçlarının önemini ihmal etmemesi fikri ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan olmanın doğası gereği, insanlar her gün günlük yaşamlarındaki ihtiyaçlarını tatmin etmek için uğraşıyorlar ki işyerleri de günlük yaşama dahildir. Bu ne demektir? İnsanların daha üst seviyedeki ihtiyaçları tatmin oldukça, onların işyerindeki performansları da artacaktır. Bu yüzden, işyerlerinde etkili ve üretken bir atmosfer oluşturarak, kişilerin potansiyellerini en üst düzeyde gerçekleştirebilme fırsatları yaratılmalıdır.

Maslow'un düşüncesi, çalışanın işteki hoşnutsuzluğunun sebebinin çalışanların içsel durumlarından ziyade, daha çok, zayıf iş planlaması ve yönetsel davranışlar ile işteki çok az fırsat yaratılmasından kaynaklandığı yönündedir. Böyle bir algı, aynı zamanda, firma yönetim başarısının çok büyük oranda yönetimin elinde olduğunu da ön plana çıkarır. Yöneticinin bu görüşten çıkarması gereken ders; insanların mantıklı ücret ve koşullar beklentisi içinde olduğudur. En alt düzey gereksinimler karşılandığında insanlar, sosyal girişimler, meslek ve meslektaş sevgisi, kendi işinin ilginç ve faydalı olduğuna inanma gibi, diğer tatminler, aramaya başlar. Yönetici bu hususun farkına varmazsa, örneğin her sorunu ücret ödemesiyle çözmeye kalkar. Alt seviyedeki ihtiyaca gerektiğinden fazla cevap verilmemesi gerekir. Mühtemelen hiç kimse ilave ödemenin azalmasından çok, memnuniyetsizliğin devam etmesini istemez.

İnsan davranışları üzerinde araştırma yapanlardan Alfred Adler'e göre, insanı değerli kılan şey; bir amaçtır. Bu amaç insanın düşünceleri, duyguları ve davranışları üzerinde etki yapar. İnsanın düşünceleri, duyguları, davranışları bu amaca göre şekillenerek, içerik kazanır. İnsan denen varlık, bütünü ile bir amacın etkisi altındadır. Bu amaç, üstünlüğü, amacı sağlamaya çalışır. Başkalarını geçmek şeklinde kendini belli eder. İnsan yaşadığı sürece, bütün çağlarda ve yaşlarında daima herkesten daha üstün olmak, güçlü, amaçlı görünmek arzusunu duyar (Birch ve Veroff, 1966: 76; Yanbastı, 1996, içinde 72).

Adler'in; (Özkan, K., 2010) "davranışlar insanın geleceğe yönelik amaçları tarafından belirlenir." görüşünden hareketle; çalışanın amaçlarının bilinmesi ve bu

amacı işletme amacıyla özleştirici uygulamalarla bir aidiyet ve farkındalık yaratılması yönetici başarısını olumlu yönde etkileyecektir.

Adler kişiyi kendi seçimlerini yapabilen, sorumluluk alabilen, hayatı anlamlandırabilen ve mükemmelle ulaşmak için çabalayan biri olarak görür (Topses, 2003, s.43). Yine Adler'e göre, benlik 'yaratıcı' benlik kavramıyla anlatılır. Yaratıcı benlik, insan doğasına özgü bir özelliktir. Çünkü her insan, kendini yapmak, oluşturmak, geliştirmek ister. Her bireye özgü ve yaratıcı benliği içeren yaşam tarzı vardır (Alfred, A., 2002, s. 90- 106). Bu görüşler, Maslow'un ihtiyaçlar kuramı ile birlikte değerlendirildiğinde çalışana değer verilmesi, güvenilmesi, sorumluluk verilmesi, onunda fikirlerinin olduğu kabul edilerek kendini gerçekleştirebileceği çalışma ortamının oluşturulması gerekir.

İnsan davranışlarını inceleyen diğer bir bilim adamı Frederich Herzberg'dir. Herzberg'in çalışanın davranışlarını açıklamaya yönelik "iki faktör kuramı" söz konusudur. Motivasyon kuramının gelişimine önemli ölçülerde katkıda bulunan kişilerden biri olan Frederic Herzberg, tıpkı Maslow ve Adler gibi, çalışan davranışının temelinde yine insan ihtiyaçlarının olduğunu savunmuştur.

Herzberg ve arkadaşları, 200 mühendis ve muhasebeciden oluşan bir grupla görüşerek, onlara geçmişte işlerinden ve çalıştıkları zamanlardan kendilerini özellikle tatmin ve motive olmuş hissettikleri ve de tam tersi durumda hissettikleri durumları anımsamalarını istemiştir (Moorhead ve Griffin, 1989: 116). Araştırmanın sonuçlarına göre "koruyucu (hijyen) faktörler" ve "motive edici faktörler" olmak üzere iki farklı faktör grubunun varolduğu ve işyerindeki insanları farklı şekillerde etkilediği belirlenmiştir (Tosi, Rizzo ve Carroll, 1990: 275).

Koruyucu Hijyen Faktörler: Çalışanların tatminsizlik ve motivasyon eksikliğinin nedenleri hakkındaki sorulara verdikleri yanıtların sonucunda elde edilmiştir. Bunlar; ücret, iş güvenliği, çalışma koşulları, denetimin düzeyi ve niteliği, şirket politikası ve yönetimi, kişilerarası ilişkilerdir. Buna göre koruyucu-hijyen faktörler eğer işyerinde bulunmuyorsa bireyler için tatminsizlik yaratan unsurları ifade etmektedir. (Tosi, Rizzo ve Carroll, 1990: 275).

Motive Edici Faktörler: Başarı duygusu, tanınma, sorumluluk, işin kendisi ve kişisel gelişim, makam ve yükselmedir. Buna göre çalışanların işte bu faktörleri açıkça görmesi ve hissetmesi tatmin ve motive olmalarına neden olmaktadır. (Moorhead ve Griffin, 1989: 116).

Herzberg bu kuramında Maslow'un kuramının aksine gereksinimleri bir sıra düzen içerisinde göstermemiş, iki farklı faktörde gruplandırarak ifade etmiştir. Buna göre hijyen faktörleri içinde yer alan gereksinimlerin karşılanması bireyde tatmin duygusu yaratmazken karşılanmaması tatminsizlik unsuru oluşturmaktadır. Buna karşın "motive edici faktörler" içindeki gereksinimler karşılanmadığında birey tatmin olmayacaktır ancak, tatminsiz olarak da kendini hissetmeyecektir (Süral Özer ve Topaloğlu, 2008; 93), (Mullins, L. J., 2002, s. 433).

Herzberg'in çalışmasının en önemli katkılarından biri, çalışma yaşamındaki motivasyon konusunda deneysel araştırma ve düşüncüyü uyandıran güçlü bir etkiye bulunmuş olmasıdır. Ayrıca çalışmasında kullandığı sistematik dil ve tarzı,

uygulamadan gelen yöneticiler tarafından kolaylıkla anlaşılabilir, çalışanları motive etmede basitçe kullanılabilecek tarzda yöneticilere eylemsel belirli öneriler sunmuştur. Modele yönelik büyük eleştiriler olmasına rağmen Herzberg'in kuramı günümüzde hala yöneticiler arasındaki popülarlığını korumakta ve uluslararası çekiciliğini sürdürmektedir (Porter, L., Bigley, G. A., Steers, R. M., 2003, s. 10).

Buradan yönetici için çıkarılacak mesaj; gerçek motivasyonun çalışanı tanımak, onları takdir etmek ve işinde kendini gerçekleştirme fırsatı vermektir. Çalışana nicel, objektif koşullar (ücret, prim gibi) sağlamanın yanında nitel, sosyal koşullar (tanıma, takdir, görev ve sorumluluk verme gibi) da sağlayarak çalışanın işletmeye tam katılımı sağlamaktır.

İş motivasyonu örgütsel psikolojinin anahtar çalışma alanlarından birisidir. Douglas McGregor (1906-1964) (http://www.accel-team.com/human_relations/hrels_03_mcgregor.html), X ve Y teorileri olmak üzere, işyerinde “yönetimi” iki muhtemel görüş altında özetlemiştir. McGregor bu iki teoriyi oldukça farklı iki tutum çerçevesinde anlatır.

X Teorisi, geleneksel yönetim ve denetim görüşüne dayanmaktadır. Buna göre, insanlar işten hoşlanmazlar ve ondan kaçmaya çalışırlar. Güven arayarak, sorumluluk almamayı tercih ederler. Bu nedenle, işte yapılacak en önemli motivasyon aracı sadece “para” olacaktır. Bu durumda, yönetici çalışanları, zorlama ve cezalandırma korkusu gibi çeşitli yaptırımlarla, çalışmaya zorlayacaktır (http://www.accel-team.com/human_relations/hrels_03_mcgregor.html).

Y Teorisi hümanizm ve “kendini gerçekleştirme” görüşlerine dayanır. Bu görüş bazen “insan kaynakları modeli” olarak da adlandırılır. Bu teoride iş, tatmin olmanın kaynağıdır. İnsanlar işte tatmin olurlarsa, yüksek bir kararlılık, katılım ve motivasyon olacaktır. McGrager'e göre, Y Teorisini uygulamaya koymak oldukça zordur; ancak yönetici ve profesyonellerin başlangıçtaki yönetimlerinde kullanılabileceğini ileri sürmektedir. Mc Grage, ayrıca, bu teorisinin, katılımcı sorun çözme süreçleri için elverişli olduğunu da ifade etmektedir (http://www.accel-team.com/human_relations/hrels_03_mcgregor.html; 13.08.2015).

McGregor yöneticileri Y Kuramının varsayımlarından yararlanmaları konusunda cesaretlendirmektedir. Uygun koşullarda, insanlar yeteneklerini kullanabilir ve en yüksek potansiyellerini arayabilirler.

Henry Mintzberg yöneticilerin ne tür roller sergilediklerinin tespit edilmesi ile hangi alt rollerde daha etkili olabildikleri yönünde çalışmalar yapmıştır.

Mintzberg 1975 yılında yönetim literatürüne ‘yönetici rolü’nü eklemiştir. Mintzberg'e göre yöneticilerin gerçekte ne yaptıklarını açıklamak mevcut anlayışlarla mümkün olmamaktadır. Mintzberg, rol teorisini geliştirirken 5 farklı alandaki yöneticiler (danışma işletmesi, teknoloji işletmesi, tüketici ürünleri işletmesi, hastane ve okul) üzerinde çalışma yapmış, beş gün süresince bu yöneticilerin meşgul oldukları görevleri gözlemlemiş ve bu gözlemler sonucunda rol teorisini oluşturmuştur. Bu teoriye göre yöneticilerin 10 rol sergiledikleri tespit edilmiş ve bu roller ayrıntılı olarak açıklanmış; üç başlık altında tasnif edilmiştir. (Mintzberg, 1973, s. 4).

Tablo 1: Mintzberg'in Yönetim Rollerini Sınıflandırması

Kategori	Rol
Kişilerarası	Yol Gösterici Lider İrtibat Uzmanı
Bilgilendirici	Nezaretçi Bilgi Aktarıcı Sözcü
Karar verici	Girişimci Kriz Yöneticisi Kaynak Dağıtıcısı Müzakereci

Çalışandan kaynaklı işletme içi sorunların çözümünde yöneticinin takındığı tavır önemlidir. Yönetici çözüm için astlarını kullanmak yerine bizzat kendisi devreye girerek çözüm üretmelidir. Burada taraflarla görüşmelerde “müzakereci rolü” ön plana çıkmaktadır. Kişilerarası ilişki ve etkileşim, bilgilendirici olma ve karar verici olma rolleri başarıda yöneticilerin ve yönetici rollerinin önemini ortaya koymaktadır. İşletmeler için stratejik hedefler olan değişim, büyüme, karlılık, varlığını sürdürmenin yönetsel rollerle de ilişkileri dikkate alınmalıdır (Mintzberg, 1990, s. 49-61).

İnsan davranışları konusunda, özellikle duygusal zekâ (emotional intelligence, EQ) üzerine çalışmalarda bulunan diğer bir araştırmacı Daniel Goleman'dır.

Daniel Goleman, 1995 yılında yayınlanan "Duygusal Zeka" adlı kitabında "Duygusal zekayı kişinin kendi duygularını anlaması, başkalarının duygularına empati beslemesi, ve duygularını yaşamı zenginleştirecek biçimde düzenleyebilmesi yetisi" olarak tanımlıyor. (Goleman, 1996, s. 42). Ona göre, duygusal zeka, bir kişinin kendindeki beceriyi kendinden geçercesine, kaygıyı, endişeyi, egosunu bir kenara bırakıp sadece o işi yaptıran güçtür. Bu seviyeye erişebilmek, kişinin ancak çok sevdiği bir işi yapmasıyla ve o işte yetenekli olmasıyla gerçekleşebilir. Goleman kitabında sanat okuluna giden ve sonrasında ressamlığa kadar uzananların hikâyesini ele almıştır. Bu işe para kazanma, meşhur olma hevesiyle girenlerin mezun olduktan sonra başka işlerle uğraştığını, yeteneği olup, resim yapmaktan haz duyanlarınsa başarılı birer ressam olduklarını gözlemlemiştir. Bu kişiler tuval üzerindeyken kendinden geçiyor ve fırça darbelerinin hareketiyle kendi fizyolojilerinin adeta bir bütün olduğu hissine kapılıyorlar. Duygusal zeka sayesinde, o anda tüm bağların koparılmasıyla oluşan hedefe varma düşüncesini ile performansta gözle görülür bir artış oluyor. (Goleman, D. 1998, s. 76).

Goleman'ın görüşü insan kaynakları yönetiminde bir motivasyon aracı olan kariyer yönetimi için de geçerlidir. Kariyerde başarı için "yapmaktan hoşlanılan işin ve bu iş karşılığı para ödeyenin bulunması" ilkesi gereği yönetici çalışanlara, iş yaparken mutluluğu da tadabilecek, kadro dağılımına önem vermelidir.

İnsan davranışlarının açıklanması ve değerlendirilmesinde kullanılan Transaksiyonel Analiz, Eric Berne tarafından 1950'lerde ortaya atılmış bir yaklaşımdır. Hem kişilik ve iletişim kuramı hem de psikoterapi yöntemlerini içeren bir yaklaşımdır (Berne, E., 1998, s. 20- 25).

Eric Berne'nin insan kişiliğinin üç temel "benlik durumu"ndan oluştuğu ile ilgili tanımı, bireyler arası karmaşık iletişim davranışlarını anlaşılır kılabilmıştır. Eric Berne analizini "Ebeveyn", "Yetişkin" ve "Çocuk" olarak adlandırdığı üç ego-durumunun üzerine temellendirilmiştir. Bu tanıma göre bireyler, her biri farklı bir duygu, düşünce ve davranış sistemine karşılık gelen söz konusu bu üç "benlik durumu" üzerinden etkileşim kurarlar (Berne, E., 1998, s. 29 -34).

Ebeveyn, Yetişkin ve Çocuk benlikleri ile bu üç benlik durumu arasındaki etkileşim söz konusu olacaktır. Ebeveyn ego-durumu, çocukluk döneminden itibaren başta anne-baba olmak üzere bireyin tüm otorite figürlerine ait duygu, düşünce ve davranış kayıtlarından oluşur. Bu ego durumu aktif olduğunda, sanki onlarmış gibi yaşam boyu gözlemleyip kaydedilen düşünce, duygu ve davranışlar ortaya çıkar. Bu ego durumu nesilden nesile geçirilmek istenen din, kültür, değerler, görgü, yargı, "...meliler,...malılar"ı belirginleştirmektedir (Berne, E., 1961 s. 4).

Ebeveyn benlik durumu dışta, başkalarına karşı önyargılı, eleştirel ve koruyucu davranışlarla belirtilir. İnceyse, çocuk ben durumunu etkilemeyi sürdüren eski anne baba iletileri olarak yaşar. Ebeveyn ego durumu kişide iki şekilde gözlenebilir. Eleştirel Ebeveyn ve Koruyucu Ebeveyn. Eleştirel Ebeveyn ego durumu, genellikle aşırı kontrollü ve engelleyici olan, cezalandırıcı ve görev yükleyici kurallar olarak kişide kendini gösterir. Koruyucu Ebeveyn, bir kimsenin kendisine veya başkalarına gösterdiği özen, ilgi ve şefkat şeklinde belirginleşmektedir (Berne, E., 1964 s. 29). İki Ebeveyn benlik durumunun bilinmesi ve buna göre davranışlarının algılanması çalışmada olumlu davranış sergilenmesinde faydalı olabilir.

Yetişkin ego-durumu; Eric Berne tarafından kişinin "mantıklı", "akılcı" ve "sağduyulu" yanı olarak tanımlanmıştır. Çevreyi objektif olarak değerlendiren, deneyimleri çerçevesinde olasılıkları hesaplayan ego-durumdur. Çocuk ve ebeveyn benlik durumları arasında arabulucu gibidir. Bu tutum sayesinde ne asi olur ne de uysal. Olay ve olgulara gerçekçi değerlendirmeler yaparak bakar. Ani çıkışlar yerine sık dokuyup ince eler. Diğer bütün ego durumları gibi işlevsel yetişkin ego durumunun da negatif versiyonu vardır. Aşırı kullanılması durumunda kişinin çok analitik ve duygusuz olarak görünmesi söz konusudur (Berne, E., 1964 s. 30).

Çocuk benlik durumu bir çocukta görülen tüm doğal dürtüleri içerir. Aynı zamanda da çocuğun ilk deneyimlerinin, tepkilerinin, kendisi ve başkalarıyla ilgili olarak aldığı durumların kayıtlarını tutar. Çocukluktan gelen "eski" davranış olarak açıklanır. Çocuk benlik durumu, yaşımız ne olursa olsun, çocukluğumuzda isteklerimiz

ulaşmak ve gereksinmelerimizin giderilmesi için başvurduğumuz davranışları içerir (Berne, E., 1964 s. 30- 32).

Bu benlik durumları insanlarda farklı düzeylerde kullanılabilir. Kiminin çocuk benliği daha baskınken, kimin yetişkin benliği, kiminin de çocuk benliği ağır basar. Bazı insanlar her üç benliği her durumda olması gerektiği biçimde kullanabilir; fakat bazı insanlar kimi zaman üç benliği iyi kullanırken kimi zaman da dengesiz kullanabilir. Aynı iletişimde farklı benlikler sergilendiğinde bazen çatışma bazen de uzlaşma yaşanabilir. Örneğin, çalışanın bir işi eksik veya geç yaptığında; yönetici ona “sana bunu böyle yapacaksın diye kaç defa söyledim ve gösterdim, senden adam olmaz” diye yanıt verdiğinde çatışma yaşanabilir; ama aynı durum karşısında yönetici yetişkin benlik tavrını takınıp çalışana samimi ve sevecen tavır göstererek "Biraz daha dikkat et ve zorlandığında yardım alabilirsin" derse çalışan rahatlar ve çatışma da yaşanmamış olacaktır. Yönetici insanların birer uyarıcı olarak dış görünüm dahil farklı davranış durumuna farklı tepki göstereceği donanımını kazanmalı olumlu anlamda “nabza göre şerbet” verebilmeli ve çalışana buna göre motive edebilmelidir.

SONUÇ

Özetlenen sekiz görüşte insan davranışlarının içsel veya dışsal bir takım neden ve uyarana göre farklı tepki gösterecekleri ifade edilmektedir. Yönetici ve çalışan ilişkileri, buna bağlı olarak, elde edilecek sonuçlar da, nihayetinde bir davranışsal etki – tepki, uyarıcı – uyarılan, sürecinde gerçekleşmektedir. İnsan kaynaklarının verimli, aidiyet odaklı ve kaliteli çalışmasına yön verecek ve bu sonucu üretecek davranış ortamının sağlanmasında yöneticiye büyük görev ve sorumluluk düşmektedir. Yönetici, insan davranışı konusunda bilgi dağarcığına sahip olmalı ve halk arasındaki “Ne ekersen onu biçersin; arpa ekersen darı biçmezsin” özdeyişinde ifade edildiği üzere, eninde sonunda, uzun vadede, davranışa göre sonuç elde edeceğinin farkındalığında davranış sergilemelidir.

Davranış bilimcilerin görüşlerini dikkate alan bir anlayış işyerinde yönetici - çalışan davranışlarını daha da verimli, kaliteli ve sonuç odaklı bir sürece dönüştürebilecektir. Yöneticinin başarısının, ona tabi olan insanların başarısı olduğu göz önünde bulundurularak; çalışanlar için olumlu, sinerjik bir çalışma ortamının oluşturulması elzemdir. Bu şekilde, Kalite Yönetiminin de temel prensiplerinden olan müşteri memnuniyetinin yerine getirilmesiyle, elde edilecek sonuçlarda başarı şansı daha da artırılmış olacaktır.

İşletmelerin, onlar olmaksızın müşteri memnuniyetini başaramayacağı şey, varlıkları arasında yer alan çalışanlardır. Atarashi (1998, 106, Akt.), çalışanların memnuniyeti açısından üç anahtar faktör önermektedir. Bunlar (Atarashi, Masami. 1998; Fukui, R., Honda, Y., Inoue, H., ve Diğerleri, 2003 içinde, s 31);

- 1- Açık ve hızlı bir iletişimin benimsenip uygulamaya konulması,
- 2- Çalışanın kendini gerçekleştirme imkanı sağlanması ve
- 3- Hakkaniyete uygun değerlendirme ve refahın yerleştirilmesidir.

Çalışanlar firmanın açık ve belirgin vizyon ve direktifleri konusunda çok iyi bilgilendirilmelidirler. Böyle bir yaklaşım, çalışanlara nereye doğru gittiklerinin ve hangi sorunlarla baş etmek durumunda olacaklarının bilinç ve farkındalığını sağlar. Belirsiz ve yanlış haberleşme ile uygulama talimatlarına yol açan tutum ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Yapılması zorunlu olanlar üzerinde yoğunlaşarak gereksizler dışlanmalıdır.

İnsanların benzerlikleri ve farklılıklarını dikkate alarak, onları kendi istekleriyle çalışmaya yönlendirici motivasyon yöntemleri uygulamaya konulmalıdır. Diğer bir deyimle çalışmada olumlu davranış sergileyecek motivasyon uygulamaları ön plana çıkarılmalıdır.

İnsanlara uzun vadede, kendiliklerinden birşeyleri yapma isteği ve alışkanlığı kazandırılmalıdır. Çalışanı motive etmek, onlara bir şeyler satmak gibi bir şeydir. Onlara, şirkete her katkının daha sonra katlanarak kendilerine döneceği bilincini kazandırıcı ortam hazırlanmalıdır. Çalışanın kendiliğinden, içten ve isteyerek iş yapması işten elde edilecek sonucu artıracaktır.

İnsanların farklılıklarına göre motivasyon uygulayarak, çalışanlardan daha fazla olumlu davranış göstermeleri beklenebilir. İnsanların bazılarını parasal kazançlar motive ederken, bazılarını takdir ve taltif mutlu kılabilir. Bazıları çalışmasında tek başına işi yapabiliyor, rehber ihtiyacı duymayabilirken; bazıları küçük bir rehberlikle çok şeyi başarabilir. Bazıları çok hızlı, bazıları sakin, bazıları da çok yavaş olabilir. Herhangi iki insan aynı bilgileri, aynı girdileri taban tabana zıt sonuçlara dönüştürebilir.

Çoğu insan az bir paraya ihtiyaç duyar ve bunu kazanarak düşük standartlı yaşama razı olur. Bazıları ise temel ihtiyaçlarının üzerinde daha çok paraya ihtiyaç duyabilir. Hala geceleri iş yapan, işini seven ve çok az para alanlar da vardır. Bu örneklerde olduğu gibi, çalışanın, davranışları çok farklı şekillerde açıklanabilir, ancak; tüm psikologların üzerinde uzlaştıkları bir şey vardır ki; “davranış anlık oluşmaz, bir nedene dayalı sonuçtur”. Nedenler içsel, kişisel veya daha çok yüzeysel, dışsal olabilir. Genetik veya sonradan kazanımlardan kaynaklanabilir. Her ne nedenden olursa olsun, çalışanın farklı davranışa iten farklı seviyelerde nedenleri vardır. Neden bilinemediğinden dolayı yok sayılamaz. Burada insanları motive etmede psikolojik çaba gösterilmesi gerekir. (Morris, M., 2005, s. 28)

İnsanların benzerliklerine göre de motivasyon uygulayarak olumlu davranış sergilenmesi sağlanabilir. Çalışanların, en iyiyi yaparak çabalarının bilinmesini ve takdir edilmesini istemeleri; cesaretlendirildiklerinde buna karşılık verebildikleri, nerede yer alacaklarını bilmekten hoşlandıkları gerçeğini dikkate alan yönetici buna göre davranışlarda bulunarak, olumlu bir çalışma ortamı yaratabilir. İnsanlar işlerinde kendilerini gerçekleştirme fırsatları içindeyseler, kendi memnuniyetlerini /tatminlerini de sağlayabilirler. Maslow'un dediği gibi “kendini gerçekleştirme” ihtiyacı insanın nihai hedefidir. Bu nedenle, çalışanlara bu tür ihtiyaçlarını gerçekleştirmeye imkan sağlayan iş ortamının sağlanması önem arz etmektedir.

Ücretlerde, yükseltme sisteminde, çalışanlarla iletişim, görevlendirme ve refahta adalete uygun yargılama ve değerlendirmeler motivasyonu artıracaktır. Bireylerin başarılarının değerlendirilmesinin sübjektif ve nitel değerlendirmelerden çok; objektif ve nicel değerlendirmeleri ön planda tutan beceri/yetenek ve gerçek başarılarına bağlı olarak yapılması, çalışandan olumlu davranış sergilemesinde önemlidir.

Motivasyonun kalbinde, kişi, görev ve ortam olmak üzere üç ana fikir yatmaktadır. İnsanın memnuniyet bileşiminin nelerden olduğunun bulunarak bilinmesi, benzersiz kişiyi yeteneklerinin sınırlarını zorlayıcı çalışmaya sevk edecek ve yeteneklerini açığa çıkaracaktır. Araçlar, sistemler ve kaynakların neler olduğunun bulunması ve bilinmesi, işin en iyi şekilde yapılması ve en kısa zamanda tedarikinde önemli olacaktır. Kişinin içerisinde bulunmaktan huzur duyduğu çalışma ortamının yaratılması da çalışanı içten, kendiliğinden iş yapmaya yönlendirecek, iş yeri aidiyet duygularını artıracaktır.

Bireyi anlamaya ve tanımaya çalışmak oldukça zor bir iştir. Bu tanıma bizzat işten kaynaklı ise daha da zor olacaktır. Bu husus işletme kuramcılarını da yıllarca meşgul etmiş bir durumdur. Bu alanda özellikle, Neo Klasik ve daha sonra gelen kuramcılar tarafından pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar insanı, işletmenin vazgeçilmez, en önemli stratejik bir kaynağı olarak benimsenmesine doğru giden yolu açmış ve son yıllarda Kalite Yönetimi uygulamaları ile de insan odaklı yönetim anlayışları benimsenir olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alfred, A., 2002, Bireysel Psikoloji. 2. Baskı. Hayat Yayınları, İstanbul
- Atarashi, Masami. 1998. Zukai TQM "Keiei Hishitsu" no Takamekata (Guide to Increasing TQM) "Management Quality", Nippon Jitsugyo Publishing Co., Ltd.
- Baransel Atilla, Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi, İstanbul, 1993
- Berne, Eric. 1961, Transactional Analysis in Psychotherapy. Grove Press, Inc., New York,.
- Berne, Eric. Games People Play. Grove Press, Inc., New York, 1964
- Berne, E., 1998, (Çev. Selami sargut), Hayat Denen Oyun, Kariyer Yayınları, İstanbul
- Birch, D. ve Veroff, J. (1966), Motivation: A Study of Action, Brooks/Cole Publishing Company, Inc. USA.
- Duncan, W. J. 1981, Organizational Behavior, 2nd ed. Boston, MA. Houghton Mifflin Company.
- Fukano, Hiroyuki. 1991. Keiei Senryaku no tame no Ishi Kettei to Hinshitsu Kanri (Decision-making and Quality Control for Management Strategies). Kōgyō-Chōsa-Kai (Industrial Committee)
- Fukui, R., Honda, Y., Inoue, H., ve Diğerleri, Handbook for TQM and QCC, Volume I, 2003; s. 31)
- Goleman, D. 1996, Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir? İstanbul: Varlık Yayınları.
- Goleman, D. 1998, İşbaşında Duygusal Zekâ. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Mintzberg, H. (1973). The Nature of Managerial Work. New York: Harper & Row. <http://hib510week9.pbworks.com/f/The+Nature+of+Managerial+Work,+Mintzberg+1973.pdf>, Erişim: 10.08.2015
- Mintzberg, H. (1990) "The Manager's Job: Folklore and Fact", Harvard Business Review, March – April, 1990
- MOORHEAD, G.; Ricky W. Griffin (1989), Organizational Behavior, Houghton Mifflin Company, Second Edition, USA.
- Morris, M., 2005, ABD, The First-Time Manager, The First Steps To A Brilliant Management Career, 3rd Ed. , s. 28

Mullins, L. J. (2002), Management and Organisational Behaviour, PrenticeHall Sixth Edition, UK.

Özkan, K., 2010. Alfred Adler, Bireysel Psikoloji, Araştırma Raporu, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://www.cadempsikoloji.com/psikoloji-akademisi/162-alfred-adler-bireysel-psikoloji.html>. Erişim T: 07.08.2015)

Porter, L.; Bigley G. A. ve Steers, R. M. (2003), Motivation and Work Behavior, McGraw-Hill.

http://www.accel-team.com/human_relations/hrels_03_mcgregor.html (Erişim: 10.08.2015)

<http://skymark.com/resources/leaders/taylor.asp>> Erişim: 10.08.2015)

Sandrone, Vincenzo. 2002. Frederick W. Taylor and Scientific Management: Efficiency or Dehumanization

Süral Ö., P. ve Topaloğlu, T. (2008), Motivasyonda Kapsam Kuramları, C. Serinkan (Ed.) Liderlik ve Motivasyon, içinde (83-103). Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Ross, Joel E. 1982. Japanese Quality Circles and Productivity. Prentice Hall Trade. (<http://pskolojk.blogspot.com.tr/2012/05/maslowun-ihtiyac-piramidi.html>, Erişim Tarihi 05.08.2015)

Topses, G. (2003). Gelisim ve Öğrenme Psikolojisi, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Tosi, H. L.; Rizzo J. R. ve Carroll S. J. (1990), Managing Organizational Behavior, Harper& Row Publishers, Second Edition, USA.

Yanbastı, G. (1996). Kişilik Kuramları, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 53.

MALE HAIRDRESSER-CLIENT COMMUNICATION: WHAT SECRET THEY SHARE IN BARBER ARMCHAIRS!

Rüçhan GÖKDAĞ *

ABSTRACT

People who live and work in cities have to go to a hairdresser regularly in Turkey, and if there is no extraordinary case, they prefer to go to the same hairdresser. The longevity character of hairdresser-customer relation turns this relation into an interpersonal communication. This affiliation sometimes has gone too far to share some secrets. In today's world, communication in family, in work life, and between close friends has been gradually dissolving. Nobody has time to listen to others. People talk less with each other. Barber armchairs provide enough time for customers whose husband and wife or close friends do not give this time to them to talk. In this context, the time which customers spend in barbers' armchair has been passing through with a nice conversation, discharge and sharing the mental distresses. This study was conducted to reveal the subjects that the hairdresser and his/her customers talked about and how much the talks were repeated at later comings. A total of 14 male hairdressers working in Eskişehir were interviewed. After that, the results were discussed, and groups of themes were created for analysis. The results indicated that different client-hairdresser relations could be developed in different cultures.

Keywords: Hairdresser, Communication, Interpersonal Communication, Sharing Secrets, Coping with Stress.

ERKEK BERBER-MÜŞTERİ İLETİŞİMİ: BERBER KOLTUKLARINDA HANGİ SIRLARI PAYLAŞIYORLAR!

ÖZ

Türkiye'de; kentlerde yaşayan ve çalışan insanlar; düzenli olarak berbere gitmek durumundadırlar. Olağanüstü bir durum olmadıkça da hep aynı berbere gitmeyi tercih etmektedirler. Berberlerin müşterileriyle olan ilişkilerinin sürekliliği; aralarındaki ilişkiyi giderek kişilerarası iletişime dönüştürmektedir. Bu yakınlık bazen, saklı kalması gereken çeşitli sırların paylaşımına kadar gidebilmektedir. Günümüz dünyasında aile içi, iş yaşamı ve arkadaşlar arasındaki iletişim giderek zayıflamaktadır. Kimsenin kimseyi dinleyecek zamanı yoktur. İnsanlar birbirleriyle daha az konuşmaktadır. Berber koltukları; eşlerin ve arkadaşların birbirlerine ayıramadığı o zamanı yeterince sağlamaktadır. Bu bağlamda; müşterinin koltukta oturduğu süre iki kişi arasındaki hoş bir sohbet, içini dökmeye, sıkıntılarını paylaşmayla geçmektedir. İlgili çalışma müşteri-berber arasında konuşulan konular, bunların sonraki gelişlerde tekrarı bakımından kadın ve erkekler arasında fark olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Eskişehir'de çalışan 14 erkek berberle yüzyüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, sonuçlar tartışılmış ve tematik gruplar oluşturularak analiz yapılmıştır. Sonuç olarak, farklı kültürlerde farklı müşteri-kuaför ilişkilerinin geliştirilebileceği göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Berber, İletişim, Bireylerarası İletişim, Sır Paylaşımı, Stresle Başa Çıkma

---

*Assoc. Prof. Dr., Anadolu University, Faculty of Communication Sciences, rgokdag@anadolu.edu.tr

1. INTRODUCTION

The first barber that most men go for a hair-cut is most probably the barber that their father's go to. However, individuals, when they get older and become adult, find their own barbers that they can trust and get on well with. Today, the number of those who pay attention to their hair-care, hand-care and face-care is increasing. Just like women, there are men with interesting hair styles. All men taking care of their hair have their own certain barber, and they are too conservative to change their barber. This is a kind of loyalty: "loyalty to barber".

All barbers know well what their faithful customers expect from them or what these customers like or dislike. Trust in the barber with respect to hair and care becomes stronger in time and spreads to different areas in a way that the barber-customer relationship, which essentially requires receiving and providing a service, could gradually turn into a communication-confidentiality between individuals who share a number of secrets with each other.

The present study is on communication between male barbers and their customers. The study examines not only the things customers, who have interpersonal communication with their barbers, share with them but also what the extent of this sharing is. Since the barber-customer relationship is at the level of interpersonal communication, the focus in the following pages will be first on interpersonal communication and its characteristics and then on the prominent characteristics of this interpersonal communication in terms of barber-customer relationship.

1.1. Interpersonal Communication and Its Characteristics

Interpersonal communication is the exchange of messages between people who have influence one another in specific ways within the framework of social and cultural norms. Interpersonal communication is just personal. This type of communication, according to DeVito (2011), is the one between people who are familiar with each other.

Barber-customer communication, initially, starts within the framework of roles appropriate to impersonal, or social, norms. However, the relationships of those who always go to the same barber with their barber develop in time in a way to have an interpersonal character in line with their own functioning and rules. There are several rules which determine the quality of interpersonal communication and which should be obeyed for a healthy communication. These interrelated rules can be gathered under six headings (Gibson & Hanna, 1992).

Honesty. Honesty in a relationship refers to purity in that relationship, which does not involve any deception or abuse of confidence. It is a relationship free of fraud or cheating. People believe that the most important characteristic that distinguishes true friends is honesty.

Self-disclosure. Self-disclosure refers to sharing one's feelings, thoughts and problems with others. Self-disclosure is fairly important for the protection and development of interpersonal communication. "Confidence" and "Self-disclosure" are two concepts that complete one another: Confidence is prerequisite to self-disclosure, and vice versa.

Empathy. Empathy is the ability to understand and evaluate others' experiences and feelings. It also means putting oneself in others' shoes and feeling their feelings ("Empathy", n.d.). Empathy involves establishing close relationships, maintaining friendships and developing strong gatherings (Palmer, n.d.).

Positivity. Positivity, as a characteristic of effective interpersonal communication, refers to confident and constructive behavior. It involves use of positive messages instead of negative ones. In other words, saying something positive rather than anything negative ("Communication strategies: positiveness", 2012).

Being supportive. Providing a person with intimate support means backing him or her up. "Supportive communication supports the other; it is explanatory (not evaluative), conditional (not certain), spontaneous (not strategic); it is for solving a problem (not supervisory); and it is empathic (not far) and equalitarian (not superior)" (Rubin & Martin, 1994, p. 36). In this respect, being supportive is the behavior of establishing, not destroying, a relationship.

Equality. Equalitarian communication is based on the thought that people are respected due to their humanity. Within the context of interpersonal communication, equality means respecting others and minimizing the differences between the two parties' levels of skills, statute, power and intellect.

1.2. Characteristics of Barber-Customer Relationship

In their first meeting with their customers, barbers open a file in their memory specific to their customers and store important information in this file. Whatever the number of customers they have is, this memory functions wonderfully and recalls the related information and uses it when necessary. Even though the time passing from the last meeting to the present one is long, barbers can go on their chat with their customers while doing their job. Depending on the level of relationship with their customers, they absolutely ask questions to their customers in relation to their job and families. Frequently, there are times when their customers forget the chat subjects of their last meeting with their barbers.

In Turkey, barbers, while addressing their customers, do not avoid using such titles as "Sir" or "Madam" together with their names. These words are indicators of intimacy, and they pay special attention to respect. Whatever happens, barbers always have a positive and smiling face. They do not reflect their own spirits to their customers. They do their job seriously and allow their customers to feel special. Even in smallest barber saloon, there are always hot and cold drinks offered to customers. Barbers' behaviors and attitudes mentioned above create an environment necessary to have personal relationships with their customers. This environment allows developing equality and empathy in interpersonal communication and helps customers disclose themselves. The

barber-customer relationship is a kind of friendship. Friendship involves relationships between two individuals who are equally influential on one another (Rawlins, 1992). In the present study, the research problem is related not only to what customers share with their barbers but also to the characteristics of sharers.

The barber term in Turkish is defined as "the person who deals with cutting, combing and doing hair and beard or the ones who acquire that as a profession, the men's hairdresser and barber". The coiffeur means "hairdresser, barber and beauty parlor" (Canyılmaz, 2009). Hairdressers are defined as "the persons who cut, form, dye and do hair care according to the current fashion trends and pleasure of the client" (Güzel, 2013).

In the study of Togan, Tosun, Turan, and Arslan (2014) conducted in Manisa, again most of 156 participants do not have sufficient knowledge on self-care and material cleaning and they exhibit wrong behaviors. In the study of Baryaman et al. (2011), the Hepatitis B related issues have been analyzed on the craftsmen and employees of the municipality and no increased risk for Hepatitis has been detected on the coiffeur-hairdresser staff. In the study of Boztaş et al. (2006), it has been aimed to determine the opinions and practices of 100 people working in 14 coiffeurs, 19 hairdressers and 8 beauty parlors on blood-borne diseases. 56% of 100 participants have assessed their profession high risky with regards to blood-borne diseases while only 19% of them had their Hepatitis B injection.

In the study of Güzel (2013), 344 women and men hairdressers of Erzurum have been examined and it has been determined that the most common professional disorder is sleep disorders with 63.8% and the highest value on professional satisfaction is "relations between staff" and the lowest one is "working hours".

Many people have happy and difficult times that they will share only with their close friends. The relations of some hairdressers with their customers are real friendly relationships which have a long history. Also, in time, the subjects they share with each other become more private issues as they start to know each other better. The research problem in the present study is to reveal the secrets hairdressers and their customers who have friendly relationships share with each other. In Turkey, the number of studies conducted with hairdressers is quite limited. The studies mentioned above mostly focused on health conditions, professional problems and hygiene issues regarding hairdressers. The present study was generally conducted to determine the secrets shared in low voice in barber armchairs.

2. PURPOSE OF THE STUDY

The purpose of this study is to present the topics and shared secrets in male hairdressers-client communication under main themes.

Accordingly, the answers to following questions are sought.

1. What is the profile of hairdressers?
2. What is the profile of clients?

3. How is the hairdresser-client communication?
4. What are the characteristics of statements they share?
5. What are the secrecy/secret sharing attitudes of hairdressers?
6. What are the thought of hairdressers on their profession?

2.1. Limitations

This study is limited with the accessible male hairdressers working in the city center of Eskisehir who accepted to have an interview. The data has been collected by semi-structured interview technique. The number of participant hairdressers is fourteen. The study is limited with the opinions of the selected hairdressers and generalizability of results is limited.

3. METHOD

The qualitative research approach was used in this study. In qualitative studies, participant observation, in-depth interviews and focus groups techniques can be used. Understanding the social interactions and the reality of a given situation is among the advantages of these research types. Because of the flexibility of the method; this study has been conducted by semi-structured interview technique. According to Yıldırım and Şimşek (2005), an interview is a purposeful conversation between an interviewer and an interviewee or a group for getting information.

In this study, it has been tried to reveal the content of the communication between hairdressers and their clients from the hairdressers' point of views: What are the shared secrets, held topics, how these subjects differ according to the demographic variables. Consequently, it is tried to present the topics and shared secrets between them under main themes and sub-themes mentioned in the purpose of the study.

3.1. Data Collection Tool

In order to collect the necessary data a set of question have been prepared. The trail of these questions has been made by the researcher with a hairdresser close to her institution. The sound recordings of the trail interview have been analyzed together with the interviewee, and the help of an expert, and the interview form has been finalized accordingly. The aforementioned form has been applied on the male hairdressers who work in Eskisehir. Also an empty space is left at the end of the form for the hairdressers to get their freely opinions, feelings, emotions and recommendations on the issues other than the questions.

3.2. Determining the Hairdressers Participating in the Study

For determining the hairdressers to be surveyed, the names of hairdressers in Eskisehir city center have been obtained from the Chamber of Barbers and Coiffeurs of Eskisehir. The selected surveyors at the helm of the researcher have visited the coiffeurs, requested permission and conduct the form. A total of 14 hairdressers participated in the study.

3.4. Collecting Data

The date and time of interviews have been agreed with the hairdressers for conducting the study. The interviews have been conducted in between 1-15 April 2016 as previously planned in the pre-interviews with the hairdressers. Before, each interview, the researcher has explained the purpose of the study and mentioned that the contents of interview would not be read by anyone other than the interviewer, their names would be kept confidential and they should feel relaxed and free to state their opinions. The researchers and interviewers have jointly visited the hairdressers and recorded the questions and answers of the interviews by a sound recorder by getting consent of them. The interview questions have been asked in the aforementioned order. If, the questions could not be understood, brief explanations have been provided by paying attention not to influence answers. Moreover, while the previous questions were replied, the following but answered ones were not asked again. Finally after the recording was done, the researchers have thanked the hairdressers for their times and left the shop.

3.5. Data Analysis

The data collected for the study has only been subjected to descriptive analysis. Naturally, when a descriptive analysis is done, the data obtained through interviews are presented originally without adding our opinions and comments as researchers. The following procedure has been followed in data analysis:

- The interview records have been transferred to computer environment without making any changes on them. The text format of sound recordings corresponds to 130 pages. During this transfer the statements of the interviewer and interviewee were written in different characters for easy separation.
- In the reading for checking the texts, the words, sentences or phrases of answers were written by bold characters for easy separation.
- A blank notebook was taken and each interview question has been written as titles at upper right corner by skipping two-three pages. Then, the answers of each hairdresser were combined under the related title by means of bold texts in computer. These answers were sometimes summarized by a single word or a phrase and sometimes written as stated. During this procedure, the answers

not included in the interview form but asked during interviews were written at the end of the notebook.

- The answers transferred to the notebook were read and replied answers for each question were tallied. While tallying, the notions, sentences or phrases sometimes used by hairdressers or discovered prematurely were used. These procedures were done on the empty space at left side of the page where the questions were written. By this way, all the answers to a question and the number of hairdressers repeating the same answers have been revealed.
- The subtitles where the tallied answers given for each answer could be gathered have been decided jointly by an expert.

3.6. Reliability Study

The research questions, an interview printout, and considered subtitles were given to an expert, and it's requested from the expert to choose the statements which can be answers for each question and then place the chosen answers under the suitable subtitles. Finally, the evaluation of the answers of the hairdressers made by the researcher has been compared with the answers and subtitles determined by the expert. As a result, the reliability level between the researcher and the expert has been found as 95% for the answers. It has been observed that there is a complete unity in subtitling the answers of the following two hairdressers. For reliability calculation:

The formula of $\frac{\text{Consensus}}{\text{Consensus} + \text{Disconsensus}} \times 100$ has been used

Report of the study has been written through combining the tallied answers gathered under particular titles on photocopying paper and the bold statements in the computer. The bold statements have been used as direct quotes.

4. FINDINGS and INTERPRETATIONS

4.1. Information Related with the Interviewed Hairdressers

All of the interviewed hairdressers (14) are men; the age average of them is around 35 and their ages vary from 23 to 46; one of them is primary school (5 years) graduates while thirteen

of them are primary school (8 years) graduates; two of them have job experience around 5-8 years, one around 9-12 years, two around 13-16 years, one around 17-20 years, six around 21-24 years and two around 25 and higher years of experience.

In Turkey, most of the hairdressers serving male and female customers are male barbers, and the participants in the present study were all male barbers. One striking

finding in the present study was that all the hairdressers participating in the study had taken only the 8-year elementary school education given in Turkey. Based on this finding, it could be stated that people who have not taken any high school education mostly do this job.

4.2. Information on Client Profiles of the Interviewed Hairdressers

Clients of three of the interviewed hairdressers have been going to the same shop for 5-8 years, two for 9-12 years, four for 13-16 years, one for 17-20 years, two for 21-24 years and two for 25 years and more. Almost all the hairdressers (13 of them) serve 16 and more old clients.

The monthly visit frequency of old customers has been indicated by two of the hairdressers as once, eight hairdressers twice, two hairdressers thrice, two hairdresser four times and more. If, the time the old clients spend at the shop is analyzed, five of the hairdresser have mentioned as the lowest time spent by their clients at the shop as between 10-20 minutes, nine of them as between 20-30 minutes; nine of the hairdressers have mentioned that the highest time spent by their clients at the shop as around 1-2 hours, two of them as around 2-3 hours and three of them as 3 hours and more.

If, the income levels of secret sharing clients are analyzed, it is observed that one hairdresser has secret sharing clients from low income level, two hairdressers have secret sharing clients from minimum wage income level, nine of them have more secret sharing clients from the middle income level and two of them have secret sharing clients from the higher income level.

If, the age range of secret sharing clients is analyzed, it has been mentioned by four hairdressers that these clients are around 20-25, two hairdressers have mentioned that they are around 25-30, seven hairdressers have mentioned that they are around 30-35 and one hairdresser has mentioned that they are around 40 and older.

If, the professional status of secret sharing clients is analyzed, it has been mentioned by eight hairdressers that these clients have a profession while they do not know what they are, one hairdresser has mentioned that these clients are university students, three hairdressers have mentioned that they are factory workers, one hairdresser has mentioned that they are public servants, and one hairdresser has mentioned that they are manufacturers.

If, the marital status of the secret sharing clients is considered, it has been stated by eight hairdressers that they are married and five of them have mentioned that they are single and one hairdresser has mentioned that he has clients sharing secrets from all marital status (married, single or divorced).

When the above information about the customers was taken into account, the following points could be summarized: 16 customers had been the customers of the 14 hairdressers since they first started their job. These customers went to these hairdressers

once to four times a month for hair-cut, shaving or both. The findings also demonstrated that nine customers stayed in the barber armchair for about 20 to 30 minutes. In addition, it was seen that there were other customers who spent 1 to 2 and even 3 hours in the barber armchair. It could be stated that this time changes in line with the quality of the service provided by the hairdresser.

The hairdressers reported that they did not know what the jobs of eight customers were, and based on this finding, it could be stated the customers did not want to share any information about their jobs.

4.3. Information on Hairdresser-Client Communication

When, the information on secret sharing client is asked, all fourteen hairdressers mention that their clients share secrets with them. With regards to the number of secret sharing clients, four hairdressers mentioned that they have 5 and fewer clients sharing their secrets with them, four hairdressers mentioned 10-15 clients, two hairdressers mentioned 20-25 clients, two hairdressers mentioned 40-45 clients and two hairdressers mentioned 100 and more clients.

All of the hairdressers consider the cause why their clients share their secrets with them as sincerity/being close, twelve as confidence, twelve as therapy/we listen to their problems and comfort them, nine as friendship/companionship, and one as "it makes more sense to tell foreign". The question on whether their secret sharing clients warn them not to share their secret with anyone else is answered by 7 hairdressers as "no", 2 "yes" and 5 hairdressers as "very rare". Almost all the hairdressers (11 of them) have mentioned that their secret sharing clients ask for advice related with their secrets.

Considering the information above, it could be stated that secret sharing between the hairdresser and the customer was not restricted only with being a customer for long years. This finding could be obtained when the number of customers regarded by the hairdressers as old customers and the number of customers sharing secrets are compared. Secret sharing was mostly based on sincerity, friendship and secret keeping.

4.4. Information on Characteristics of Shared Communication

If, the subjects of communication between hairdressers and client are analyzed, it draws attention that the secrets on family/relation issues for 14 times girlfriend, lover, relationship, love, private life; for 12 times marriage; for 5 times sex life and for 1 time complain about women are shared. Other than these, it is observed that the secrets on the business life are shared for 6 times, everything about life for 4 times, money for 3 times, politics for 1 time, football for 1 time, education for 1 time and fighting with friends for 1 time. Almost all the hairdressers (12 of them) mention that their clients complain about their lives. The subjects which their clients complain about are indicated as 8 times lover/girlfriend, 6 times family members, 5 times complaints about his

spouse/hardships of marriage and children, 1 time longing for family, 7 times general working life, 2 times his hardship of work, 2 times low wage, 1 time long working hours, 5 times general life problems, 4 times financial issues/money, 2 times education (collage, courses and academics) and 1 time condition of Turkey.

If, the depth of communication shared between hairdressers-clients is analyzed; 9 hairdressers have mentioned that they have clients sharing superficially, 5 hairdressers have mentioned that they have customers sharing in detail. If, the continuity of subjects communicated between hairdresser-client dialogues is considered; 9 hairdressers have replied the question whether the subjects on shared secrets are reopened as "yes", 2 hairdressers have replied as "no" and 3 hairdressers have replied as "rare". Related with follow-up of the shared communications, 10 hairdressers have mentioned that they ask questions to their clients on previously shared subjects, 3 hairdressers have replied "no" and 1 hairdresser has replied as "rare".

4.5. Information on Keeping/Sharing Secret Attitudes of Hairdressers

Eight hairdressers have replied the question on whether they share the secrets shared by their clients with other clients as "no, I do not", six hairdressers have replied as "yes, but I share examples without mentioning any name". Eight hairdressers have replied the question on whether they share the secrets shared by their clients at other places as "no, I do not", six hairdressers have replied as "yes, but I share an examples without mentioning any name". Ten hairdressers replied the question whether they share the secrets shared by their clients on phone as "no, I do not", one hairdresser have replied as "yes, I do", three hairdressers have replied as "yes, but I share an examples without mentioning any name".

4.6. Considerations of Hairdressers about their Profession

The barbers, who had negative attitudes towards sharing problems with their customers, reported that they were tired of listening to others' problems; they listened to their customers' problems superficially; their customers regarded them as a center of therapy; and that their customers did not listen to their own problems. The barbers also stated that they went on a picnic or drank beer to forget about their problems. One of the barbers said he talked about his problems to himself in the mirror.

Five of the barbers reported that they shared problems mutually with their customers, while three of them stated that only their colleagues listened to their problems. In addition, two of the barbers said they talked about their problems to people they felt close to, and one of them reported that he shared his problems with those who had the same problems. Another barber stated that his customers were likely to share their secrets regarding quite unexpected subjects; for example, one of his old customers, falling in love with his ex-love, did not see his children and grandchildren.

When the professional interaction is taken into account, it is seen that three barbers had good relationships with their customers in terms of information sharing; one barber was in contact with their customers; one barber thought he started to learn human

psychology; and that one barber said he helped a lot of people overcome their psychological problems.

In relation to professional thoughts and evaluations, some of the barbers reported that their colleagues were not successful in keeping secrets and that their customers should not thus talk about their secrets. In addition, the barbers reported that they did not regard their customers as a monetary object; they did not even ask for money at times; they even witnessed customers talking about their sexual relationships; they did not regret becoming a barber; and that they considered their job to be necessary and beneficial though their job tends to extinct in future.

5. RESULTS, DISCUSSION AND RECOMMENDATION

Hygiene is emphasized as a very important issue both in the domestic and foreign literatures. It is observed in the study that there are lots of deficiencies and risk related with hygiene. However, while there are important findings on this issue, information on hygiene is rarely observed in the interviews. Gökdağ&Ünügür (2016) consider that this can be related with cultural characteristics of Turkey.

As another interesting finding, it can be presented that politics are not communicated much. There have been some incidents in Turkey where great casualties have been experienced. As a result of bombings; civilians, soldiers and policemen have lost their lives. In a country where there are so many martyrs, several bombing and explosions and political polarization, it draws attention as an interesting finding that clients do not talk about these issues. We can explain this issue by pathological grief. Instead of normal grief reactions, unexpected, exaggerated or extremely extended reactions or unresponsiveness might be developed; the reality of loss is not accepted (Bildik, 2013). People in pathological grief try to cover the facts making them uncomfortable and not to think about them. By this way, an incident is presumed as not existing and denied; in other words people write off the fact of terror, life-threatening situation, bombing and martyrs and ignore them as they create extreme sadness and stress.

While women go to a hairdresser to relax (Gökdağ&Ünügür, 2016), men go to a barber for a hair-cut on special days when they really need to go (religious festivals, job interviews, birthdays, marriage, meeting one's darling).

When men come together, the most frequent subject they talk about is related to the opposite sex (love, sex, beloved, dating and so on). However, as an interesting finding, in Turkish culture, they do not talk about their relatives, wives, sisters or mothers because talking about sexual subjects in relation to women they love in their so close environment is considered by men to be an issue of honor and virtue. Therefore, talks about these issues are likely to lead to arguments, crisis and even to murder.

Men are extremely conservative about changing their barbers. They do not want to change their barbers. In literature, it is seen that there are a number of findings and observations of researchers supporting this. Men are also conservative about their hair styles, and they thus prefer the same style. Actually, this is the reason why men do not

want to change their barbers. They think their own barber knows their own hair styles. Therefore, they do not have to explain their hair style again and again.

As a result of the study supporting the study of Gökdağ and Ünügür(2016); it is observed that hairdressers see their job "very exhausting" due to ergonomic conditions, long working hours and listening problems and complaints of their clients, they cannot be relieved by telling their problems with their clients. When the direction of communication (barber-customer and customer-customer) in male barbers is examined, it is seen that customers mostly establish communication with their barber rather than with other customers.

Briefly, according to the resources and studies in the literature, it can be indicated that different client-hairdresser relations can be developed in different cultures. This study is a pioneer for other researchers and studies in this field and within the context of wider cultural studies; it is recommended to expand the study for comparing male hairdresser with female hairdressers and the clients of male hairdressers with the clients of female hairdressers. In addition, the hairdresser-customer relationship could be examined separately for male and female customers.

According to the results obtained in the present study, hairdressers could be said to have a therapeutic role in relation to people's sharing anxiety and happiness and their relaxing by talking about their problems. Problems that people do not or cannot share with their spouses, families or friends are mentioned in barber armchair. Hairdressers – due to the communication problems people experience in their relationships with their close environment – are naturally more successful and effective in this therapy. For this reason, based on the research findings, a program specific to hairdressers regarding interpersonal communication should be developed, and hairdressers should be provided with related in-service training.

REFERENCES

- Baryaman, E. S., Aslan, M., Saltoğlu, N., Yakar, H., Kocazeybek, B., & Samasti, M. (2011). Esnaf ve Belediye Çalışanlarında Hepatit B Seroepidemiolojisinin Değerlendirilmesi ve Hepatit Sertifika Eğitimi Çalışması. *Viral Hepatit Dergisi*, 17(1), 16-21.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yaşvepatolojikiyaş. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223-229.
- Boztaş, G., Çilingiroğlu, N., Özvarış, S. B., Karagöz, A., Karataş, F., Kara, G. et.al. (2006). Ankara İlinin Bir Semtinde Bulunan Kuaför ve Güzellik Salonlarında Çalışan Kişilerin Kan Yoluyla Bulasan Hastalıklar Konusunda Bazı Görüş ve Uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 13(1), 60-68.
- Canyılmaz, D. (2009). Berber ve Kuaför Hizmetlerinde DAS Uygulamaları. 6. *Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi*, Antalya, Türkiye: Kremlin Palace Hotel.
- DeVito, J. A. (2011). *Essentials of Human Communication* (Seventh edition). Allyn & Bacon.
- Gibson, J. W. & Hanna, M. S. (1992). *Introduction to Human Communication*. Wm. C. Brown Publisher.
- Gökdağ, R. and Ünügür, N. A. (2016). *Female Hairdresser-Client Communication: What They Talk and What Secret They Share in Barber Armchairs!* [Oral Presentation]. International Conference on Communication, Media, Technology and Design, Zagreb.
- Güzel, D. (2013). Erzurum İlinde Faaliyet Gösteren Bayan ve Erkek Kuaförlerinin, Ergonomik Çalışma Koşulları, Mesleki Rahatsızlıklar ve İş Memnuniyeti Yönünden İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 345-358.
- Rawlins, W. K. (1992). *Friendship matters: Communication, dialectics, and the life course*. Transaction Publishers.
- Rubin, R. B. & Martin, M. M. (1994). Development of a measure of interpersonal communication competence. *Communication Research Reports*, 11: 33-44.
- Togan, T., Tosun, S., Turan, H., and Arslan, H. (2014). Manisa il merkezinde berber, kuaför ve güzellik salonu çalışanlarının Hepatit konusundaki bilgi düzeyi, tutum ve davranışları. *Ankem Dergisi*, 28(2), 50-57.
- Yıldırım, A. And Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ONLINE REFERENCES

Communication strategies: positiveness (2012, August 3). Retrieved from <http://tcbdevito.blogspot.com.tr/2012/03/communication-strategies-positiveness.html>.

Empathy (n.d.) .Retrieved October 14, 2016 from <https://www.psychologytoday.com/basics/empathy>

Palmer, S. (n.d.). Empathy: Why It's Important, Why We Should Nurture It in Our Kids. Retrieved October 14, 2016 from <http://www.parentfurther.com.php53-8.dfw1-2.websitetestlink.com/blog/raising-empathetic-kids>

YAKIN ÇEVRE DOKTRİNİ VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNDEKİ RUS AZINLIKLAR*

Tarık DEMİR*

ÖZ

SSCB'nin dağılması ile birlikte önemli oranda Rus azınlık Orta Asya cumhuriyetlerinin sınırları içerisinde kalmıştır. Rus azınlıklar olgusu Rusya ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında vuku bulan siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeleri hem etkilemiş hem de bu ilişkilerden etkilenmiştir. Rusya'nın yurtdışındaki Rusların Yakın Çevre Doktrini bağlamında korunacağına yönündeki açıklamaları bünyesinde ciddi oranda etnik Rus'un yaşadığı cumhuriyetlerde tedirginlik yaratmıştır. Orta Asya'daki Rus azınlıklar kimliklerini tanımlamak için iki anlamlı ata toprağı-anavatan kavramını kullanmaktadır. Yani Rusya, Rus azınlıklar için göç etmeseler de sahip olmasalar da kendi atalarının topraklarını oluşturmaktadır. Buna karşın doğup büyüdüleri Orta Asya cumhuriyetleri kendi anavatanlarını oluşturmaktadır. Makalede her ülkenin özgül şartları içerisinde Rus azınlıklara ilişkin gelişmeler bütün yönleriyle irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakın Çevre Doktrini, Rus azınlıklar, Rusya, Orta Asya cumhuriyetleri, anavatan, ata toprağı.

NEAR ABROAD DOCTRINE AND THE RUSSIAN MINORITIES IN THE CENTRAL ASIA

ABSTRACT

After USSR's collapse a lot of Russian minorities stayed within the boundaries of Central Asian republics. The Russian minorities not only affected the political, socio-economical and cultural relations between Russia and the Central Asian republics but also they were affected by these relations. Russia declared that the Russians will be protected in the context of Near Abroad Doctrine. This declaration caused to disquiet the states where the ethnic Russians live. The Russian minorities lived in the Central Asia use two concepts like "lands of ancestors and motherland" to define their identity. That is, Russia represents their own lands of ancestors for the ethnic Russians which live abroad even though they do not live in Russia. However, the Central Asian republics represent their own motherland for the ethnic Russian. So in this article all the developments about the Russian minorities were tried to analyse within all the dimensions.

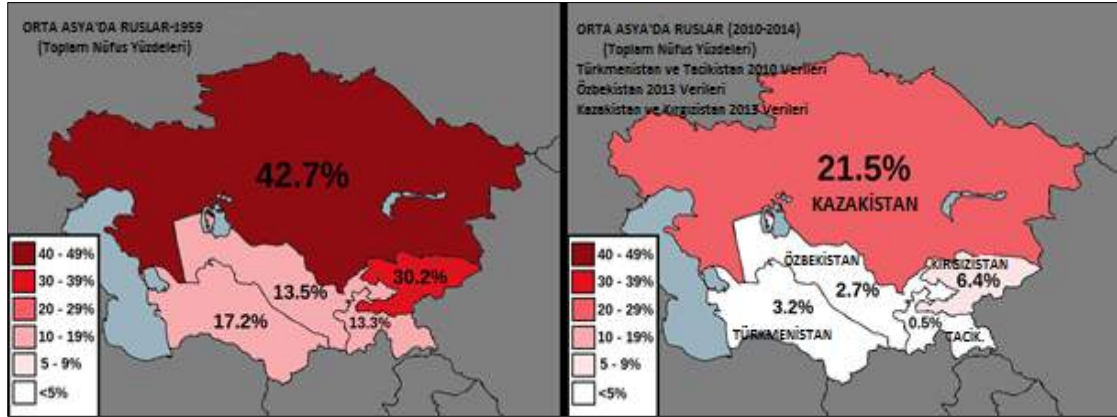
Key Words: Near Abroad Doctrine, Russian minorities, Russia, the Republics of the Central Asia, land of ancestor, motherland.

---

* Tarık Demir, Yrd. Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, tarik.demir@nisantasi.edu.tr

1. GİRİŞ

SSCB'nin yıkılması ve yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasıyla beraber beklenmedik bir durum hasıl olmuştur. Bu durum tarihinde ilk kez Rusya'nın 25 milyonluk bir diaspora nüfusa sahip olmasıdır. 1990 ila 2003 seneleri arasında 8 milyon Rus eski Sovyet cumhuriyetlerinin bulunduğu ülkelerden Rusya'ya göç etmiştir. Bu oranının yarısına tekabül eden 4 milyon kişi Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan Orta Asya cumhuriyetlerinden göç etmiştir. Ayrıca diaspora nüfusunun üçte birini oluşturan 8 milyon kişide bu ülkelerde kalmıştır. 1989 senesinde Orta Asya bölgesinde yaklaşık Rusça konuşan nüfusun 9.5 milyonu etnik Ruslardan oluşmaktadır. Bu nüfusunda üçte ikisi Orta Asya'da doğmuştur. Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan'da etnik Ruslar toplam nüfusun %10'undan az iken Kırgızistan ve Kazakistan'da sırasıyla %21.5 ve %37.8 oranında bir etnik Rus nüfusu bulunduğu ifade edilmektedir (Anderson, 1997, s. 146). Daha yakın tarihli bir başka kaynağa göre bu beş cumhuriyette kalan Ruslar bu ülkelerin toplam nüfusunun yüzde yirmisini oluşturmuştur (Peyrouse, 2008). Son yıllardaki (Bkz: Harita-1) Rus azınlıkların bölge ülkelerdeki durumuna bakıldığında Rus azınlıkların oranlarının azalan bir seyir izlediği görülmektedir (<http://kaganat.kg/orta-asyadaki-rus-nufusunda-buyuk-azalma/>/ErişimTarihi:18.12.2016).

Harita-1: 2010-2014 Arası Orta Asya'daki Rus Azınlıklarının Oranlarını Gösterir Harita.

Bu Rus nüfusun dağılımı eşit olmadığından hepsinin kendine özgü sorunları olmuştur. Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'da toplam nüfuslarının toplamının yüzde 80'ine tekabül eden yerli nüfusuyla (titular population) Rus nüfusa göre daha baskın iken; Kazakistan ve Kırgızistan'da daha çok Rus nüfus (non-titular population) yerli nüfusa göre görece daha fazla bir görünüm sergilemiştir. Dönem itibariyle Kırgızların nüfusu toplam nüfusun yüzde 65'ine karşılık iken; Kazakistan'da ise Kazakların mutlak çoğunluk eşiğini 1999 sayımına kadar (yüzde 53) elde edememişlerdir*. Nüfus oranlarındaki farklılıklara rağmen bütün ülkeler aynı sorunlara yüz yüze gelmişlerdir. Şöyle ki 1959 ila 2007 tarihleri arasında Rusların Orta Asya cumhuriyetlerindeki değişimlerine bakıldığında (Bkz: Tablo 1.) en fazla değişimlerin Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan yaşanırken; Kazakistan ve Kırgızistan'daki Rus nüfusunun ise azalmakla beraber görece korunduğu görülebilir (Peyrouse, 2008).

* Günümüzde Kazakların nüfus artış hızı Ruslarınkinden yüksektir. 1979 yılında Rus nüfusu Kazak nüfusundan ciddi oranda fazla olmakla beraber 1980'lerde yerli nüfusun daha hızlı artması ve Rusların ciddi şekilde cumhuriyetten göç etmeleri sonucunda iki baskın etnik grubun eşitliği söz konusu olmuştur (Özcan, 2005, s. 39).

	1959	1970	1979	1989	1999–2000	2007 Değerleri
KAZAKİSTAN	3,974,000 (42.7%)	5,521,000 (42.4%)	5,991,000 (40.8%)	6,227,000 (37%)	4,479,000 (30%)	Yaklaşık 4,000,000
KIRGIZİSTAN	623,500 (30.2%)	856,000 (29.2%)	911,700 (25.9%)	916,500 (21.5%)	603,000 (12.5%)	Yaklaşık 500,000
ÖZBEKİSTAN	1,100,000 (13.5%)	1,473,000 (12.5%)	1,665,000 (10.8%)	1,653,000 (8.3%)	Yaklaşık 900,000 (3%)	Yaklaşık 800,000
TACİKİSTAN	262,600 (13.3%)	344,000 (11.8%)	395,000 (10.4%)	388,500 (7.6%)	68,000 (1%)	Yaklaşık 50,000
TÜRKMENİSTAN	262,700 (17.3%)	313,000 (14.5%)	349,000 (12.6%)	334,000 (9.5%)	Yaklaşık 120,000 (2%)	Daha Az 150,000

Tablo 1. Genel Olarak Rusların Nüfus Değişimlerini Gösterir Tablo (Peyrouse, 2008).

Siyasi anlamda ise bağımsızlık sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerinde kalan Rus azınlıklara yönelik algıda bu ülkelerin yerli halkı ve yönetimleri tarafından Rusya için irredentist* ve beşinci kol faaliyetlerinin uygulanmasında etkin bir araç olarak kullanılması korkusu da belirgin bir rol oynamıştır. Özellikle Kazakistan Rus azınlıkların irredentist ve beşinci kol* (fifth column) faaliyetlerine daha savunmasız bir pozisyonda olmuştur. Rusların 1992’de Tacikistan’da cereyan eden olaylara müdahalesi de böyle bir korkuyu beslemiştir. Öyle ki Tacikistan “*Rusya destekli garnizon devlet*” (Russian-sponsored garrison state) olarak tanımlanmıştır. Orta Asya cumhuriyetlerindeki Rus azınlıkların mevcudiyetleri Rusya’nın bölgeye tedrici bir şekilde hegemonya kurmasında etkili araçlardan biri olduğu ifade edilmektedir (Matveeva, 1999). Ayrıca Rus nüfusunun, Kremlin’e yakın çevresindeki devletlerin iç siyasetlerine müdahale imkânı sağladığı gibi gelecekte Rusya’daki demografik problemlerin çözümüne de katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir (<http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalması-ve-guvenlik-kaygıları/#.WFbhVYVOJMt> Erişim Tarihi: 18.12.2016). Bölgede yaşayan 25 milyon Rus diasporasının haklarının korunması açısından bölge ülkeleri ile ilişkilerin Rusya için önem taşıdığını ifade edilebilir (Yapıcı, 2010, ss. 292-293). Dolayısıyla bu çalışmada ülke bazında ve tarihi süreç içerisinde demografik değişimlere ilaveten etnik işbölümü, etnik ilişkiler ve siyasi gelişmeler ile azınlık politikalarının Ruslar üzerindeki etkileri niteliksel araştırma yöntemleri kullanılmak suretiyle incelenecektir.

* İtalyanca kökenli bir terimdir. İlk önceleri İtalya Krallığı’nın oluşumu sırasında özellikle Avusturya’nın denetiminde yaşayan ve İtalyanca konuşan toplulukları n bu krallıklara katılması çabalarına verilen isimdir. Bu terim daha sonra daha genel bir kullanım alanı bularak, bir ülkenin bir başka ülkede yaşayan, din ve etnik köken itibarıyla kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi, bu topluluğun yaşadığı toprakları kendi sınırlarına katmak istemesi olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Özellikle ulusal sınırların toplumlardaki dil, etnik köken gibi özelliklere uygun bir biçimde oluşmadığı durumlarda, irredentizm sık sık rastlanılan bir olgu olmaktadır (Sönmezoğlu, 1996, s. 237).

* Böylesi bir korkunun temelsiz olmadığını söylemek işlevsel olacaktır. Çünkü Sovyet sisteminde milletler devlet ve vatandaşlık kavramlarından tamamen farklı olarak sosyal kategoriler olarak devlet altı düzeyde (substate level) sınıflandırılmıştır. Dolayısıyla milliyet kavramının müesseseseleşmesinin en bariz göstergesi bir vatandaşın etnik kimliğini Sovyet kimliğinden tefrik eden beşinci kol uygulaması olmuştur. Bu müesseseseleşmenin bağımsızlık sonrası dönemde Orta Asya cumhuriyetlerinde korku yarattığı ifade edilebilir (Bohr, 1998a).

2. RUS GÖÇLERİNİ HAZIRLAYAN ETKENLERE GENEL BİR BAKIŞ

SSCB'nin dağılmasının ardından yaşanan siyasi dönüşümle birlikte Orta Asya cumhuriyetlerinde milliyetçiliğin yeniden keşfedilmesi ve milliyetçi politikaların uygulamaya sokulması neticesinde bu cumhuriyetlerde sosyo-ekonomik açıdan hakim etnik grup olarak yaşayan Rusların pek çok yerde nüfusunun azalmasına yol açmıştır. "Perestroyka" ve "Glasnost" ortamında güçlenen yerel milliyetçiliklere karşıt olarak Rus milliyetçiliğinin de ivme kazanmasına rağmen; inatçı bir tavır sergileyerek buldukları ülkelerde kalmak yerine özellikle Tacikistan'daki iç savaş ve Kırgızistan'ın Oş Oblastı'nda Özbekler ile Kırgızlar arasında cereyan eden çatışmalarda görüldüğü gibi bir takım silahlı çatışmalardan kaynaklanan güvenlik kaygıları neticesinde Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna gibi Slav cumhuriyetlerine göç etmeyi yeğlemişlerdir. Söz konusu silahlı çatışmalar her ne kadar doğrudan mezkur cumhuriyetlerde yaşayan yerli halklar ile Rus unsurlar arasında yaşanmamışsa da artan etnosentrizmin etkisiyle azınlık konumundaki Rusların önemli zarar görmelerine sebebiyet vermiştir.

Rus göçleri yukarıda zikredildiği gibi ihtiyari olduğu kadar mecburi göç ettirme politikalarının bir neticesi olarak zorunluluktan da kaynaklanmıştır. Örneğin 1980'li yıllarda özellikle Güney Kazakistan bölgesinden göç ettirilen Rusların sayısı Orta Asya'nın diğer bölgelerine nazaran daha yüksek bir görünüm sergilemiştir. 1988-1998 yılları arasında eski Sovyet coğrafyasından Rusya'ya göç eden toplam 2.910.000 kişinin 1.032.000'i Kazakistan'da yaşayan Ruslardan müteşekkil idi. Dolayısıyla Rus göçünün en yoğun yaşandığı yer Kazakistan olmuş ve bu durum Kazakistan'ın demografik ve etnik yapısını büyük oranda değiştirmiştir. Böylesi bir göçün oluşmasında Rusların ekonomik kaygıları ve gelecek endişeleri de etken olmuştur. Çünkü SSCB döneminde Orta Asya cumhuriyetleri arasında yerel halk ile Rus unsurlar arasında en fazla bütünleşmenin gerçekleştiği yer Kazakistan olmuş ve SSCB'nin dağılmasının ardından Kazakistan ve Kırgızistan'daki etnik ilişkiler diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran daha istikrarlı bir görünüm sergilemiştir (Özcan, 2005, s. 40-43).

Bu noktada göçün nedenlerinin tahlili önem arz etmektedir. Rusları göçe sevk eden nedenler çok boyutlu olup bu noktada bu nedenler siyasi, sosyal ve ekonomik olarak tasnif edilebilir. Ekonomik olarak SSCB'nin yıkılması ile birlikte yaşam standartlarında ortaya çıkan düşüş olgusu tüm Orta Asya coğrafyası için genel bir olgu olduğu ifade edilebilir. Ancak Kazakistan diğer cumhuriyetlere nazaran 2000'li yılların başında bugüne yakaladığı gelişme trendi ve buna bağlı olarak güçlü ekonomisiyle istisnai bir durum sergilemektedir. Siyasi saik açısından ise mezkûr cumhuriyetler tarafından yürütülen milliyetçi politikalar ve bağımsızlık sonrası ivme kazanan yerleştirme politikaları (strategies of indigenization) bu göç olgusunu tetiklemiştir. Özellikle kamu bürokrasisindeki Sovyet ağırlığı bu politikalardan etkilenmiştir. Sosyal açıdan her bir cumhuriyette uygulanan dil politikaları da bu göç olgusunu hızlandırmıştır. Sovyet döneminde etnik Rusların yaşadıkları yerlerdeki ulusal dillere hakimiyeti çok az olmasına rağmen; bağımsızlıkla beraber bu durum değişmiştir. Bu etkenlere ilaveten bir diğer göçü teşvik eden durum özellikle genç kuşakta gelecek kaygısının yaşanması ve özellikle de eğitim sisteminin düşüklüğü ile istihdam konusunda etnik ayrımcılığın mevcudiyeti Rusların çocuklarının eğitimi amacıyla başta Rusya olmak üzere yurt dışına göndermelerine sebebiyet vermiştir. Böylece iki kuşak arasında belirgin bir fark görülmüştür. Ebeveynler ayrılmak istemekle beraber yerlerinde kalmış;

buna mukabil çocukları ebeveynlerinin cesaretlendirmesiyle yurt dışına gitmişlerdir. 1990’larda yapılan bir ankete göre göçün öncelikli nedenleri arasında genç kuşakta gelecek beklentisinin olmaması, dil siyasaları, düşük yaşam standardı göçü teşvik eden başlıca etkenler olarak görünmüştür. 1994’te yapılan bir diğer çalışmaya göre ise Özbekistan’daki Rusların %41’i ile Kırgızistan’daki Rusların %39’u çocuklarının geleceği için göç etmek isteğinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Tacikistan’da 1990’ların ortalarında cereyan eden iç savaştan sonra burada kalan Ruslar diğer sebeplere nazaran ekonomik nedenleri ön plana çıkarmışlardır. Tacikistan’da 24 yaş altı Rusların %88’i ile yetişkin Rusların %77’si göç etme isteğinde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Orta Asya’daki etnik gruplar Alman, Ukraynalı ve Beyaz Ruslara nazaran göç etme konusunda daha istekli görüldükleri ifade edilebilir. Sonuç olarak etnik Rusların göç etmek için birçok olumsuz kriter bulunmaktadır. Bunlar düşük eğitim imkânı, dil politikaları, düşük ekonomik durum, geleceğe yönelik olumsuz beklentiler, istikrarsız jeopolitik ortam ve İslamî hareketlerden duyulan korku şeklinde tasnif edilebilir (Peyrouse, 2008).

Son olarak Rus azınlıkların çoğu için Orta Asya bölgesi kendi anavatanlarıdır. 1990’larda yapılan bir araştırmaya göre Kazakistan’daki Rusların dörtte biri ve Özbekistan’daki Rusların ise üçte biri Rus olmanın Rusya’da yaşamak olduğunu düşünmektedir. Rus azınlıklar Rus dilini ve kültürünü kimliklerinin önemli bir parçası olarak düşünmektedir. Rus azınlığın yarısından çoğu Rusya’yı atalarının toprağı olarak (отечество/land of anchestors) görürken; Rus azınlığın ancak dörtte biri Rusya’yı anavatan (родина/motherland) olarak görmektedir. Dolayısıyla bu durum iki farklı şekilde yorumlanmaktadır: Bunlar ya kitlesel olarak Rusya’ya geri dönme ya da düşman ve yabancı bir kültürel ortamda asimile olma şeklindedir. Yakın çevrede Rusların haklarını korumak için kurulan örgütlerin resmi ifadelerinde kimliğin korunması ve benliğin tanımlanmasında yaşanan kavram karmaşasında bu ikilem görülebilmektedir. Dolayısıyla Orta Asya’daki Rus azınlıklar kimliklerini tanımlamak için iki anlamlı “ata toprağı-anavatan (otchestvo-rodina/отечество-родина)” kavramını kullanmaktadır. Yani Rusya, Rus azınlıklar için göç etmeseler de sahip olamasalar da kendi atalarının topraklarını (otchestvo/отечество) oluşturmaktadır. Buna karşın doğup büyüdüğü Orta Asya cumhuriyetleri kendi anavatanlarını (rodina/родина) oluşturmaktadır.

3. KAZAKİSTAN’DAKİ GELİŞMELER

3.1. Kazakistan’da Demografik Değişimler

Kazakistan’ın etnik yapısında Rus nüfusun ağırlığı tarihsel boyutları olan bir konudur. 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya Büyük, Orta ve Küçük Ordaları (Horde) adı verilen ve bugünkü Kazakistan’ın bulunduğu toprakları yönetimi altına almış ve Ruslar önce Kazakları (Cossak) sonra da etnik Rusları bu bölgeye yerleştirmiştir. Zamanla Rus vergi sistemi ve kolonileştirme politikası, göçer ekonomisindeki kriz ve iç savaşlar ülkenin nüfus bileşiminde belirgin değişikliklere sebebiyet vermiştir. Kazakların 1850’de toplam nüfus içerisinde %91.4 olan oranları 1926’da %58.5’e düşmüştür. 1930’lu yıllarda diğer Sovyet cumhuriyetleri ve Ukrayna’dan sürgün edilen Ruslar ve Ukraynalılar büyük ölçüde Kazakistan’a yerleştirilmiştir. 1939’da Rus nüfus yerli nüfusu aşmaya başlamıştır. 1939’da Kazakistan’daki Rus nüfus 1926’dakinin iki katı olmuştur. 1979’da ise bu oran 1939’dakinin iki katına çıkmıştır. 1962’de ise Kazakların bölgedeki oranı %29’a kadar

düşmüştür. Ancak bu oran otuz yıl boyunca Kazakların cumhuriyet içerisindeki oranları bir yandan yerli nüfusun artması diğer yandan Rusların sayısının azalması ile artış göstermiştir. Kazaklar toplam nüfusun 1979'da %36'sını ve 1989'da %39.7'sini teşkil etmişlerdir. 1991'de ise Kazakların oranı nüfusun %42'sine ulaşmıştır. 1990'lı yıllar boyunca Kazak nüfusundaki artış büyük ölçüde yüksek nüfus artışına ve diğer bölgelerdeki Kazakların Kazakistan'a dönmeleriyle sağlanmıştır. Özellikle Rus nüfusun yoğun olduğu Kuzey Kazakistan'a yerleşen Kazakların sayısı 1991'de 30 bin iken bu rakam 1993'de 45 bine ulaşmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllar boyunca nüfus dengesi Kazak nüfus lehine artış göstermiştir. Kazakistan Rusların çoğunluğu kırsal kesimde yaşayanlar olmakla beraber daha çok şehirlerde ve Kazakistan'ın kuzeydoğu oblastlarında yaşamaktadır (Özcan, 2005, s. 43-46).

	1926	1939	1959	1970	1989	1994
Kazaklar	%57	%38	%30	%36	%39.5	%44.3
Ruslar	%20	%40	%43	%41	%37.7	%35.8
Diğerleri	%23	%22	%27	%23	%22.8	%19.9

Tablo 2. Kazakistan'ın Nüfus Bileşimini Gösterir Tablo (Olcott, 1997a).

Dolayısıyla Kazakistan'daki nüfus bileşiminin tarihsel süreç boyunca Kazaklar aleyhine bir görünüm sergilemesi Kazakistan açısından bir güvenlik meselesi olarak değerlendirildiği ifade edilebilir. Çünkü yerel nüfusun (titular population) uzun bir dönem boyunca azınlık konumunda bulunduğu tek cumhuriyetin Kazakistan olması böylesi bir güvenlik gereksinimini yarattığı ifade edilebilir*. Örneğin resmi istatistiki verilerden hem Rusların hem de Kazakların Kazakistan'ı anavatanı (motherland/homeland) olarak gördüğü sonucu çıkmıştır. Dolayısıyla Kazaklar bu güvenlik algısına bağlı olarak nüfus bileşimini kendi lehlerine değiştirmek için özellikle yüksek doğum oranı teşvik etmiş ve özellikle Moğolistan ve Çin'den yabancı Kazakların ülkeye yerleşmesini özendirmiştir. Bu bağlamda 1994'te 60 bin kadar Moğol Kazak'ı Kazakistan'a göç ettirilmiştir. 1994 senesinde yapılan bir nüfus sayımına göre Kazaklar toplam nüfusunun %44.3'ünü buna karşılık Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar ve Almanlar %45.6'sını teşkil etmiştir (Olcott, 1997a).

3.2. Rusların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Dil Meselesi

Rusya'nın Avrupa topraklarının aksine genelde Orta Asya özelde Kazakistan her zaman SSCB'nin periferisini teşkil etmiştir. Bir çevre bölgesi olarak Kazakistan'da ekonomi merkeze arz edilecek temel ürünler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kazakistan'ın sınırlı endüstrisi içinde yerli nüfusun payı çok fazla olmamıştır. Dolayısıyla Rusya'nın Avrupa kısmından getirilen Slav göçmenler yetişmiş işgücü açığını kapatmışlardır. Bu göç eden Rus nüfus belirgin bir işçi aristokrasisini oluşturmuşlardır. Tarım sektöründe de Kazaklar daha alt konumları işgal etmişlerdir. Daha ziyade kalifiye olmayan işgücüne dayanan hayvancılık ve pamuk üretimi işlerinde çalışıyorlardı. Diğer yandan Ruslar tarım sektörünün daha mekanize ve daha iyi gelir getiren kesimlerinde çalışıyorlardı. Ancak bağımsızlıkla beraber ulusal bir ekonomi yaratmak politikası

* Kazakistan'daki etnik Rusların varlığı Rusya açısından da önem arz etmiştir. Rusya, Yakın Çevre Doktrini bağlamında özellikle Kazakistan'ın Rusya ile sınırının olduğu kuzey kesimlerinde yoğun bir şekilde yaşayan Rusları Rusya'nın doğal bir parçası ilan etmiş ve bu durumu ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirmiştir (Anderson, 1997, s. 146).

çerçevesinde tersine dönecektir. Bağımsızlık sonrasında Kazakistan merkezi planlamadan uzaklaşmaya başlamış ve serbest piyasa ve buna bağlı olarak özelleştirme önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Özelleştirme süreci Ruslar ile Kazaklar arasında etnik hoşnutsuzluğu artırmıştır (Özcan, 2005, s. 46-49).

Bağımsızlık sonrasında Kazak hükümeti Rusların çoğunlukta yaşadığı bölgelerde etnik açıdan tek taraflı bir sosyo-ekonomik politika yürüttüğüne yönelik genel bir görüş söz konusu olmuştur. Örneğin Rusların nüfusun %92'sini oluşturduğu Kuzey Kazakistan'da tedrici bir şekilde Rusların yerine Kazakların yerleştirilmesi olgusu yaşanmıştır. 1993 senesinin sonlarında kısa bir süre içinde bölgesel Ulusal Güvenlik Komitesi'nin başkanı, bölge savcısı, yerel televizyon istasyonunun ve bölgesel mahkemenin başkanları Kazaklaştırılmıştır. Etnik dengeyi tersine çevirmek için Moğolistan Kazakları Kuzey Kazakistan'a getirilmiştir.

Sosyal konuda bir diğer mesele dil eğitim konusunda yaşanan gelişmelerdir. Rus nüfusun Kazak dilini yeterince bilmemeleri kamu sağlığı, eğitim ve kültür alanları ile idari birimlerde çalışamamalarını beraberinde getirmiştir. Böylesi bir durumun varlığı sayıları normalde çok fazla olmayan Rus öğretmen, doktor, avukat gibi beyaz yakalıların sayısını azaltmıştır. Ayrıca bağımsızlık sonrasında Kazak okullarının oranının Kazak halkının talepleri ve devlet politikası nedeniyle artması Kazak okullarına giden Rusça konuşan (Russofon) Kazak çocukları için ciddi bir dil değişimi yaratmıştır. 1999'da Kazak hükümetinin Kazakça'yı resmi dil statüsüne yükseltmesi Rus azınlıklar bakımından durumu ağırlaştırmıştır. Ancak bu sorun yeni anayasanın ihdasıyla birlikte çözüme kavuşturulmuştur. Yeni anayasada devlet dairelerinde Kazakçanın yanında Rusça'nın da eşit değerde olduğu hükme bağlanmıştır*. Rusça'nın kullanılmasının yasaklanması girişimleri daha başlangıçta işlevsiz kalmıştır. Çünkü nüfusun dörtte biri Kazakça konuşmakta buna karşın herkes Rusça bilmektedir (Petrov ve Gafarly, 2001).

Sovyet döneminin ilk yılları Rus olmayan cumhuriyetlerdeki Ruslar için ayrıcalıklı bir dönem olmamıştır. Çünkü Sovyet liderleri Rus şovenizmini milliyet ilişkilerinde ve bir ulus yaratma siyasetinde (nation-building) en temel sorun olarak ilan etmiş ve Rus olmayan milletlerin kültürlerinin geliştirilmesi için bir program başlatmıştır. Bu bağlamda Sovyet elitinin oluşturulmasında Rus olmayan milletlerin de katılımını sağlamak için elitlerin işbirliği ya da siyasi manada bir nevi pozitif ayrımcılık örneğini teşkil eden yerlileştirme (nativisation/koranizatsiya)* siyaseti uygulanmıştır.

* Dil sorunu Kazakistan'da etnik gruplar arasındaki ilişkilerin bozulmasında etkili bir faktör olmuştur. Günümüz Kazakistan'ında konuşulan dil ya Kazakça ya da Rusça'dır. Tarih boyunca dilsel anlamda Ruslaştırma siyaseti Kazakistan'da diğer bölgelere nazaran daha etkili olmuştur. 1989'da halkın %60.4'ü kendisini iki dilli (bilingual) olarak tanımlarken; %97'si Kazakça'yı birinci dilleri olarak değerlendirmekteydi. Ancak Kazak elitlerinin ve gençlerinin çoğu kendi ana dilleri yerine Rusça konuşmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla Kazak dilinin korunması için çalışan Kazak Tili Cemiyeti adı verilen bir dil topluluğu ihdas edilmiştir. Eylül 1989'da kabul edilen dil kanunu Kazakça'yı resmi dil olarak ilan etmiş ve kamuda kullanılmasını teşvik etmiştir. Bu karar Rusça konuşan halkın protestolarına sebebiyet vermiştir. Ocak 1993'te yeni anayasaya göre Kazakça devletin resmi dil statüsüne kavuşturulmuş ve Rusça'ya sosyal dil statüsü verilmiştir. Kazakistan Anayasası'nın 7. Maddesine göre Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi dili Kazakça'dır. Devlet kurumlarında ve yerel yönetimlerde Rusça Kazakça ile eşit kullanılabilir. Devlet Kazakistan halklarının dillerinin öğrenimi ve geliştirilmesi için gerekli şartların oluşumunu desteklemelidir (Özcan, 2005, ss. 62-63).

* Yerlileştirme siyaseti özellikle 1923-1929 döneminde yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Ancak sonuçlarının kısıtlı kaldığı ifade edilebilir. Ancak politika, medya, bilim ve hayatın diğer alanlarındaki

Ancak yine de cumhuriyetlerdeki bürokratik hiyerarşilerde Ruslar diğer etnik gruplara göre daha iyi temsil edilmiştir. Ancak Stalin iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra cumhuriyetlerdeki Rusların rolleri değişmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasına kadar Kazakistan'da Ruslar en iyi imkânlarla ve tüm eğitim kademelerinde Rusça eğitime sahip olmuşlardır. Kültürel faaliyetlerde büyük ölçüde Rusça'nın etkinliği devam etmiştir (Megoran, 2002, s. 215-216).

Kazakistan'da Ruslar kendi kültürel profillerini büyük ölçüde korumakla beraber yerli halkın geleneklerinden de etkilenmişlerdir. Ancak Ruslar yerli kültürden etkilenseler de kendi geleneksel kültürlerini korumayı başardılar. Bu bağlamda etnik ilişkilerde dil önemli bir faktör olarak belirmektedir. Bağımsızlık sonrasında Ruslar yeni dil kanunlarının uygulanmasındaki hızdan ciddi şekilde endişe duymuşlardır. Rusların büyük çoğunluğu iki devlet dilinin olmasını tercih etmektedirler. Buna karşın pek çok uzman bağımsızlık sonrasında Kazak yönetimindeki Rusların yerine Kazakların yerleştirilmesinin Kazakistan'ın sistemli bir politikası olduğuna ve bunun Kazak milliyetçiliği ve Rus ayrımcılığıyla ilişkilendirmekle beraber karşı görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Kazakistan Aralık 1994'te gerçekleştirilen Kazakların ve Rusların katıldığı sosyolojik bir araştırma büyük etnik gruplar arasında kültürler arası yakınlaşma eğiliminin hala yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucuna göre her iki grup da diğerinin dilini ve kültürünü öğrenmek istemekte ve işbirliği yaparak barışçı bir ortamda yaşamak istemektedir. Araştırmaya göre Rusların %63.5'i Kazak dilinin okullarda zorunlu ders olmasına olumlu bakarken; Kazakların %80.6'sı Rusça ile ilgili olarak aynı olumlu bakışı taşımışlardır. Araştırmanın en önemli sonucu ise Kazakların %10.7'si ve Rusların %7.2'si Ruslar da dahil olmak üzere yerli olmayan tüm grupları azınlık olarak görürken; araştırmaya katılan Kazakların %51.4'ü ve Rusların %53'ü Kazak ve Rus olanların dışındakileri azınlık olarak değerlendirmiştir* . (Tishkov, 1997, s. 125).

Dolayısıyla Kazakistan'ı iki dilli ve iki toplumlu bir devlet olarak gören genel bir eğilim söz konusu olduğu ifade edilebilir. Kazakistan'daki siyasi elitin farklı grupları arasındaki iktidar mücadelesinin ve Rusların yerine Kazakların yer değiştirmelerinin temel nedeni milliyet prensibi olmaktan çok ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. 1960'larla birlikte Rusların merkezi hükümetteki birimler ve endüstriyel üretimde ağırlık sahibi iken Kazaklar yerel hükümet birimlerinde ve kırsal alandaki sanayide ağırlık sahibiydi. Dolayısıyla Rusların Kazaklara nazaran daha fazla yükselme imkânları bulunmaktaydı. Böylesi bir sistem yerel siyasal bağlantıları güçlendirmiş ve Kazaklar arasında yerel patronaj bağlantıları oluşturmuştur. Bu bağlantılar klan ve cüz ilişkileri etrafında gelişmiştir. Örneğin 1986'da meydana gelen Kazak ayaklanmasının temel motifi olarak milliyetçilik değil Gorbaçov'un bölgedeki yolsuzluk ve patronajı ortadan kaldırma kampanyasına karşı Kazak yerel idarecilerin yönlendirdiği bir ayaklanma olarak değerlendirilmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından

---

etnik tabakalaşma devam etmiş Ruslar bu tabakalaşmanın en yüksek noktasında yer almışlardır. Daha da kötüsü hem Rus hem de azınlıklarının milliyetçilik siyaseti hız kesmemiştir. Birçok insan için Latinleştirme ve yeni alfabe ile dil anlamına gelen yerlileştirme siyaseti antagonistik bir şekilde merkezileşmenin ya da milliyetçiliğin kontrolünü güçlendirmiştir (Blank, 1994).

* Rus resmi mahfillerinde ise Kazakça'nın baskın dil olmasına yönelik olarak uygulamaya sokulan dil politikasının bütünüyle yapay (utterly artificial) ve doğal olmayan (unnatural policy) bir politika olarak değerlendirilmiştir. Kazakistan'ın önde gelen bir Rusça gazete Kazakça'nın kullanılmasına yönelik politikanın çocukça bir oyun (a childish game) olduğu ifade edilmiştir (Fuller, 1992, s. 48).

sonra Rus egemenliği sona ermiş ve yerel patronaj ilişkileri ülke çapında bir zemin kazanma imkânına kavuşmuştur. Bu patronaj ilişkileri çerçevesinde Kazaklar ülke çağında hakimiyet kursalar da daha sonra Kazakların kendi arasında da hakimiyet mücadelesi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Kazakistan toplumundaki bölünmenin asıl nedeni etnik kaynaklı değil daha çok devlet içerisinde ortaya çıkan güç mücadelesi bağlamında sosyo-ekonomik kaynaklı olduğu ifade edilebilir (Özcan, 2005, s. 51-56).

3.3. Siyasi Gelişmeler

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Gorbaçov döneminde 17 Aralık 1986'da Alma Ata'da daha fazla demokrasi isteğiyle gerçekleştirilen halk ayaklanmasında Rusların ayaklanmacılara çok sert davranması Ruslar ile Kazaklar arasındaki etnik ilişkileri germiştir. Bu olaylar merkezi hükümete karşı gerçekleştirilen ilk büyük ayaklanma olması hasebiyle önem arz etmiştir. Çünkü halk hareketinin Kazakistan'daki etnik ilişkiler üzerinde olumsuz etkileri olacaktır. Bu olaylar sonrasında Sovyet basını Kazak milliyetçiliğine karşı kampanya başlatmıştır. Kazakistan'daki etnik barış ve istikrar Sovyet hükümetinin bu türden siyasetleri neticesinde ciddi zarar görmüştür. 1992'de 250 bin Rus Kazakistan'daki can güvenliği nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Kazakistan'daki Azat, Jelthoksan ve Alash olmak üzere üç önemli Kazak partisi mevcuttu. Bu partiler Rus etnik unsurlara bakışı dolayısıyla farklılık arz etmiştir. Azat Partisi enternasyonalizmi savunan sivil bir hareket olarak 1990 yazında kurulmuş ve daha çok Kazak topluluklar tarafından desteklenmiştir. Bu parti farklı etnik gruplar arasında şiddete başvurulmasına karşı olmuştur. 29 Mart 1990'da kurulan Jelthoksan Partisi ise radikal ve oldukça karışık bir parti kimliğine sahipti. Jelthoksan (Aralık) 17 Aralık 1986'daki halk ayaklanmasını sembolize etmekteydi. Sloganı "*Kazakistan Kazaklarıdır ve Rusya Ruslarıdır*" şeklindeydi. Son olarak Alash Partisi'nin temel ideolojisi "*İslam, Türkçülük ve Demokrasi*" olmuştur. Amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanımı da dahil her türlü yolu meşru görmektedirler (Olcott, 1997b).

Rusların ise iki önemli siyasi partisi bulunmaktadır*. Bunlar Slavların menfaatlerini koruma iddiasında olan Edintsvo ve Rus Kuzey Kazakistan Topluluğu'dur. Diğer bir Rus örgütü Kazakistan Halk Bütünlüğü Birliği'dir. Şubat 1993'te kurulmuştur. Ancak bu örgütün ilk kongresi 12 Ekim 1993'te Jirinovski Rusya'da gündeme oturduktan sonra gerçekleştirilir. Nazarbayev hükümeti ülkedeki aşırı Rus örgütlerinin faaliyetlerini kontrol için önemli kararlar almıştır. Bu doğrultuda alınan en önemli karar aşırı milliyetçi Rusların faaliyetlerdeki artıştan çekinilmesi dolayısıyla 1993 senesinin sonlarında parlamentoya Kazak başkentinin Alma Ata'dan Astana'ya nakli için öneri getirmiş ve başkent Astana'ya taşınmıştır.

---

* Rus nüfusunun siyasi eylemleri Kazakistan'da yaşayan diğer halklarla birlikte Kazakistan Halkları Asamblesi çatısı altında yürütülse de Rus nüfusu Rusya'nın desteğini arkasında hissetmektedir. Rus, Slav, Kozak Örgütler Birliği Başkan Yardımcısı'na göre Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı çeşitli projelere destek vermekte ve yıllık olarak yapılan faaliyetlerin maliyetlerinin %30-40'ını üstlenmektedir. Buna karşılık Kazakistan'daki örgütler de Rusya'nın yasama organlarında faaliyet göstermektedir. Örneğin 11 Eylül 1992'de kurulan ve ülke çapında 20 temsilciliği olan Rus Cemiyeti Rusya'daki STK ve devlet organları ile sıkı işbirliği içinde olup 1999'da kabul edilen Rusya Federasyonu'nun Yurtdışındaki Soydaşlar ile İlgili Devlet Politikası'na İlişkin Kanun'a öncülük etmişlerdir (Nogayeva, 2011, s. 164).

Seçimlerde alınan oylar ve parlamentodaki Kazak ve Rus vekillerin oranlarına bakılırsa şunlar ifade edilebilir: Bağımsızlık sonrasında doğal olarak Kazakların siyasi arenada etkinliği artarken; Ruslar daha dezavantajlı bir konuma gelmişlerdir. 1990'daki seçimlerde Kazak vekillerin oranı %46.7'den %54.72'ye çıkarken; Rus vekillerin oranı ise %41.0'dan %28.8'e düşmüştür. Mart 1994'te gerçekleştirilen seçimlerde ise Kazaklar 177 sandalyeden 103'ünü alırken; Ruslar 49 sandalye alabilmişlerdir (Özcan, 2005, ss. 56-62).

Son olarak siyasi gelişmeler bağlamında çifte vatandaşlık konusuna da değinmek gerekirse 1993 yılından itibaren Kazakistan'da yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık hakkının tanınması konusunda baskı yapmaya başlayan Moskova'nın, Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev'in direnişiyle karşılaştığı ifade edilebilir. Nazarbayev'in direnişin sebebi bu hakkın tanınması durumunda Rusya'nın kendi ülkesine yönelik müdahalesi için hukuki bir zeminin yaratılmış olacağı kaygısı idi. Moskova'nın bu politikası yakın çevredeki Rus diasporasını Rus ulusuna dahil eden merkezi bir görüşün dış politika uygulamalarından birini oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Nazarbayev baskılar karşısında tavrını yumuşatmış ve çifte vatandaşlık anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Ancak Rus nüfus zamanla ekonomik sıkıntılar ve ayrımcılık nedeniyle Rusya'ya göç etmek zorunda kalmıştır (Yapıcı, 2010, s. 311-312).

4. KIRGIZİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra en çok Rus nüfus barındıran ikinci Orta Asya ülkesi olmuştur. O dönemde Kırgızlardan sonra ikinci olan Kırgızistan'daki Rus nüfus genel nüfusun %13.7'sini oluşturan Özbeklerden sonra %12.5'lik oran ile üçüncü en büyük etnik grubu teşkil etmiştir. Kırgız anayasasında Rus diline Kazakistan'daki gibi resmi dil statüsü verilmiştir. Ülkede Kazakistan'daki oluşumun benzeri olan Kırgızistan Halklar Asamblesi faaliyet göstermiştir. Burada diğer halklar ile birlikte temsil edilen Rus nüfusu ayrıca Slav Vakfı çerçevesinde de örgütlenmişlerdir. Bu örgütlenmenin faaliyetleri yargıda, yasamada, uluslararası alanda yoğunlaşmıştır. Mezkur vakıf, mahkemelerde savunma yapabilir veya cumhurbaşkanı ile başbakana başvuruda bulunabilir. Yasama alanında ise Kırgızistan'daki asamble yoluyla, Rusya'da ise Soydaşlar Kurulu aracılığıyla yer alabilir. Uluslararası alanda ise çeşitli konferanslara katılarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Ülkede Rusya'da yaşayan halkların kültür dernekleri dahil toplamda 28 vakıf ve dernek faaliyet göstermektedir (Nogayeva, 2011, s. 165).

Politik aktiviteye yüksek düzeyde izin verilen Kırgızistan'da Rus topluluğu içindeki sivil topluma ilişkin yaşam (civic life) diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran daha zengin olmuştur. Ulusal ve bölgesel düzeyde birçok kayıtlı örgüt bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşlarından en önemlisini yukarıda da ifade edilen Slav Vakfı (Slavic Fund) oluşturmaktadır. Valeri Vişnevski tarafından 1989 senesinde kurulan bu örgüt politik ve kültürel konulara odaklanmıştır. Diğer önemli örgütler şunlardır: 1994 senesinde Oleg Mihailov tarafından kurulan Soglasie Rus Kültür Merkezi; 1998'de tarihçi Vladimir Ploşik tarafından kurulan Rus Evi (Russian House) ve 1994 tarihinde sosyal ve ekonomik konulara odaklanan Etnik Rus Topluluğu (Association of the Ethnic Russian) sayılabilir. Kırgızistan'ın Rus Kazakları da Vladimir Kosenko'nun liderliğinde kendi örgütlerini kurmuşlardır. Bişkek ve Isık Gölü

başta olmak üzere 20 topluluktan müteşekkil bir yapı arz etmektedirler. Bu toplulukların yaklaşık 15 bin üyesi bulunmaktadır. Diğer bir Rus Kazaklarının bir diğer örgütü Bişkek merkezli olan ve “*Slavianskie Vesti*” adı verilen bir gazete çıkaran Yeniden Doğu topluluğudur. Bu Rus Kazakları Kırgızistan’ın Çin ile olan sınırının korunmasını da üstlenmişlerdir (Peyrouse, 2008).

İlimli uluslaşma çabalarına karşın Kırgızistan’da Rusların kolonyal geçmişi ve günümüzde var olan hegemonik yaklaşım Rus karşıtı retorik de yerleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu retorik en çarpıcı örneğini 1992 senesinde Kırgızistan’daki Ulusal Yeniden Doğuşun Asaba Partisi tarafından verilen bildiriye 19. yüzyılda Rusya’nın ülkelerini işgal ettiği ve 1916’da nüfusun yarısına karşı soykırım uyguladığı ifade edilmiştir. Bu iddialar Kırgız medyasında geniş yer bulmuş ve Rus azınlık tarafından bir dizi protestoya sebep olmuştur. Rus azınlık adalet bakanlığından bu iddiaların tarihi gerçeklerden yoksun uydurma iddialar olduğuna dair bir karar aldirtmiştir. Bununla birlikte 1994-1995’ten itibaren Kırgızlar ile Rus azınlık arasında düzelen ilişkilerden dolayı Rus karşıtı retorikte belirgin bir azalma yaşanmıştır (Bohr, 1998b).

Kırgızistan’da vatandaşlık konusunda sıfır seçim vatandaşlık politikası (zero-option citizenship policy) uygulanmıştır. Bu politikada eski Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin vatandaşları otomatik olarak Kırgızistan’ın vatandaşlığını (post-Sovyet demos) otomatik olarak iktisap etme hakkını haiz olacaktır. Bu hükmü ihtiva eden bir kanun 1990 senesinde Kırgız hükümeti tarafından ihdas edilmiştir. SSCB’nin dağılmasının ardından ise ikinci bir kanun ile hukuken Ruslar dahil tüm vatandaşların eşit hak ve yükümlülükler sahip olduğu ilan edilmiştir. Kırgızistan’ın Ruslara yönelik dil politikası uyumlu bir yapı sergilemiştir. 1989’dan itibaren Kırgız elitleri Kırgızca’nın kullanılmasını teşvik etmişler; ancak Rusça’nın korunması ile Kırgızca’nın temayüzü arasında belirgin bir dengede kurmuşlardır. 1989 senesinde ihdas edilen kanuna göre Kırgızca resmi dil olarak düzenlenirken; Rusça da bir nevi *lingua franca* olarak topluluklar arasındaki iletişim dili (republic’s language of inter-ethnic communication) olarak tayin edilmiştir. Anayasa Kırgızca’yı devlet dili olarak tayin etmesine rağmen Rusça’nın da korunması, geliştirilmesi ve devlet kaynaklı hak ihlallerine karşı da korunması kayıt altına alınmıştır*. 2000 senesinde ise Rusça resmi dillerinden biri haline getirilmiştir. Kırgızistan’daki eğitim kurumlarındaki eğitim dilini düzenleyen politikalar da Ruslar açısından uyumlu bir görünüm sergilemiştir. 1989 kanunu ile Kırgızca tüm eğitim seviyelerinde okutulması gereken resmi dil olmakla beraber eğitim dilinin seçimi de teminat altına alınmıştır. Bu eğitim dili politikası da dil politikası gibi Kırgızca’yı yüceltmek ama Rusça’yı da korumak arasında bir denge ihdas etmiştir. Ana eğitim-öğretim dili Kırgızca olmakla beraber seçimlik olarak başka bir dil de seçilebilir.

---

* Kırgızistan’ın 2010 Anayasası’na Kırgızca ve Rusça’nın eşit statüde olduğu derç edilmiştir. Rusça topluluklar arası iletişim dili olarak anayasal güvence altında ve resmi belgelerde kullanılmaktadır. Bununla birlikte Kırgızca ulusal bir sembol olarak geliştirilmesi gereken bir dildir. Dolayısıyla uygulamada bir çok Kırgız’ın da dahil olduğu Rusça konuşanların Kırgız milliyetçilerinin teşvikleriyle gerek yasama faaliyetlerinde gerekse günlük hayatta zorluk çektikleri ifade edilmektedir (<http://www.eurasianet.org/node/62916> adresinden 22.10.2016 tarihinde alınmıştır).

Tablo 3. Kırgızistan'daki Rus Göçlerini Gösterir Tablo (Commercio, 2004).

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
32.893	32.032	59.294	89.984	41.463	18.718	14.020	9.891	7.869	9.281

Kırgızistan'daki ılımlı uluslaşma çabalarına karşın önemli oranda Rus nüfus Kırgızistan'ı terk etmiştir. Kırgızistan önemli oranda bir Rus nüfusunu kaybetmiştir. 1989 ila 1999 arasında %34'e kadar (bkz: Tablo-3) Rus nüfus düşmüştür. Kırgızistan'daki Rus göçlerinin ana motifini öncelikle ekonomik şartlar ve düşük yaşam standartları oluşturmuştur. Ekonomik olarak Kırgızistan'da etnik temelli emek ayrımı yapılmamıştır. Resmi olarak kamu sektöründe emek ayrımcılığı olmamakla beraber gayri resmi olarak özel sektörde ayrımcılık söz konusudur. Dolayısıyla Rus etnik azınlık kendileri için ekonomik anlamda bir alan oluşturamamışlardır (Commercio, 2004).

5. TACİKİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

19. yüzyılın sonundan itibaren ülkeye gelmeye başlayan Rus nüfusu Tacikistan'da %7.6 oranında idi. 1990'lı yıllarda yaşanan iç savaşın da etkisiyle günümüzde Tacikistan'daki Rus nüfus genel ülke nüfusunun %1.1'ini teşkil etmektedir. Tacikistan Rus nüfusunun göçünden en çok etkilenen Orta Asya cumhuriyeti olmuştur. Rus nüfusun yaklaşık %85'i ülkeyi terk etmiştir. Temmuz 1989'da Tacikçenin resmi dil olmasına dair yürürlüğe giren kanundan sonra yaklaşık 10 bin Rus göç etmiştir*. Bir diğer göç dalgası Şubat 1990'daki Duşanbe ayaklanmasından sonra yaşanmıştır. 1992'deki iç savaşın başlangıcından önce nüfusun %7.6'sını teşkil eden yaklaşık 380 bin Rus hâlâ Tacikistan'da bulunmaktaydı. Savaşın başlamasıyla göç hız kazanmıştır. 1993'te Rus azınlığın yarısını oluşturan yaklaşık 200 bin kişi ülkeden ayrılmıştır (Atkin, 1997).

Tacikistan'ın Rus göçünden en çok etkilenen Orta Asya cumhuriyeti olduğu ve yaklaşık Rus nüfusunun %85'inin ülkeyi terk ettiği ifade edilmişti. Kalan nüfusun yarısından çoğu emekli olup eski yoğunlukta olmamakla beraber Duşanbe'de yaşamaktadırlar. Ruslar 1989'da başkent nüfusunun %32.4'ünü teşkil etmekte iken 1996'da %17'sine ve 2000 senesinde ise 68 bin kişiyle toplam nüfusun %1'ini teşkil etmektedirler. Pamir bölgesinde sadece 300, Khatlon bölgesinde 9.000, eski Leninabad olan Soğd bölgesinde 24 bin ve Duşanbe'de ise 34 bin Rus bulunmaktaydı. Halen Kurgan-Tyube'de 2.500, Tursunzade'de 2.500 ve Kulob'da 500 kişi bulunmaktadır (Peyrouse, 2008).

* İmamali Rahman 1992'de başkanlık koltuğuna oturduktan hemen sonra Rusça'nın topluluklara arası dil olma statüsünü ortadan kaldırmayı teklif etmiştir. Duşanbe'deki resmi makamlar böylesi bir politika değişikliğinin Tacik egemenliğinin pekiştirilmesi bakımından önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. Ancak Rus liderler ise Tacikistan böylesi statüko değişiminin Tacik ekonomisinin ciddi sonuçlarla yüzleşmesini doğuracağını ifade etmişlerdir. Analistler Rahman'ın dil politikasında değişiklik yapma isteğini bir nevi manivela olarak kullanmak suretiyle Ruslardan Tacikistan yardım gelmesini amaçladığını ifade etmektedirler. 1989'da dil kanunun yürürlüğe girmesiyle tetiklenen kitlesel göç göz önüne getirildiğine böylesi bir politikanın hayata geçmesi iki ucu keskin değnek olarak değerlendirilmektedir (<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav082609a.shtml> adresinden 22.10.2016 tarihinde alınmıştır).

1989 sayımına göre Tacikistan'da 388 bin Rus ve 495 bin Rusça konuşan kişi bulunmaktaydı. Bu Rus azınlıklar Şubat 1990 öncesi apolitik bir görünüm sergilemişlerdir. Ancak Duşanbe'de patlak veren ayaklanmadan ve etnik unsurlar arasında vuku bulan çatışmaları ve aşırıcılığı önlemek amacıyla kurulan İnsani Birlik (Humanist Union) örgütünün beyhude çabalarından sonra Rusça konuşan azınlığın kahr ekseriyeti çok büyük oranda ve mümkün olduğunca hızlı bir şekilde Tacikistan'ı terk ederek göç etmiştir. 1992 yazında yapılan bir kamuoyu yoklamasında Rusça konuşan azınlığın %100'ü (%80'i Rusya ve %20'si de diğer Orta Asya cumhuriyetlerine olmak üzere) ülkeyi terk etmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir. 1996 senesinin ortalarında Tacikistan'da halen 60 bin Rus bulunmakla birlikte birçoğu kitlesel bir şekilde Tacikistan'ı terk etmek zorunda kalmıştı. Rusların bu kitlesel göç hareketi ekonominin en önemli sektörleri olan enerji, kimya endüstrisini felce uğratmıştır (Kuzmin, 2001).

Ülkede Rus azınlığın kurduğu en önemli topluluklar Rus Cemiyeti ve Slav Birliği'nin yanı sıra Rus Soydaşları Toplumu Örgütü'dür (Nogayeva, 2011, s. 165). 1992 senesinde iç savaşın etkisiyle Tacikistan'daki Rus azınlıkların ülkeyi terk etmesiyle birlikte azınlık örgütlerinin hızlı bir şekilde önemi ortadan kalkmıştır. Oysa hala var olan sivil toplum benzeri örgütler 1995-1997 arası vuku bulan Tacik Barış Görüşmeleri'nde etkin bir rol oynamıştır. Örneğin 1992'de oluşturulan Tacikistan's Russkaia Obshchina 1997 senesinde Russofon olarak değerlendirilen Rus, Beyaz Rus ve Ukraynalıları temsil Slav Birliği'ne (Slavic Union) dönüşmüştür. 2004 senesinde Rusya Vatandaşları Konseyi (Council of Russian Compatriots) adını almıştır. Viktor Dubovitskii tarafından yönetilen bu örgüt Rusya'nın vatandaşları (compatriots) olan Tatar-Başkır ve Oset kültür dernekleriyle birlikte çalışmaktadır. 40 bin üyeye sahip olduğu iddia edilmektedir. Halen anlamlı Rus azınlığa sahip olan ve Rus kültür merkezi olarak geçen Chukalov ve Khujand şehirleri dışında bölgesel temsilcilikleri çok güçlü değildir. Russkaia Obshchina örgütü maddi desteğini Rusya'dan ve 2005 senesine kadar da Tacikistan'da konuşlu 201. Rus Zırhlı Tugayı'ndan almaktaydı. 1920 ve 1930'lu yıllarda bölgeye sıradan Sovyet vatandaşları olarak gelen Tacikistan'daki Rus Kazaklarının sayısı ise şu an itibarıyla çok az sayıdadır. Onların topluluğu Orenburg Rus Kazak bölgesinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Peyrouse, 2008).

6. ÖZBEKİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

27 milyon kişi ile bölgenin en kalabalık nüfusa sahip olan Özbekistan'da 1990'da %8.3 olan Rusların oranı günümüzde %5.5 olarak kalmıştır. Ülkenin Latin alfabesini kullanma kararı almasıyla Rusça'nın kullanım alanı daralmıştır. Rusça halklar arasında bir konuşma dili bir nevi *lingua franca* olarak kalmıştır. Nitekim Rus örgütleri de kültürel boyutta kalmıştır. Ülkede 1994 yılında kurulan ve ülkenin çeşitli bölgelerinde 18 temsilciliği bulunan Rus Kültür Merkezi faaliyet göstermektedir. Özbekistan'da bağımsızlık sonrasında Rusça konuşanlar işgalci veya sömürgeci olarak görülmüştür. Bazı Özbekler sürekli olarak ülkelerini yağlamayan Rusların ülkelerini terk etmelerini ya da yaptıklarını telafi etmelerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla birçok Rus gelecek korkusu ve çocuklarının geleceği için ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 1990 senesi birçok Rus için anavatan Rusya'ya gitme vaktinin geldiği yıl olarak değerlendirilmiştir. 1990 senesinde analistlerin uyardıkları şekliyle Rus azınlığın göçü ekonomik olarak teknolojinin ileri safhada kullanıldığı sektörlerinde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Rus teknoloji uzmanlarının eksikliği yıkıcı sonuçlar doğurmuştur (Gleason, 1997).

Eğitim alanındaki gelişmeler konusunda ise şunlar ifade edilebilir: Özbekistan'da 2004 senesinde tam anlamıyla Rusça eğitim veren 93 okul bulunmaktaydı. Özbekistan'ın üçüncü büyük şehri olan Andican'da sadece bir Rusça eğitim veren okul bulunmaktaydı. Okulların 600'den fazlası Rusça ve Özbekçe olmak üzere iki dilli eğitim ya da Rusça, Özbekçe ve Karakalpakça olmak üzere üç dilli eğitim veren okullardı. Oysa bu sayı 1992 senesinde iki katıydı. Rusça eğitim veren okulların yarısı Taşkent civarında konuşlanmıştı. 2004-2005 eğitim senesinde ülkedeki tüm öğrencilerin %5.6'sını teşkil eden 277 bin öğrenci Rusça eğitim almıştır. Oysa bu sayı 1993 senesinde ülkedeki tüm öğrencilerin %12'sine tekabül eden 560 bin idi. Yabancı dil olarak Rusça'nın öğretim saati azaltılmıştır. Ayrıca Özbekistan'ın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişi Rusça öğrenmeyi de zorlaştırmıştır.

Özbekistan'da ilk kitlesel göç hareketi Fergana Vadisi'ndeki Mesket (Abhazlar) Türklerine karşı girişilen pogromla birlikte azınlıklar arasında ortaya çıkan panik dalgasından sonra 1989 senesinde görülmüştür. 1989 sayımında nüfusun %8'ini teşkil eden 1.600.000 Rus bulunmaktaydı. Bu nüfusun %95'i şehirlerde ve %42'si ise başkent Taşkent'te yaşamaktaydı. Bazı araştırmacılara göre 1990 ila 1997 tarihleri arasında 500 binden fazla Rus ülkeyi terk etmiştir. Bir diğer araştırmaya göre 1990'larda her yıl Rus nüfusun %5'ine tekabül eden 75 bin kişi ülkeyi terk etmiştir. 2000'li yıllarda da her yıl 40 ila 50 bin Rus ülkeyi terk etmiştir. Bugün Özbekistan'da toplam nüfusun %4'üne tekabül eden 800 bin Rus azınlığın bulunduğu tahmin edilmektedir. Rusların oranı özellikle yoğun olarak yaşadıkları Syr Derya, Taşkent, Fergana, Andican, Djizak ve Kashkadarya'da düşmüştür. Ancak Ruslar başkent Taşkent'teki endüstri şehirleri olan Angren, Bekobod, Almalık, Navoiy ve Akhagaran'da halen varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Taşkent'in dışındaki 150 bin nüfuslu Chirchik şehrinin çoğunluğu Ruslardan oluşmaktadır. Ekonomisi şu an atıl olmakla birlikte yerel hidroelektrik fabrikasına bağlı olan bu şehirde işsizlik had safhada bulunmakta ve Rus nüfus ekonomik şartların daha iyi olduğu Kazakistan'a yerleşmeye başlamıştır. 2003 ve 2004 tarihlerinde sırasıyla 28 bin ve 32 bin Rus göçü almıştır. Bunlar Kazakistan'dan göç eden eski Rus nüfus değil Özbekistan'dan göç eden Rus nüfustur (Peyrouse, 2008).

Rusların yüksek oranda göç etmelerinin bir diğer nedeni de Rusların yüksek oranda şehirleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Şehir sakinlerinin kırsal kesimde yaşayanlara nazaran yaşadıkları yerlere daha az bağlılık hissetmeleri de bunda etken olduğu ifade edilebilir. Nitekim 1989 sayımına göre toplam nüfusun yaklaşık %60'ı kırsal kesimde yaşamaktaydı. Bu oran Özbekler arasında %70 idi. Tersine Rusların ve diğer Slav unsurlar özellikle başkent Taşkent olmak üzere şehirlerde yoğunlaşmışlardı. Ruslar Özbekistan kırsal yaşamının %20'sini teşkil etmekteydi. Bir diğer neden Özbekistan çalışma çağında nüfusun %37'den fazlasının işsiz olması da ekonomik nedenler arasında sayılabilir (Fierman, 1997).

Özbekistan'daki Rus azınlığa yönelik Rus karşıtı retorik özellikle Rusya'nın ruble bölgesine ilişkin külfetli şartları uygulamaya soktuktan ve Rusya Devlet Duması'nın Mart 1996'da Sovyetler Birliği'nin hükümsüz olduğunu ilan etmesinden sonra ivme kazanmıştır. Rus Pravda Gazetesi Özbekistan'da Rus karşıtı bir ideolojik kampanyanın başladığını ve Özbek gazetelerinin SSCB'nin sömürgeci geçmişine vurgu yaptığını yazmıştır. Bu sömürgeci tavra en güzel örnek Özbekler tarafından Rusya'da verilen hava tahminlerinde Özbekistan içinde Rus azınlığın yaşadığı yerlerin hava tahmin

raporlarının verilmesi gösterilebilir. Özbekler tarafından Rus azınlık bir nevi beşinci kol olarak değerlendirilmiştir (Born, 1998b).

7. TÜRKMENİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

Türkmenistan'da 1989 sayımına göre toplam nüfusun %9.5'ine tekabül eden 334 bin Rus bulunmaktaydı. 1995'e kadar bu oran %6.7'ye kadar düşmüştür. Şu an için toplam nüfusun yaklaşık %2'sine tekabül etmektedir. 1990'ların ilk yarısında Aşkabat ile Rusya arasında imzalanan çifte vatandaşlık antlaşması geçerli olduğu için göçlerin hızı daha yavaş olmuştur. Ancak 2003 senesiyle birlikte çifte vatandaşlık nedeniyle artan devlet otoritarizmi ve sert baskılar neticesinde göçün hızı artmıştır. Şu an itibariyle Türkmenistan'da en iyi ihtimalle 150 bin Rus bulunmaktadır. Moskova merkezli olan ve militan Rus milliyetçisi Konstantin Zalutin tarafından yönetilen Diaspora ve Entegrasyon Enstitüsü'nün araştırmasına göre Türkmenistan'da halen daha fazla Rus yaşamaktadır.

Türkmenistan'da Rus dilinin ilkokullardan tasfiyesi otoriteler açısından spesifik bir siyasaı ihtiva etmiştir. Bağımsızlıktan sonra Rusça sınıflar ortadan kaldırılmıştır. Halbuki Türkmenistan'da 1991 senesinde 2 bin Rusça dil okulu bulunmaktaydı. 2000 senesinde 100'ün altına ve 2005 senesinde ise 50'nin altına düşmüştür. Bu elli okulsu kısmen Rusça kısmen Türkmençe eğitim vermektedir. Ortaokul seviyesinde ise sadece bir okul bulunmaktadır. 2002'de Aşkabat'ta kurulan bu okulda 600 öğrenci okumaktadır. Rus elçiliği ile diplomatik misyonda çalışanların çocukları Rusça müfredatı takip eden bu okula gitmektedir. Ancak 2006'da Niyazov'un ölümünden sonra iktidara gelen yeni hükümet yüksek öğretim de dahil olmak üzere tüm seviyelerde Rusça eğitimin uygulanmasını kabul etmiştir (Peyrouse, 2008).

Türkmenistan hükümeti Rusların da dahil olduğu azınlıkların hukuki temsilleri ve statüleri konusunda diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran daha ılımlı davranmıştır. Aralık 1993 senesinde çifte vatandaşlık konusunda Rusya ile anlaşmaya varmıştır. Anlaşma Türkmenistan'daki Rus azınlığa yabancı olarak değil Rus vatandaşı olarak Rusya'da kendi çocuklarının eğitim alabilmelerine ve Rus sağlık sisteminde yaralanabilmelerine imkân sağlamıştır. Bu anlaşmanın ardından Mayıs 1995 senesinde Türkmenistan'daki Rus Azınlıklar ile Rusya'daki Türkmen Azınlıkların Haklarının Korunması Konusunda Antlaşma ile Tarafların Topraklarında Sürekli Olarak İkamet Eden Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Haklarına İlişkin Antlaşmaları imzalamışlardır. Bu antlaşmalar tarafların topraklarında yaşayan azınlıkların hukuki statülerinin geliştirilmesi ve korunmasına yönelik bir hüviyete sahip olmuştur. Anlaşmalar taraflara azınlıklar için uygun şartların yaratılmasını icbar etmekte; buna karşın etnik temelli ayrımcılık ve asimilasyonu yasaklamaktadır (Ochs, 1997).

8. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

SSCB'nin dağılmasından sonra yaklaşık 25 milyon Rus bir anda kendilerini diasporada bulmuştur. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Ruslar, Rusya Federasyonu tarafından yakın çevredeki Ruslar olarak tanımlanmıştır. Yakın çevre kavramı bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerde ciddi bir endişe kaynağını teşkil etmiştir. Rusya'nın yurtdışındaki Rusları Yakın Çevre Doktrini bağlamında korunacağına yönündeki açıklamaları bünyesinde ciddi oranda etnik Rus'un yaşadığı cumhuriyetlerde tedirginlik yaratmıştır. Bu ülkelerden Kazakistan bağımsızlığını

kazandığı dönemde bünyesinde neredeyse eşit oranda Kazak ve Rus barındırıyordu. Kazakistan'da Moskova'nın Ruslara çifte vatandaşlık verilmesi şeklindeki talebi iki ülke arasında gerilime sebebiyet vermiştir.

Keza Kazakistan'ın ardından sırasıyla Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan ciddi oranda Rus nüfus bulundurmaktaydı. Rus etnik azınlıklar kendi anavatanları Rusya Federasyonu ile içinde yaşadıkları ülkeye farklı oranlarda bağlılık gösteren heterojen gruplardan oluşmaktaydı. Bir yandan bazı Rus unsurların Rus etnik grubuna bağlılık konusunda ciddi bilinçleri bulunmaktaydı. Bu gruptakiler kendilerini öncelikli olarak Sovyet vatandaşı olarak görmekteydi. Diğer yandan bir kısım Rus etnik unsur için ise içinde yaşadıkları cumhuriyetteki baskın etnik grupla asimile olmuş ve yaşadıkları ülkenin yerli grubunun hayat tarzına uyum sağlamışlardır.

Sonuç olarak Rus azınlığın demografik değişim süreçleri ve günümüzde Rus etnik unsurların karşılaştıkları sorunlar ise ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye ciddi farklılıklar göstermişlerdir. Farklı bölgelerde farklı sorunlarla karşılaştıkları için farklı tepkiler vermiş ve Rusya ile Rus etnik kimliğine farklı derecede bağlılık göstermişlerdir. Diğer taraftan eski Sovyet topraklarındaki Rus toplulukları ile yerliler arasındaki ilişkiler pek çok faktörün etkisinde kalmıştır. Bu faktörlerin uluslaşma süreci ve yerli nüfusunu olumsuz algılamaları, etnik işbölümü, azınlık ve dil politikaları, ekonomik gelişmeler ve Rusya ile ilişkiler olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. (1997). *The International Politics of Central Asia*. Manchester: Manchester University Press.
- Atkin, M. (1997). Tajikistan: Reform, Reaction and Civil War. (ed: Ian Bremmer ve Ray Taras). *New States New Politics: Building the Post-Sovyet Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blank, S. (1994). Soviet Reconquest of Central Asia. (ed: Hafeez Malik). *Central Asia*. New York: St. Martin's Press.
- Bohr, A. (1998a). The Central Asian States as Nationalising Regimes. (ed: Graham Smith, Vivien Law, Andrew Wilson, Annette Bohr ve Edward Alworth). *Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bohr, A. (1998b). Language Policy and Ethnic Relations in Uzbekistan. (ed: Graham Smith, Vivien Law, Andrew Wilson, Annette Bohr ve Edward Alworth). *Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Commercio, M. E. (Kasım, Aralık, 2004). Exit in the Near Abroad: Russian Minorities in Latvia and Kyrgyzstan. *Problems of Post-Communism* (51/6). ss. 23-32.
- Fierman, W. (1997). Political Development in Uzbekistan: Democratization?. (ed: Karen Dawisha ve Bruce Parrott). *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fuller, G. E. (1992). *Central Asia: The New Geopolitics*. California: RAND National Defense Research Institute.
- Greason, G. (1997). Uzbekistan: The Politics of National Independence. (ed: Ian Bremmer ve Ray Taras). *New States New Politics: Building the Post-Sovyet Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuzmin, A. I. (2001). Tajikistan: The Causes and Lessons of the Civil War. (ed: Alexei Vassiliev). *Political and Economic Challenges in the Post-Soviet Era*. Westbourne Grove: Saqi Books.
- Matveeva, A. (1999). Democratization, Legitimacy and Political Change in Central Asia. *International Affairs* (75/1). ss. 23-44.
- Megoran, N. (2002). The Borders of Eternal Friendship?: The Politics and Pain of Nationalism and Identity along the Uzbekistan-Kyrgyzstan Ferghana Valley 1999-2000 (doktora tezi). Cambridge: Sidney Sussex College.
- Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK Yayınları.

Ochs, M. (1997). Turkmenistan: The Quest for Stability and Control. (ed: Karen Dawisha ve Bruce Parrott). *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.

Olcott, M. B. (1997a). Kazakhstan: Pushing for Eurasia. (ed: Ian Bremmer ve Ray Taras). *New States New Politics: Building the Post-Soviet Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Olcott, M. B. (1997b). Democratization and the Growth of Political Participation in Kazakhstan. (ed: Karen Dawisha ve Bruce Parrott). *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.

Özcan, S. A. (2005). *Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar*. İstanbul: Küre Yayınları.

Petrov, N. I. ve Gafarly, M. S. (2001). Kazakhstan: The Course Towards Political Stability. (ed: Alexei Vassiliev). *Political and Economic Challenges in the Post-Soviet Era*. Westbourne Grove: Saqi Books.

Peyrouse, S. (2008). The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics and Language. *Woodrow Wilson International Center for Scholars (The Kenan Institute)*. Occasional Papers (297). ss. 1-33.

Tishkov, V. (1997). *Ethnicity, Nationalism and Conflict After the Soviet Union*. Londra: SAGE Publications.

Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkiler*. Ankara: USAK Yayınları.

<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav082609a.shtml> Erişim Tarihi: 22.10.2016

<http://www.eurasianet.org/node/62916> Erişim Tarihi: 22.10.2016

<http://kaganat.kg/orta-asyadaki-rus-nufusunda-buyuk-azalma/> Erişim Tarihi: 22.10.2016

<http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalmasi-ve-guvenlik-kaygilari/#.WFbhVYVOJMt> Erişim Tarihi: 18.12.2016

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME TARTIŞMALARI VE KENT HAKKI

Özgün DİNÇER *

ÖZ

Nüfusun hızla artması, kentlerin hızla büyümesi ve nüfusun kentlerde yoğunlaşması ekonomik, politik, kültürel, ekolojik ve çevresel bir çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Günümüzde hakim olan şekliyle kentleşmenin sürdürülebilir olmadığı, hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan sorunların giderek artmasının birçok tehlikeye yol açtığı daha ciddi olarak dile getirilmektedir. Ortaya çıkan sorunların daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasının ve çözüm üretilmesinin gerekliliği ve aciliyeti bu tartışmaları uluslararası kuruluşların da gündemine getirmiştir. Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan UN Habitat başta olmak üzere UNESCO, Avrupa Birliği, UCLG ve daha birçok kuruluş kentleşmenin getirdiği bu sorunları ele almakta ve sürdürülebilir kentleşmenin ve demokratik bir kent yaşamının nasıl kurulabileceği üzerine çalışmalar ve tartışmalar yürütmektedir. Kent hakkı kavramının bu tartışmalar açısından neden kilit önemde olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, bu kuruluşların gerçekleştirdiği çeşitli programların ve toplantıların raporları ve internet sitelerindeki çeşitli dökümanlar incelenerek sorunu nasıl tartıştıkları analiz edilecek ve uluslararası alandaki bu tartışmalar kent hakkı kavramı ile ilişkisi içinde eleştirel bir açıdan yeniden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentleşme, İnsan Hakları, Kent Hakkı, Kent Planlama

SUSTAINABLE URBANIZATION DISCUSSIONS AND THE RIGHT TO THE CITY

ABSTRACT

The rapid increase in population, the rapid growth of cities and the concentration of population in urban areas has led to several economic, politic, cultural, ecological and environmental problems. Today, it is expressed more seriously that the urbanization is not sustainable in its current form and the gradually increasing problems that occurred with rapid urbanization and population growth cause great dangers. The necessity and urgency of addressing the emerging issues more comprehensively and producing solutions to them brought up these debates to the agenda of international organizations. Particularly the UN Habitat established under the umbrella of the United Nations, UNESCO, European Union, UCLG and many more organizations address the issues that the urbanization brought up, and conduct studies and debates on how to establish sustainable urbanization and a democratic urban life. This study aims to reveal why the term "the right to the city" has a key role with regard to these debates. In this study, how these organizations discuss the issue will be analyzed by examining the reports of various programs and meetings that carried out by them and various documents on their websites and these discussions in the international arena will be readdressed from a critical perspective within its relation to the concept of "the right to the city."

Key Words: Urban, Urbanization, Human Rights, Right To The City, City Planning

---

*Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Ankara, Türkiye, odincer@media.ankara.edu.tr

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler, 2008 yılında iki önemli olguya dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 60. yılında buradaki ideallerin gerçekleştirilmesinde hâlâ yeterli düzeye ulaşamamış olmasıdır. Buna ek olarak kentlerin önümüzdeki yıllarda giderek daha fazla büyüyeceği ve 2050'ye yaklaşılırken nüfusun %95'inin şehirlerde ikamet edeceği öngörüsünden yola çıkılarak büyümenin bu haliyle devam etmesi durumunda ciddi boyutta sorunlar yaratacağına işaret edilmiş ve kentlerin bu hızda büyümesinin ve nüfusun kentlerde yoğunlaşmasının yarattığı ekonomik, politik, kültürel, ekolojik ve çevresel birçok sorun nedeniyle sürdürülebilir bir kentleşmenin bu haliyle mümkün olmadığını altı çizilmiştir. Bu nedenle de kentleşme ve nüfusun artışıyla birlikte ortaya çıkan sorunların kapsamlı ve ciddi bir şekilde ve uluslar arası düzeyde ele alınarak tartışılmasının ve çözüm üretilmesinin gerekliliğini yeniden vurgulanmıştır. Söz konusu bu meseleler Birleşmiş Milletler başta olmak üzere UN-Habitat, UNESCO ve UCLG gibi uluslar arası alandaki örgüt ve kuruluşların da gündemine girmiş ve bu kapsamda çeşitli toplantılar, projeler, programlar ve benzeri çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Düzenlenen programlar, projeler ve çalışmalarda günümüzdeki kentlerin sorunları tespit edilerek sürdürülebilir ve yaşanabilir kentlerin gerçekleştirilmesi için hedefler belirlenmektedir.

Sürdürülebilir bir kentleşmenin nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmalar planlama, çevresel ve ekolojik sorunlar, iklim değişimi, kanalizasyon ve altyapı sorunları, yasal düzenlemeler, barınma, sağlık eğitim gibi temel hakların sağlanması, hizmetlere erişebilirlik, kentlilerin hakları, demokratik katılım, temsiliyet, sosyal yaşama katılımında ve kent imkanlarından faydalanmada eşitlik ve özgürlük, güvenlik, ayrımcılık, ve yoksulluğun önlenmesi kent kaynaklarının yenilenebilir kullanımı, tüketimi, kent yönetiminin yeniden yapılandırılması, kent planlaması gibi çok çeşitli konu başlıklarını kapsamaktadır. Bir diğer yandan küreselleşme, göçler ve kentlerde yoğunlaşan kozmopolit yapıyla birlikte artık ulus devlet ve vatandaşlık kavramlarının da tartışılabilir olması ve nüfusun büyük bir kısmının kentlerde yaşaması dolayısıyla bu tartışmalarda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan barınma, ulaşım, sağlık ve eğitim, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama ve temiz suya erişebilme gibi hakların sağlanmasının mekanizmalarının artık ulus devlet düzeyinde değil kent düzeyinde sağlanabilirliğinin koşullarının gerçekleştirilmesi gerekliliği öne çıkmış ve bunu mümkün kılacak koşullar ve düzenlemeler ele alınmaya başlanmıştır. Sonuç olarak iki sorun birlikte ele alınarak, bir yandan kentlerin sorunlarını ve sürdürülebilir büyümenin imkânlarını tartışırken diğer yandan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan temel hakların gerçekleştirilebileceği bir düzey olarak ulus devletten ziyade kentlerin temel alınması kenti bu hakları sağlayacak bir zemin olarak yeniden örgütlenmesini amaçlayan bir yaklaşımın benimsendiği ve savunulduğu görülmektedir.

Bu tartışmalarda kentlerin planlanması, çevresel ve ekolojik sorunlar, yoksulluk, ayrımcılık, barınma hakkı, ulaşım hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, gösteri ve toplantı özgürlüğü, demokratik katılım konuları ele alınırken kent hakkı kavramına ya hiç değinilmediği, değinildiği noktalarda da kavramın, ağırlıkla demokratik kent yönetiminin sağlanmasına ya da kavramın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan hakların ulusal değil de kent düzeyinde gerçekleştirilmesine işaret eden bir araç olarak ele alındığı görülmektedir. Fakat kent hakkı kavramı tüm bunları da içermekle birlikte bundan daha fazlasıdır. Kent hakkı kavramını, meselelerin

ulusal değil de kent düzeyinde tartışılmasını ele alan bir düzeye indirgemek ya da ona muğlâk bir şekilde değinmek kavramın boş bir gösterene dönüşmesi tehlikesine yol açmaktadır. 1968'de Lefebvre'in kavramsallaştırdığı ve sonrasında Harvey'in de geliştirdiği bu kavram tüm bu haklara erişim meselesini kentleşmenin temel mantığıyla açıklamakta dolayısıyla planlama ve temel haklara erişim ile ilgili tartışılan bu konuların altında yatan yapısal sorunlara işaret etmektedir. Kavram kentlilerin sahip olması gereken birtakım haklara işaret etmekten öte kentsel sistemin nasıl örgütlenmesi gerektiğine ilişkin radikal bir değişikliği öngörmektedir. Lefebvre de Harvey de kent hakkı kavramını kent ve kentleşme sürecinin Marksist bir analizinden yola çıkarak geliştirmektedir. Dolayısıyla kent hakkı kavramı dayandığı kentleşme süreci analizlerinden ayrı bir şekilde kavranamaz. Harvey'in (Harvey, 2013) de işaret ettiği gibi ağırlıklı olarak bireysellik ve mülkiyet kökenli olan, liberal ve neoliberal piyasanın hakim mantığını tartışmaya yeterince imkan vermeyen bir yaklaşımdan ziyade kent hakkı kavramı giderek mülksüzleştirilen kesimlerin barınma, eğitim, sağlık, ortak alanların kullanımı gibi haklara erişimlerine engel olan sorunlara işaret etmenin yanında kendi yaşamlarını kurma, kendilerini geliştirme haklarının nasıl giderek ellerinden alındığını tartışmaya imkan veren bir kavramdır. Bu anlamıyla da çeşitli hakların yerel düzeyde gerçekleştirilmesinin bir aracı olmanın ötesinde bizzat bu hakların gerçekleştirilmesinin önündeki yapısal sorunlara işaret etmekte ve böylece bu hakların sağlanmasında önemli bir zemini oluşturmaktadır.

Buradan yola çıkılarak bu çalışmada kent hakkı kavramının sadece bir araç olarak değil tam tersine temel hakların sağlanmasında çok önemli bir zemin olarak kavramsallaştırılmasının neden gerekli olduğunu ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada kent hakkı kavramını göz ardı etmenin bu sorunlara üretilen çözümlerin önündeki yapısal engelleri de göz ardı edilmesine neden olacağı dolayısıyla da yetersiz kalacağı bu nedenle de kent hakkının bu sorunlarının tartışılmasının önemli bir zemini olarak yeniden ele alınmasının gerekli olduğu savunulacaktır. Buradan yola çıkılarak bu kuruluşların gerçekleştiği çeşitli programların ve toplantıların raporları ve internet sitelerindeki çeşitli dökümanlar incelenerek uluslararası alandaki bu tartışmalarda sorunun nasıl ele alındığı incelenecektir. ¹İkinci olarak kent hakkı kavramının temelinde yatan kentleşme süreci analizlerine yer verilecek ve bu şekilde kent hakkının temel mantığı açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise tüm bu tartışmalar kent hakkı kavramı çerçevesinde ele alınarak eleştirel bir şekilde yeniden değerlendirilecektir. Çalışma bu şekilde, kent hakkı kavramının bu tartışmalar açısından neden kilit önemde olduğunu kent hakkı meselesinin gerçek bir tartışması yapılmadan uluslar arası alandaki bu tartışmaların neden eksik kalacağını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Sürdürülebilir Kentleşme Tartışmaları

Kentler, gayri safi yurt içi hasılanın yaklaşık %70'inin üretildiği yerler olarak ekonomik büyümenin önemli dinamolarından biri kabul edilmektedir. Barındırdığı ekonomik

---

¹Çalışmada, Birleşmiş Milletler, UN_Habitat, Unesco ve UCLG (United Cities and Local Governments) 'nin internet sitelerinde yer alan, konuyla ilgili bir çok yazı, rapor ve dökümanlar incelenmiş, ortaklaşan ve öne çıkan noktalar tespit edilerek özetlenmiştir. Bu nedenle aksi bir kaynak gösterilmediği sürece bu alandaki ilişkin tartışmalara yapılan atıflar bu sitelerden alınan bilgilere dayanmaktadır. <http://www.unesco.org>. <http://unhabitat.org>. <http://open.unhabitat.org>. <https://habitat3.org>. <https://www.uclg.org>. <http://www.citiesalliance.org>. www.un.org.tr. <https://ec.europa.eu>.

potansiyel, istihdam fırsatları ve daha iyi yaşama dair vaat ettiği olanaklar nedeniyle göç almakta ve dolayısıyla nüfus giderek kentlerde yoğunlaşmaktadır. Hızlı kentleşmenin sorunları ile ilgili yapılan tartışmalarda, sadece nüfus yoğunluğu açısından değil fakat buna da bağlı olan fiziksel olarak da aşırı ve hızlı büyümesinin belli sıkıntıları ortaya çıkardığına değinilmektedir. Kentleşme bir yandan arazi, enerji, su gibi kaynakların tüketilmesine neden olurken diğer yandan çevre kirliliği, iklim değişikliği, mali yükler ve sosyal sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Kentlerin fiziksel olarak genişlemesi çevresel ve ekolojik olduğu kadar toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak da ele alınıp değerlendirilmekte, bu sorunların kaynağı olarak da hakim olan kent planlama anlayışı gösterilmektedir.² Buna göre, klasik kent planlama anlayışı kentleri konut, sanayi, iş ve ticaret gibi alanlara bölen ve esnekliğe izin vermeyen bir yapıdadır. Nüfus arttıkça yeni konutlara, iş yerlerine ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç da artmakta bunun sonucu olarak kent daha fazla genişlemektedir. Bunun fiziksel sonucu kentlerin daha geniş bir arazi üzerine kullanışsız bir şekilde yayılmasıdır. Örneğin yeni konutlar barınma ihtiyacını giderse bile konut ve işyerleri arasındaki uzaklık insanların daha çok yol katetmesine neden olacaktır. Bu nedenle kullanışsız olan bu fiziksel genişleme daha fazla fiziksel genişleme ile sonuçlanacaktır. Çünkü mesafelerin artması nedeniyle taşıt kullanımı artacak, taşıt sayısının artması yeni yollara, otopark alanlarına ihtiyacı doğuracak bu da kentin genişlemeye devam etmesine neden olacaktır. Kentin genişlemesi sonucu araç trafiği yine artacak böylece kent içindeki yeşil alanlar, kaldırımlar yollara ve otoparklara ayrılacaktır. Kaldırımların azalması yayaları sıkıntıya sokacağından taşıt kullanımının artmasıyla sonuçlanacaktır. Yeşil alanların kentin dışında kalması da kentlileri boş zamanlarda buralara gidebilmek için taşıt almaya sevkedecek ve taşıt kullanımı yeniden artacaktır. Böylece artan taşıt trafiğini kaldırması için yeni yolların açılması zorunlu hale gelecek bu döngü bu şekilde devam edecektir. Üstelik kent içindeki arazilerin doğru bir şekilde kullanılmaması da kent içinde gereksiz boş alanların ve mesafelerin oluşmasına da neden olacak ve olarak kirlilik, yüksek kira gibi sorunlara yol açacaktır. Kent hayatı için önem taşıyan kamusal alanlar, yeşil alanlar ve bahçeler giderek azalacak, toplumsal bağlar zayıflayacak ayrımcılık ve suç artacaktır. Dolayısıyla sürdürülebilir bir kentleşmeyi mümkün kılacak alternatif kent planlama anlayışları üzerine çalışılmakta, artan nüfusu ve ihtiyaçları karşılarken çevreye zarar vermeyen daha esnek planlama stratejilerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

Tartışmalarda ayrıca İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de yer alan, barınma hakkı, ulaşım hakkı, çalışma hakkı, dinlenme, eğlenme ve kendini geliştirme hakkı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı gibi hakların kent düzeyinde sağlanmasını, yoksulluğun ve ayrımcılığın önlenmesi, yönetim ve karar mekanizmalarına katılıma imkan veren demokratik mekanizmaların geliştirildiği bir kent düzenini mümkün kılacak yollar aranmaktadır. Örneğin barınma hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan haklardan birisi olması ve insanların yaşam standardının en önemli unsurlarından biri olması nedeniyle bu tartışmalarda ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Habitat II konferansında da bu konuya özellikle yoğunlaşmış ve konuyla ilgili olarak UN Habitat ile birlikte çalışmak üzere, Birleşmiş Milletler Barınma Hakkı Programı (UNHRP - United Nations Housing Rights Programme) da

---

²Bkz: **Paper City- An Urban Story**, Kentleşme sürecine ve hızlı ve kontrolsüz büyümenin yol açtığı sorunlara dikkat çekmek ve olası çözümlere işaret etmek amacıyla stop-motion tekniğiyle video hazırlama projesi ve aynı zamanda hazırlanan ve UN Habitat sitesinde ve youtube'da yer alan videonun adı. <http://unhabitat.org/papercity/>, <http://unhabitat.org/urban-themes/planning-and-design/>

oluşturulmuştur. ³Barınma hakkına yönelik olarak yerel ve ulusal yönetimler konut edindirme programları uygulamaktadır fakat nüfus artışı ve nüfusun kentlerde yoğunlaşması nedeniyle hala uygun koşullarda konutlara ulaşamayan gecekondü bölgelerinde ya da sokaklarda yaşayan çok sayıda insan bulunmaktadır. Gecekondü bölgelerinde sağlıklı bir çevrede kalitesiz ve riskli olarak inşa edilmiş bu evlere alt yapı ve üst yapı hizmetleri de yeterli derecede ulaşmamakta, burada yaşayan insanlar kent yaşamından, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel yaşamdan uzak kalmaktadır. Bu nedenlerle barınma hakkı sadece satın alınabilir bir ev olarak değil yaşam kalitesi ile ilişkili olarak da tartışılmaktadır. Konutların ucuz olmasının yanında belirli bir kalitede inşa edilmesi, sağlıklı bir çevrede yer alması, sosyal yaşamla ilişkili bir yerde bulunması, altyapı ve üstyapı hizmetlerinin sağlanması da sürdürülebilir kentleşmenin olmazsa olmaz koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bir yandan daha geniş düzeyde kent planlamasıyla diğer yandan da hak ve hizmetlerle, sosyal yaşamla ilişkili bir şekilde ele alınmakta ve konut politikalarında bunların göz önünde bulundurulması beklenmektedir. Ayrıca gecekondü bölgelerinin sağlıklılaştırılması ve yaşam standardının yükseltilmesine ilişkin programların yürütülmesi de planlanmaktadır.

Kentleşme sürecinin temel dinamiklerinden biri de ulaşım olarak görüldüğünden önemle üzerinden durulan konulardan biridir. Gün içinde kent nüfusunun büyük bir kısmı işlerine, evlerine, okul ya da hastanelere, alışverişe vs gidebilmek için kent içinde hareket etmektedir. Dolayısıyla konut bölgelerinin iş yerlerine, okul, hastane, alışveriş alanlarına uzak olması gün içinde daha çok insanın kent içinde daha uzun mesafelerde yolculuk yapmak zorunda bırakılmaktadır. Bu yolculukların çoğu motorlu taşıtlarla gerçekleştiğinden çevre kirliliğine, sağlık problemlerine, trafik kazalarına, enerji kaynaklarının aşırı tüketimine ve daha düşük bir yaşam kalitesine neden olmaktadır. Dolayısıyla ulaşım ihtiyacını azaltacak kent planlamasının yanında yaya ve bisiklet trafiğine imkan verecek yolların artırılması hedeflenmekte ayrıca kent içindeki her yere dengeli bir şekilde dağılan düzenli toplu taşımanın desteklenmesi önerilmektedir. Benzer şekilde, herkesin eşit bir şekilde, yeterli düzeyde sağlanacak eğitim ve sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanması hedeflenmektedir. Herkesin temiz bir çevrede yaşama hakkı olduğundan yola çıkılarak kanalizasyon, çöplerin toplanması, arıtma benzeri alt ve üst yapı hizmetlerinin yeterli düzeyde ve kalitede sağlanarak herkese eriştirilmesi de koyulan hedeflerden bir diğeridir.

Sürdürülebilir kentleşme tartışmalarında hedeflenen bir diğer unsur da daha demokratik ve daha şeffaf kent yönetimlerinin oluşturulmasıdır. Kentte yaşayan herkesin eşit bir şekilde, kent yönetimlerine ilişkin bilgilere erişebilmesi ve karar süreçlerine katılabilesinin sağlanması, kent yaşamında cinsiyete, ırka, dine, milliyete, etnik ve kültürel kimliklere yönelik ayrımcılığın önlenmesi de geleceğin kentinde olması gereken unsurlardandır. Bununla birlikte tüm bu sorunlar yasal düzenlemelerin yeterli olmaması ve uygun bir planlama anlayışının geliştirilmemiş olmamasıyla açıklanmakta, buradan yola çıkılarak daha bütüncül ve kapsayıcı bir gelişim üzerine düşünülmesi gerektiği belirtilmekte ve nasıl bir planlamanın olması gerektiğine ilişkin tartışmalar sürdürülmektedir. Güçlü yasal düzenlemeler ve esnekliğe imkan veren, ekonomik, çevresel, toplumsal ve ekolojik unsurları göz önünde bulunduran planlama anlayışının geliştirilmesi gibi çözümler önerilmektedir. Kamu politikaları, planlar ve yönlendirmeler ile eşit ve adil bir kent geleceğinin sağlanabileceği düşünülmekte, kent

³ <http://mirror.unhabitat.org/content.asp?ID=798&catid=282&typeid=24&subMenuId=0>

arazisinin sosyal adaleti, eşitliği, istihdam fırsatlarını ve ekonomik büyümeyi destekleyecek şekilde yapılandırılabilceği ileri sürülmektedir.

Tüm bu tartışmalarda kent hakkı kavramı ya göz ardı edilmekte ya da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan barınma, ulaşım, sağlık, eğitim ve demokratik katılım gibi hakların toplamına, bunların kent düzeyinde sağlanarak yoksulluk ve ayrımcılığın kaldırılarak daha eşitlikçi ve demokratik bir kent yaşamının kurulmasına işaret eden bir kavram olarak ele alınmaktadır. Oysa ki kent hakkı kavramı, kentlilerin haklarına işaret ederken öncelikle sadece planlama ve yasal düzenlemeler ile ilgili bir sorun olarak değil ekonomi politik bir mesele olarak ele almaktadır. Bu sayede de bu hakların aslında bugüne kadar neden tam olarak gerçekleştirilemediğini açıklamakta, gerçekleştirilmesinin önündeki yapısal engellere ışık tutmaktadır. Çünkü kent hakkı kavramı öncelikle kentleşme sürecinin eleştirel bir analizini yapmamıza ve meselenin dinamiklerini bütüncül bir şekilde kavramamıza imkan vermektedir. Meseleyi Kent Hakkı kavramı çerçevesinde tartıştığımızda ise, bu sorunu sadece bir planlama sorunu olarak göremeyeceğimizi, kentleşmenin altında yatan ekonomik faktörleri göz önünde bulundurmadan meselenin tam bir şekilde ele alınmasının yeterli olmadığını görmek mümkün olacaktır.

2. Kentleşme Süreci ve Kent Hakkı Kavramı

Kent Hakkı Kavramı ilk olarak Henri Lefebvre'in o dönemin Fransa'sının hareketli ortamından da ilham alan 1968 tarihli *Le Droit à la ville* eseri ile gündeme gelmiştir. Daha sonra ise David Harvey tarafından, bu sefer 1990'ların Avrupa'sında, Sokakların Geri Talebi¹⁴ adıyla bilinen kent ve çevre hareketlerinin yoğunlaştığı bir dönemde yeniden yorumlanarak geliştirilmiştir. Kent Hakkı genellikle Lefebvre'in tarif ettiği haliyle "bir haykırış ve bir talep" olarak tanımlanır. Kent yaşamının giderek yok edilmesine bir isyan ve daha iyi bir yaşam talebidir. Kapitalizmin kentlilerden çaldığı kent mekanının ve hakların iadesi talebidir. Kent mekanının ve krize giren gündelik yaşamın yeniden örgütlenmesinde söz sahibi olma hakkıdır. Fakat Lefebvre'in bu tanımının altında kentleşme sürecinin eleştirel bir analizi yatmaktadır. Gerek Henri Lefebvre gerekse David Harvey kavramı tartışmaya, kentleşmenin Marksist bir analizini yaparak ve kapitalist kentleşme sürecinin temel dinamiklerini inceleyerek başlarlar. Bu nedenle kavramın asıl temeline oturtulmadan ele alınması söz konusu meselelerin sorunlu bir şekilde ele alınması sonucuna yol açacaktır. Bu açıdan ilk önce yazarların kentleşme sürecini nasıl ele aldığını ve tartıştığını özetlemek gerekir.

Hem Lefebvre hem de Harvey'in görüşlerinde en önemli noktalardan biri, her iki yazarın da kapitalizmin kendi devamını sürdürmesinde kentleşmenin rolünü ele almalarıdır. Şöyle ki, her iki yazar açısından da kentleşme kapitalist sistemin basit bir çıktısı ya da sonucu değildir. Kapitalizm bizzat kentleşme süreci ile kendisini yeniden üretmekte ve ayakta kalabilmektedir. Lefebvre (1991)'e göre her üretim biçimi, kendisini üretecek toplumsal ilişkilerin üretilebileceği mekanını da üretmek zorundadır; çünkü varlığını kendisini ancak mekansal olarak da kurarak sürdürebilir. Nitekim kapitalist üretim biçimi de binaların inşasından yatırımın dağılımına kadar mekanla ilgili süreçlerini tümünü etkileyerek, ve kentsel mekanı örgütleyerek kendi devamını sağlayan toplumsal ilişkileri yeniden üretmektedir (Lefebvre, 1991:9-10).

---

¹⁴ Reclaim The Streets

Kent hakkı meselesini kent mekanının üretimine dair görüşlerine paralel olarak tartışan Lefebvre (1991, 1996), kent mekanının yeniden üretilmesi sürecini kullanım değeri ve değişim değeri kavramlarını kullanarak açıklamaktadır. Kapitalist üretim biçimi, kent mekanını da metalaştırmakta ve böylece kent mekanının örgütlenmesinde kullanım değeri değil değişim değeri hakim olmaktadır. Kentlileri kent üzerindeki haklarından mahrum bırakan da kentin, onu asıl sahibi kentlilere göre değil de sermayenin çıkarına göre örgütlenmiş olmasıdır. Lefebvre'e göre, kent mekanı kapitalist üretim biçimi içinde değişim değeri ile ölçülen, alınıp satılabilen bir meta olarak görülmekte, yönetsel ve ekonomik egemenlik tarafından sermayenin mantığına göre örgütlenmektedir. Lefebvre, kentin onu kullanan kentliler için anlamlı hale getirecek olan kullanım değerine göre değil sermayenin çıkarı olan değişim değerine göre örgütlenmesinin kentlileri kent üzerindeki haklarından mahrum bıraktığına işaret eder. Bu anlamda kent hakkı, kentte yaşayanların kenti kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirme ve yeniden üretebilme hakkıdır. Bu tanımdan yola çıkıldığında kent hakkı değişim değerine göre örgütlenen kent mekanı yerine kullanım değerine göre belirlenen bir kent yaşamını temel almakta ve süreçteki ilişkilerde önemli bir değişimi önermektedir.

David Harvey (Harvey, 2006, 2008) için de kentleşme süreci ve mekanın üretimi kapitalizme içkindir. Yazar'a göre "Sermaye birikimi hep son derece coğrafi bir mesele olmuştur. Coğrafi yayılma, uzamsal düzenlemeler, eşitsiz coğrafi gelişmeler gibi bünyevi imkanlar olmasaydı eğer Kapitalizm, bir siyasal-ekonomik sistem olarak işlerliğini çoktan kaybederdi." (Harvey, 2008, s.40). Harvey'e göre kapitalizm, krizlerini "uzamsal çözümler" üreterek aşmakta, bunu bir yandan coğrafi olarak genişleterek, diğer yandan kendine uygun coğrafyayı yeniden inşa ederek gerçekleştirmektedir. Mekanı işgal ederek ve düzenleyerek, altyapı, iletişim ve ulaşım için üretilmiş alanlar örgütleyerek, eşitsiz mekansal gelişimi ve uzamsal ilişkileri üreterek kendi dinamiklerine uygun coğrafya ve yerler ağı üreterek devamını sağlamaktadır. Hatta kimi zaman kendi ürettiği bu coğrafyayı alaşağı ederek yeniden düzenlemektedir. (Harvey, 2008, s. 74-75, 80-81). Yazar, artı-değerin yoğunlaşması ve gelirin yeniden dağıtılmasında kentsel sistemin rolünü vurgular. Harvey'e göre(2006, 2008) mekanın ve mekansal eşitsizliklerin üretilmesi yoluyla zaten eşitsiz olan gelir dağılımı eşitsizliği pekiştirecek şekilde yeniden dağıtılır. Diğer bir deyişle, kapitalizm gelirin eşitsiz dağılımını mekansal olarak da örgütleyerek daha büyük eşitsizliklere ve adaletsizliklere neden olacak şekilde geliri yeniden dağıtmaktadır. Zenginlerin daha da zenginleşirken fakirler daha da fakirleştiği kentsel sistem, sermaye sahiplerinin kendi avantajlı konumlarını yeniden ürettikleri ekonomi politikalarında da başat rolü oynar. Bu nedenle de kentsel sistem kapitalist toplumsal ilişkilerin kurulmasında temel bir rol oynar. (Harvey, 2013)

Kısaca kapitalizmin kent mekanını üreterek varlığını sürdürdüğü her iki yazar tarafından da ifade edilmektedir. Dolayısıyla kent hakkı kavramı ile ilgili görüşlerini de kentleşme süreci ile kapitalizm arasındaki bu ilişkiden yola çıkarak geliştirirler. Yazarlar, kapitalist kentleşme sürecinde hakim olan sermaye mantığı karşısına kentlilerin haklarını koyarlar. Bu nedenle de kavram temelde antikapitalist bir nitelik taşımaktadır. Kent hakkı kavramı, kentte yer alan ortak mal ve hizmetlere kentlilerin eşit bir şekilde erişebilmesini, bunlardan yararlanabilmesini ifade eder. Fakat bundan da ötesi, kentlilerin kenti kendi ihtiyaçlarına göre dönüştürme, yeniden düzenleme haklarından söz eder. Sonuçta da çok önemli iki değişimi öngörür. Değişim değeri karşısına kullanım değerini koyarak sermayenin karşısına kentlinin çıkarlarını koyar.

İkincisi de gelirin nasıl yeniden dağıtılacağına ilişkin karar sürecini kentlilere bırakmaktadır. Bu haliyle de kentsel sistem kuran ilişkilerde radikal bir değişimi önermektedir. Hem Lefebvre için hem de Harvey için kent hakkı bu anlamda devrimci bir nitelik taşımaktadır. Çünkü kentte hakim olan süreçlerin ve toplumsal ilişkilerin kökten bir değişimini içermektedir.

Burada Lefebvre'in kent hakkı kavramını ortaya atarken kapitalist kentleşmede sorunun ya da kent hakkının temeline koyduğu değişim değeri ve kullanım değeri tartışmasından yola çıkarsak kapitalist mantık içinde kent değişim değerine göre şekillenirken insanlar açısından kullanım değeri pek de kalmaz. Örneğin uluslar arası bu tartışmalarda ele alınan konulardan biri yeşil alanlara, parklara, bahçelere ve çeşitli kamusal alanlara daha fazla yer ayrılmasıdır. Bunun kentte yaşayanların faydasına olduğu açıktır. Fakat kentlilerin faydasına göre değil sermayenin mantığına göre düzenlenen kent mekanında değişim değeri esastır ve bu durum yeşil alanların daha çok kar getiren yatırımlar için kullanılmasını dolayısıyla alışveriş merkezi ya da residence adı verilen iş ya da konut yerlerine ayrılması sonucunu doğuracaktır. Benzer şekilde yenileştirme ve sağlıklılaştırma gibi gerekçelerle ortaya çıkan kentsel dönüşüm sermayenin başka bir kar kaynağına dönmüş, kentin bu bölgelerini rant alanına dönüştürmüş, yoksulların yaşadıkları yerden kovulması ve kentin başka bölgelerine sürülmesiyle kent içindeki ayrımcılık yeniden üretilmiştir. Aynı şekilde yoksul kesimler kent merkezinden uzak yerlere sürülmüş, kentin imkanlarından faydalanma avantajı yine varlıklı kesimlere tanınırken, yetersiz ve niteliksiz altyapı ve üst yapı hizmetleri, istihdam alanlarına ve sosyal alanlara uzaklık gibi sorunlarla birlikte yaşamak zorunda bırakılan yine yoksullar olmuştur. Görüldüğü gibi kentsel sistem içinde, yasal düzenlemeler, planlar ve projeler başladığı amaçlardan uzaklaşıp yine sermayenin kar mantığına göre işlemektedir.

3. Kent Hakkı Temelinde Yeniden Değerlendirme

Kentsel sistemi kapitalist ilişkilerin temel unsuru olarak tanımladığınızda,(Harvey, 2013) kentsel sistem içinde ortaya çıkan sorunlar da bu bağlamda ele alınmalıdır. Kentsel sistem tüm toplumsal grupların günlük yaşamını oluşturan konut, ulaşım, kamu hizmetleri ve benzeri ortak mal ve hizmetlerin kent içinde nasıl örgütlendiği ile yakından ilişkilidir. (Castells, 1997, s.13-15) Castells, (1997, 13-28) kentin, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu işgücünün yeniden üretimi için gerekli olan asgari düzeyde sağlayacak şekilde örgütlendiğine işaret eder. Dolayısıyla Castells'i ve Harvey'i izleyerek, kentsel sistemde kolektif tüketim araçlarının nasıl dağıtıldığı meselesi, işgücünün yeniden üretimini sağlama ve gelirin yeniden dağıtımının tesis edilmesi yoluyla kapitalist ilişkilerin devamının sağlanması meselesidir. Nitekim Harvey (2008, 58-61) konut, iş yerleri ya da ulaşım ağlarının yapısı değiştirildiğinde hem kentsel arazinin kullanımında hem de gelirin dağılımında önemli bir değişimi de beraberinde getireceğinin altını çizer. Yazara göre

“Eğer kentin mekansal biçimini (konutları, taşıma ve ulaşım güzergahlarını, iş olanaklarını, kirlilik kaynaklarını yeniden yerleştirerek) değiştirirsek, herhangi bir aile için erişilebilirliğin fiyatını ve yakınlığın maliyetini de değiştirebileceğimiz açıktır. ... Politik açıdan bakınca, kentin mekansal biçimindeki bu ayarlamaların gelirden değişik yollardan bir yeniden dağıtım getirmesi olasılığının yüksek olduğu açıktır.”(Harvey, 2008, s. S.58, 61)

Buradan yola çıkıldığında, sürdürülebilir kentleşme tartışmalarında ele alınan konut, ulaşım, eğitim, sağlık, yeşil alanlar, sosyal ve kültürel faaliyet alanlarının kent içinde nasıl konumlandırıldığı sorunu bu ortak mal ve hizmetlere kimlerin hangi ölçüde erişebileceği sorununu da belirlemektedir. Diğer bir deyişle bu kolektif mal ve hizmetlere erişimdeki sınırlılık ve eşitsizliğe dayalı kentsel sistem, Lefebvre (1991,1996) ve Harvey’i (2006, 2008, 2013) izleyerek söylersek kapitalizmin devamını sağlamak için ürettiği mekandır. Bu nedenle burada öngörülecek köklü değişim, sistemin işleyişini doğrudan etkileyeceği için bir dirençle karşılaşmaktadır.

Uluslar arası alandaki tartışmalarda ele alınan barınma hakkı örneğinden gidersek, çözüm olarak önerilen toplu konut ya da kentsel dönüşüm gibi programlar, daha nitelikli bir yaşam vaadiyle uygulanmaya konmuş olsa da sermaye mantığı içinde, kentsel eşitsizliği ve adaletsizliği yeniden üreten bir araca dönmüştür. Kentsel dönüşüm adı altında yürütülen bu sağlıklaştırma ve yenileme politikaları da uygun fiyata konut edindirme programları da kapitalist kentleşmenin dinamiklerine uygun şekilde ilerlemekte, planlamalar, ya da yasal düzenlemelerle meselenin kontrolünün mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Gecekondu bölgelerinin ya da kent içindeki diğer sorunlu bölgelerin yenilenmesi, sermayenin kar mantığıyla işlemekte, buradaki ücretlerin yükselmesine, dolayısıyla burada yaşayanların evlerinden çıkarılarak yine kentin başka ücra köşelerine sürülmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Evlerinden çıkan bu insanların konut sahibi olanlar yine kentin uzak ve izole bir alanında ucuz ve niteliksiz, sosyal çevre, istihdam ve kent kaynaklarına ulaşım açısından elverişsiz bölgelerde yaşamakta ev sahibi olamayanlar ise kentin başka bir bölgesindeki gecekonduya taşınmaktadır. Toplu konut projeleri de benzer şekilde kent merkezine ve sosyal yaşama uzak bölgelerde, düşük kalitede inşa edilmektedir. Böylece kent içindeki ayrışma, bölünme yeniden üretilmektedir. Konut edindirme projelerinde arsa fiyatları ve değişim değeri hakim olduğundan insanların yaşam kalitesi sorununa çözüm olmamaktadır. Çalışacakları işi ya da satın alabilecekleri konutu seçme şansı olmayan bu insanların ev ve iş yeri arasındaki mesafelerin artması sonucu gün içinde daha uzun mesafeleri katetmek zorunda kalmakta ve ulaşım masrafları artmaktadır. İki ya da daha fazla vasıta kullanmak zorunda kalmakta ya da yaşamını kolaylaştırmak için otomobil almakta böylece yakıt, vergiler ve çeşitli masrafları da karşılamak zorunda kalmaktadır. Ayrıca yolda harcadıkları daha fazla zaman iş dışında kalan özel zamanlarından çalmakta, sosyal yaşama ve boş zaman etkinliklerine harcayabilecekleri zamanı kısmaktadır. Üstelik bu konutlar sosyal ve kültürel yaşama katılabilecekleri merkezlere uzak olması durumunda yeni bir masraf, vakit ve enerji kaybı ortaya çıkacağından bunlardan uzak kalmakta, kent hayatının zenginliklerinden faydalanma, kendini bireysel olarak geliştirme ya da kaliteli sağlık, eğitim gibi hizmetlere ulaşma gibi haklardan mahrum kalmaktadır. Benzer şekilde sermaye mantığı nedeniyle deprem bölgeleri, sel baskını ve benzeri tehlike taşıyan yerlere ya da tarıma elverişli araziler üzerine yerleşim kurulmakta hem çevre hem insan yaşamı tehlikeye atılmaktadır. Kendini yeniden üreten bu sistemde varlıklılar kent içindeki hizmetlere daha kolay, daha çok ve daha kaliteli şekilde ulaşırken ve daha fazla fayda sağlarken yoksullar aynı hizmetlere erişebilmek için daha fazla bedel ödemek durumunda kalmakta, daha niteliksiz ve daha yetersiz düzeyde ulaşmakta bu nedenle de kent yaşamının imkanlarından varlıklılar kadar fayda sağlayamamaktadır.

Bu örnekte de görüldüğü gibi kentsel sistemde her şey birbiriyle etkileşim içindedir. Harvey’in (2008) işaret ettiği gibi konut, istihdam ve ulaşım politikalarındaki değişim

gelirin yeniden dağıtacaktır. Benzer durum ulaşım politikaları için de geçerlidir. Harve (2008) ve Castells (1997), toplu ulaşımın politikasının özel otomobil kullanımı destekleyecek şekilde düzenlendiğine dikkat çeker. Yetersiz düzeyde, kalitesiz ve sorunlu olarak sağlanan toplu taşıma imkanları, kent büyüdükçe, trafik arttıkça, mesafeler ve harcanan zaman arttıkça daha da yetersiz kalmaktadır. Oysa ki kentin bu kadar büyümesinin altında yatan temel nedenlerden biri, yukarıdaki tartışmalarda da değinildiği gibi özel otomobil kullanımının artmasıdır. Tek bir kişinin mekanda işgal ettiği alan arttıkça, yeni yollara, otoparklara ihtiyaç doğmakta, kentsel arazinin önemli bir kısmı, yeşil alanlar ve kamusal alanlar otoyollara ve otoparklara ayrılmaktadır. Ve bu nedenle kentin büyümekte, fiziksel olarak geniş bir alana yayılmakta, insanların iş yerleri, konutları ve sosyal alanlar arasındaki mesafe arttıkça da otomobil elzem bir ihtiyaç haline gelmektedir. Bunun sonucu olarak da trafikte, yollarda geçen zaman, iş dışında kalan dinlenme, eğlenme ya da kendimizi geliştirebileceğimiz özel zamanımızdan çalmakta, ulaşımına daha fazla bütçe harcamak zorunda bırakmakta, otomobil, yakıt, yol yapım ve onarım çalışmaları gibi vergilerle cebimize giren paranın daha fazlasını bizden geri almaktadır. Buna ek olarak çevre kirliliği ile beraber sağlık sorunlarına, trafik kazalarıyla birlikte yaralanmalara ve ölümlere yol açarak da bizlere zarar vermektedir. Fakat bu sorun da sadece yasal düzenlemeler ile çözülebilecek bir sorun değildir. Otomobil ağırlıklı ulaşım politikaları, otomobil sanayi ve yan sanayii, yol yapım ve bakım çalışmalarını içeren inşaat sektörü, enerji politikaları, petrol şirketleri de içine alan ciddi ekonomik bir gücü oluşturmakta ve bu alanlardaki sermaye tarafından yönlendirilmektedir. (Freund ve Martin, 1996) Tam da bu nedenle bu alandaki politikalarda da yapılacak en ufak bir değişim sermayenin ciddi baskısı ve direnişi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle bu tartışmalarda öngörüldüğü gibi, bisiklet yolları yapmak ya da toplu taşıma özendirilmeye yönelik politikaları yürütmek sadece yerel yönetimlerin veya hükümetlerin alacağı kararlarla ve yasal düzenlemelerle gerçekleştirilebilmek programlarda ifade edildiği kadar kolay bir süreç olmayacaktır. 1990'lardan Avrupa'da süren ve bu konuya dikkat çeken çok sayıda çevreci hareketin eylemlerine rağmen bugün yol yapım çalışmaları da otomobil satışları da hala yüksek düzeylerde seyretmekte, toplu taşıma hala yetersiz ve niteliksiz olarak sağlanmaktadır.

Kısaca, uluslar arası alanda süren kentleşme, planlama ve haklar konuları, kentleşme sürecinin altında yatan ekonomik dinamiklerin eleştirel bir analizi yapılmadan tartışıldığı sürece öngörülen ve arzulanan değişimler kağıt üzerinde kalacaktır. Yoksulluğun, evsizliğin, sağlıksız şartlarda yaşayan ve temel ihtiyaçlar dışında hiçbir şeye ulaşamayan hatta onlara bile ulaşamayan insanların var olduğu bir kent sistemi ile sermaye mantığı arasında ilişki kurulmadan bu konular kent hakkı olarak adlandırılarak tartışmak eksik kalacaktır. Kent hakkı kavramı, kentlilerin kentte yaşamaktan doğan haklarına işaret etmekte ve konuyu sadece planlama ve yasal düzenlemeler ile ilgili bir sorun olarak değil ekonomi politik bir mesele olarak ele almaktadır. Dolayısıyla konu konut, istihdam, toplu taşıma, eğitim ve sağlık gibi ortak tüketime konu olan mal ve hizmetlerin kent içindeki dağıtım meselesini kapitalist kentleşme süreçleri ile ilişkili olarak tartışmaktadır. Bu nedenle meseleyi planlama modeli ya da bazı yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olarak değil yapısal bir sorun olarak ele almaktadır.

SONUÇ

Kent hakkı kavramını antikapitalist temelleri üzerine oturtuktan sonra, yukarıda özetlediğimiz uluslar arası alandaki tartışmaları yeniden ele aldığımızda bu tartışmalarda göz önünde bulundurulmayan bir sorunun ortaya çıktığını görürüz. Kapitalist sistemin yeniden üretiminde kentlerin ve kentleşmenin rolü bu derece önemliyken, ekolojik dengeyi bozan, çevreyi kirleten, yoksulluğu artıran, ayrımcılığa yol açan ve kent yaşamını giderek yok eden bu süreci değiştirmek, dönüştürmek nasıl mümkün olabilir? Çok ciddi bir sermaye baskısı altında devletlerin ve yerel yönetimlerin bugüne kadar yapamadıkları hatta neo-liberal politikalarla daha da çok aşındırdıkları, çevreyi, insanı, sosyal adaleti koruyan, gözeten kararları almaları, yasal düzenlemeleri gerçekleştirmeleri mümkün olabilecek midir? Bugüne kadar ki süreç, tüm iyi niyetli girişimlere ve çalışmalara karşın sermaye mantığının kentleşme süreçlerinde etkili olmaya devam ettiğini göstermektedir. Kentsel dönüşümden konut edinme politikalarına, toplu ulaşımdan kamusal mekanların düzenlenmesine kadar alınan kararlara ve uygulanan politikalara bakıldığında sonuç açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla mesele sadece yerel yönetim ya da devletlerin yapacağı yasal düzenlemelerle ve planlama ile sağlanabilecek kadar basit değildir. Tam da bu nedenle kent hakkı kavramı, barınma, sağlık, eğitim, temiz su, temiz çevre, kent yönetimine katılma, yoksulluk ve ayrımcılığın önlenmesi gibi hakların toplamından fazlasına işaret etmektedir. Kentleşme sürecinde hakim sermaye mantığına karşı kentlilerin haklarını temel alacak bir kentleşme sürecini koyarak kent hakkı, kentsel sistemde ve onu üreten ilişkilerde kökten bir değişimi önermektedir Kent hakkı kavramı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 60. Yılında hala buradaki temel hakların yeterince sağlanamamış olmasının altında sermaye mantığının yattığına işaret etmekte ve bu anlamda da oldukça radikal bir değişimi önermektedir. Bu nedenle kentleşme sürecinin altında yatan sermaye mantığı açık ve net bir şekilde ortaya koymadan uluslar arası tartışmalardaki hedeflerin gerçek anlamda sağlanması da zor gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Castells, M (1997) *Kent, Sınıf, İktidar* (A.Erendil, Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Freund,P ve George M., (1996) *Otomobilin Ekolojisi* (G. Koca, Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Harvey, D., (2006) *Sosyal Adalet ve Şehir.* (M. Moralı, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları
- Harvey, D., (2008) *Umut Mekanları* (Z. Gambetti, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları
- Harvey, D., (2013) *Asi şehirler:Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru.* (A. Deniz Temiz, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları
- Lefebvre, H., (1991) *The Production of Space.* (D. N. Smith, Çev.), Great Britain: Blackwell
- Lefebvre, H., (1996) *The Right To The City. Writings on Cities* (E. Kofman ve E. Lebas, Çev ve Ed) Great Britain: Blackwell
- Lefebvre, H. (1968), *Le droit à la ville.* Paris: Éditions Anthropos

Yararlanılan İnternet Siteleri

<http://www.unesco.org/>

<http://unhabitat.org/>

<http://open.unhabitat.org/>

<https://habitat3.org/>

<https://www.uclg.org/>

<https://ec.europa.eu/>

<http://www.citiesalliance.org/>

<http://unhabitat.org/papercity/>

<http://unhabitat.org/urban-themes/planning-and-design/www.un.org.tr>.

European Union, 2011, *Cities of Tomorrow, Challenges, Visions, Ways Forward.*
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final.pdf

Brown A, ve Kristiansen A. , (2009) *Urban Policies and the Right to the City, Rights, Responsibilities and Citizenship, Management of Social Transformations.*
<http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001780/178090e.pdf>

#YoSoy132 VE MEKSİKA'DA DEVLET ŞİDDETİ

Ayfer GENÇ YILMAZ*
Onur AĞKAYA**

ÖZ

Meksika'da, kendini "Meksika Baharı" olarak ilan eden #YoSoy132 Hareketi, ülkenin taraflı medyasına karşı bir siyasal ve toplumsal hareket şeklinde ortaya çıkmıştır. 2012 Başkanlık Seçimlerinden önce, konuşma yapmak üzere Ibero-Amerikan Üniversitesi'ne giden *Partido Revolucionario Institucional*'in adayı Enrique Peña Nieto, 2006'da, Atenco'daki ayaklanmalar sırasında, tecavüzler, ölümler ve tutuklamalarla sonuçlanan polis şiddetindeki rolü nedeniyle üniversitenin öğrencileri tarafından protesto edilmiştir. Medyanın üniversitede yaşananları taraflı olarak yayınlaması üzerine, üniversite dışından geldikleri iddia edilen 131 öğrenci sosyal medyada yayınladıkları bir video ile kendilerinin üniversitenin öğrencisi olduklarını kanıtlamışlardır. Anlaşılır biçimde,#YoSoy132 Hareketi birçok iletişim ve sosyal medya sosyolojisi çalışmasına konu olmuştur. Ne var ki, hareketin öncelikli hedefi Meksika'nın modern tarihi boyunca gözlenen ve ülkeyi 1929'dan 2000'e kadar aralıksız olarak yöneten PRI'nin politikalarıyla eşleştirilmiş devlet şiddetidir. Bu nedenle #YoSoy132, devlet şiddetine dokunmadan ve ayrıca bunların kolektif toplumsal hafıza üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmadan anlaşılabilir. Çalışma, bu doğrultuda, #YoSoy132'ü tarihsel ve toplumsal bağlamına yerleştirmek suretiyle ve devlet şiddeti özelinde yapılacak bir yeni okumayla analiz etmek niyetindedir.

Anahtar Sözcükler: Meksika, YoSoy132, Toplumsal Hareketler, Siyasal Şiddet, Devlet Şiddeti, Kolektif Toplumsal Hafıza.

#YoSoy132 and STATE VIOLENCE IN MEXICO

ABSTRACT

The #YoSoy132 Movement in Mexico, self-proclaimed as the 'Mexican Spring', emerged as a political and social movement against the biased media of the country. Before the presidential elections of 2012, in his visit to Ibero-American University to deliver a speech, the candidate of the Partido Revolucionario Institucional (PRI), Enrique Peña Nieto, was protested by university students on his role in the civil unrest of Atenco in 2006 in which police brutality ended up with rapes, deaths, and detainees. Due to biased transmission of the incidents that took place at the university, 131 students who were claimed as outsiders published a video on social media, proving that they were university students for real. Understandably, the #YoSoy132 Movement has been subject to many studies of communication and social media sociology. However, the primary target of the movement was the state violence observed in the modern history of Mexico which has been equated to policies of the PRI that relentlessly ruled the country from 1929 to 2000. In this respect, the #YoSoy132 cannot be understood without taking the state violence and their effects on collective social memory into consideration. Accordingly, in this study, with the aim of putting the #YoSoy132 into its historical and societal context, this dimension of the movement will be analyzed.

Keywords: Mexico, YoSoy132, Social Movements, Political Violence, State Violence, Collective Social Memory.

*Ayfer Genç Yılmaz, İstanbul Ticaret Üniversitesi Araştırma Görevlisi; ayfergenc@gmail.com

** Onur Ağkaya, Yıldız Teknik Üniversitesi Doktora Öğrencisi; onuragkaya@gmail.com .

1. GİRİŞ

Kitlesel isyanlar, grevler, sokak eylemleri ve öğrenci hareketleri 1990'ların sonlarından itibaren Latin Amerika'daki en dikkat çekici ve çatışmalı siyasal katılım formlarını oluşturmuştur. 1960'ların sosyal devrimler püskürten kıtası (Hobsbawm, 2011,s. 363), bu kez, tabandan gelen hareketliliğiyle ve aynı zamanda, dünyaya sunduğu eylem ve örgütlenme repertuarıyla neoliberal kapitalizme karşı bir alternatif toplumsal dönüşüm umudu aşılacaktır (Topal, 2008). Bununla birlikte, Latin Amerika'daki toplumsal hareketler, İspanyolca konuşulmayan ülkelerde, nispeten, hak ettiği akademik ilgiyi görememektedir. Bu çalışmada, söz konusu eksikliğin giderilmesine yönelik naçizane bir gayretle, modern Meksika tarihinin en büyük öğrenci hareketlerinden biri olan #YoSoy132 Hareketi ele alınmaktadır.

#YoSoy132, 1929 ve 2000 yılları arasında ülkeyi aralıksız olarak yöneten *Partido Revolucionario Institucional*'in (PRI) ve bu partiyle koalisyon oluşturan *Partido Verde Ecologista de México*'nun (PVEM) o zamanki başkanlık adayı ve bugün devlet başkanı olan Enrique Peña Nieto'nun (EPN)¹⁶, 11 Mayıs 2012'de *Universidad Iberoamericana*'da gerçekleştirilen bir konferans sırasında ve sonrasında, mevzubahis partilerin ve medyanın, Nieto'yu protesto eden öğrencilere yönelik baskılayıcı eylemlerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. #YoSoy132, konusu olduğu az sayıdaki çalışma dâhilinde, ağırlıklı olarak medya sansürü ve medyanın şeffaflaşmasının gerekliliği konuları altında ele alınmıştır.¹⁷ Elbette, hareketin yoğunlaşması ve deyim yerindeyse bir nevi patlama noktasına ulaşmasının nedeni medyanın iktidar yanlısı siyasal tutumudur. Aynı zamanda öğrencilerin kendilerini ifade etme yöntemleri, hareketin genişlemesi ve eylemlerin organizasyonu, Meksika'da başlıca medya organlarının taraflılığına alternatif olarak görülen sosyal medya siteleri üzerinden sağlanmıştır. Bu bağlamda, söz konusu toplumsal hareketin medya çalışmaları ve medya sosyolojisi disiplinleri altında birçok çalışmanın konusunu oluşturması gayet anlaşılabilir. Yine de ufak bir parantez açmak gerekli görünmektedir: #YoSoy132 siberetik ağlarda doğmuş ve sokaklara yayılmış bir toplumsal harekettir (Alonso, 2013, s. 37). Öğrencilerin, başkan adayı EPN'nin üniversite ziyareti sırasındaki öncelikli protestoları da, Meksika'yı yetmiş bir yıl boyunca yöneten PRI'nin anti-demokratik yüzüne ve sürekli olarak başvurduğu şiddet yüklü uygulamalara yöneliktir. Bu açıdan, hareketin yalnızca sosyal medya üzerinden örgütlenmesini araştıran bir çalışma, öğrencilerin sahiplendiği mirası ihmal etme ve #YoSoy132'un siyasal ve tarihsel bağlamdaki konumunu ıskalama sakıncalarını barındırmaktadır.

¹⁶ EPN, Enrique Peña Nieto isminin başharflerinden oluşan bir kısaltma olarak kullanılmaktadır.

¹⁷ Örnek çalışmalar için bkz. Treré, E. ve Magallanes-Blanco, C. (2015). "Battlefields, Experiences, Debates: Latin American Struggles and Digital Media Resistance", *International Journal of Communication*, 9 (2015): 3652-3661; Occhipinti, N. (2014). *CNN Effect 2.0: Social Movements, Media and Politics in International Relations*, San Francisco State University. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; García, R. G. ve Treré, E. (2014). "The #YoSoy132 movement and the struggle for media democratization in Mexico", *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*: 1-15; Treré, E. ve Gutiérrez, B. (2015). "A Conversation with Bernardo Gutiérrez: Exploring Technopolitics in Latin America", *International Journal of Communication*, 9: 3803-3813.

Özetle, #YoSoy132, hareketin ortaya çıktığı 2012 yılı ve sonrasında ele alan bir analizle anlaşılabilir. Bu çalışmada temel olarak devletin vatandaşlarını hedef alan şiddetin, #YoSoy132 Hareketi'nin altında yatan ve analiz düzeyinde bugüne değin ihmal edilen önemli nedenlerden birini oluşturduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda, yazının ilk bölümünde, devlet şiddetinin kolektif toplumsal hafızadaki etkisine yönelik kuramsal bir çerçeve ortaya konulacak, söz konusu şiddetin Meksika'daki ana görünüşlerine odaklanılacak ve ardından sık tekrar eden vatandaşlara yönelik şiddetin kolektif hafızada birikmek suretiyle YoSoy132Hareketi'ni örgütsel anlamda nasıl etkilediği ve dönüştürdüğü incelenecektir. Ardından, çalışmanın ikinci bölümde, daha derinlemesine bir analizle #YoSoy132'un ortaya çıkışı, gelişimi ve gelinen son nokta ele alınacaktır.

2. Meksika'da Devlet Şiddeti ve Toplumsal Hafıza

#YoSoy132 her ne kadar siyasal iktidarın denetimi altında bulunan medyanın yaşanan gerçekleri göz ardı etmesi ya da taraflı olarak kamuoyunun bilgisine sunmasına yönelik bir tepki olarak gelişmiş olsa da hareketin derinlemesine analizi basın ve medya çalışmalarının ötesine geçmeyi gerektirir. Bunun en önemli nedeni, hareketin temelini vekirılma anını, Enrique Peña Nieto ve öğrenciler arasındaki diyalogun merkezinde bulunan 2006 Atenco Olayları ve cezasız kalan devlet şiddetinin oluşturmasıdır. Bu nedenle, #YoSoy132'tan öncesine, başta 2006 yılında gerçekleşen Atenco Olayları'na ve hatta daha öncesine kadar ilerlemek ve hareketin temellerini ve dinamiklerini buradan başlayarak analiz etmek önemli görünmektedir. Derinlemesine bir analiz, Meksika'da devlet şiddetinin sembolik kilometre taşlarına teker teker göz atmadan ve #YoSoy132'un sıkça atıf yaptığı Atenco katliamını anlamadan gerçekleştirilemez.

Çalışmanın ilk bölümü, bu çerçevede, #YoSoy132 Hareketi'nin bugüne değin yapılan çalışmalarda ıskalanan devlet şiddeti ve toplumsal hareket etkileşimi boyutuna dikkat çekmek niyetindedir. Bu niyetle, ilk önce, 2006 Atenco olayları sırasında uygulanan polis şiddetinin ayrıntılı bir incelemesi gerçekleştirilecektir. İkinci olarak ise #YoSoy132Hareketi büyüdükçe önceki şiddet uygulamalarına yapılan atıfların artması gerçeğinden yola çıkarak şiddetin tarihsel birikiminin yarattığı kolektif hafıza ve 1968'den bugüne değin uygulanan münferit polis şiddetinin, kolektif hafızada biriktikçe devlet şiddetine nasıl evrildiği incelenecektir.

2.1. Polis Şiddetinden Devlet Şiddetine: 2006-Atenco

Devletin klasik sosyolojik tanımı Machiavelli tarafından şiddete ve şiddet kullanımına yapılan referans ve vurgu üzerinden yapılır. Sonrasında Weber, devletin amaçları üzerinden değil de araçları temelinde tanımlanmasının gereğinden yola çıkar ve devleti meşru şiddet tekeline sahip olmasına referansla tarif eder. Buna göre devlet, "belli bir toprak parçası üzerinde meşru olarak fiziki güç kullanma tekeli elinde bulunduran insan topluluğudur." Özetle, kapladığı teritoryal alan ve nüfus üzerinde devleti egemen kılan sahip olduğu şiddet tekeli ve bu şiddet tekelinin meşru karakteridir. Bu tanımlamada modern devlet oluşumunun temelinde yatan önemli bir detay gizlidir: Buna göre, devletin şiddet tekeli ele geçirmesiyle birlikte devlet-dışı aktörlerin şiddet uygulaması devletin iznine tabi hâle gelir. Devletin izni olmaksızın

devlet-dışı aktörler tarafından kullanılan şiddet ise gayr-ı meşru olarak kabul edilir (Weber, 1987; 1992).

Devleti sosyolojik tanımından yola çıkarak meşru şiddet tekeli üzerinden tanımlandığı takdirde Weber'ci anlamda işlevlerini yerine getiremeyen devletler için *başarısız* ya da *tutmamış devlet-failed state*-ifadesini kullanmak mümkün hâle gelir. *Failed state* kavramsallaştırması devletin nasıl tanımlandığına bağlı olarak çeşitli biçimlerde açıklanabilir. Örneğin Weber'ci bir devlet tanımından yola çıkan Ignatieff (2002), *failed state* kavramını devletin şiddetin tekeli kaybetmesi temelinde tanımlar; Zartman (1995) ise Hobbes'çu anlamda toplumsal sözleşmeye dayalı bir devlet tanımından hareketle *failed state* kavramını devletin temel işlevlerini yerine getirmediği bir devlet tipi olarak tarif eder (Di John, 2008: 4). Başarısız devlet kavramsallaştırmasının üzerinde fikir birliğine varılmış ortak bir tanımla literatürde mevcut olmamakla birlikte, genel olarak, bu tür devletler, bünyesinde ortaya çıkan iç savaş, terör ve kalkışma zamanlarında süregiden siyasal şiddet karşısında bu şiddetle mücadelesinde başarısız ya da zayıf kalan devlete referansla kavramsallaştırılır (Rotberg, 2003; Cramer, 2006).

Latin Amerika söz konusu olduğunda başarısız devletlerin varlığı mevzuu sıklıkla gündeme getirilmektedir. Örneğin Kolombiya'da, hükümetler hiçbir zaman yeterli bir güvenlik gücü oluşturamamıştı ya da güvenlik güçlerinin yeterli iktidara ve güce sahip olmasına izin verilmemiştir (Kline, 2003: 163). Ancak, Meksika örneğinde *failed state* kavramı devlet-toplumsal muhalefet arasındaki ilişkiyi açıklamak bakımından yeterli bir temel oluşturmaz. Meksika, topraklarının yaklaşık üçte birinin kontrolü silahlı gerilla tarafından sürdürülen Kolombiya örneğinden çok daha farklı bir model teşkil etmektedir. Yolsuzluğun çok büyük boyutlara ulaşması ya da uyuşturucu kartellerinin, ülkenin bazı bölgelerinde aşırı derecede şiddet olaylarına neden olması Meksika'nın güçlü kurumsal mekanizmalara sahip, petrol boru hatlarının güvenliğini neredeyse eksiksiz sağlayabilen bir devlet ve dünyanın en büyük 14. ekonomik gücü olduğu gerçeklerinin önüne geçememektedir (Paul; Clarke ve Serena, 2014: 11-12). Del Valle'nin (2015) önerdiği gibi, Meksika'da devletin kendi vatandaşlarına yönelik şiddeti daha çok, siyasal tercihlere dayanmaktadır ve en başta yerli nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde yaşayanları ve kadınları öncelikli olarak hedef almaktadır (Herrera, 2015). Neoliberal dönemde, devletin sivil halk ile savaşmak amacıyla giderek militarize hâle getirilen polis vasıtasıyla şiddetini yoksul bölgeler başta olmak üzere ezilen kesimlere yönlendirdiği tespiti, sadece Latin Amerika özelinde değil küresel bir eğilim olması itibarıyla ilgili literatürde sıkça tartışılmaktadır (Wacquant, 2009). Tüm bu nedenlerle, bu çalışmada devlet şiddeti, *tarihsel kolektif hafıza* kavramsallaştırması ile birleştirilmek suretiyle ve polis şiddetini de içerecek bir biçimde yeni tanımla ortaya konulmaktadır.

2.2.Meksika'da Şiddetin Kolektif Toplumsal Hafızadaki Yeri

Devlet şiddetinin, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca, Avrupa'da, toplumsal hareket ve kalkışmalar karşısında nispeten yumuşak bir reaksiyon geliştirdiği söylenebilir.¹⁸ 2000'li yıllar ve sonrasına gelindiğinde ise, devlet ve devletin şiddet

¹⁸ Demokrasi ile düşük baskı düzeyleri arasında doğru orantı olduğuna dair iddiaların eleştirileri için bkz. (King, 2006).

erkini kullanma aracı olarak çok makro bir yaklaşımla “güvenlik güçleri” ve daha dar anlamda “polis” ile toplumsal muhalefet arasındaki ilişkinin, kıtada, çok daha şiddetli bir çarpışma hâlini aldığı görülmektedir (Della Porta ve Reiter, 1998; Della Porta ve Zamponi, 2013).Avrupa’nın dışında ve özellikle Latin Amerika’da ise, devlet ve toplumsal hareket arasındaki ilişki tarihsel olarak bakıldığında daha doğrusal bir niteliğe sahip görünmektedir. Meksika başta olmak üzere Latin Amerika ülkelerinde, toplumsal hareketlerin güvenlik güçlerinin uyguladığı şiddet ile bastırılması kıtaya özgü bir nevi gelenek ya da kültürel-tarihsel bir alışkanlıktır. Hmed’in (2015) Tunus için söylediği “ülkenin toplumsal hareketler tarihi, aslında, baskıyı uygulayan devlet (ve güvenlik kuvvetleri) ile baskının uygulandığı toplum arasındaki mücadeleden ibarettir” argümanının geçerliliği, pekâlâ Latin Amerika için de savunulabilir. Bu nedendir ki 2006 Atenco olayları sırasında militan ve protestocular üzerinde uygulanan baskı biçimleri devletin bundan önce protestolar karşısında uyguladığı baskı uygulamalarından ayrı bir biçimde ele alınamaz. Bu noktada ise, devlet şiddeti ve toplumsal hareketler arasındaki etkileşim bakımından Latin Amerika’da protestocuların *tarihsel kolektif hafıza* (Hmed, 2015, s. 79) oluşturduğundan bahsedilmesi zaruri bir hâl almaktadır.

Tarihsel kolektif hafıza kavramsallaştırması, polis ve protestocular arasında tarihsel süreç içerisinde gelişen ve neticesinde algıları ve aktörlerin temsillerini biçimlendiren etkileşimler olarak tanımlanabilir (Hmed, 2015). Çalışmanın konusu ilgilendiren hâliyle ise, tarihsel kolektif hafıza üzerinden güvenlik güçleri tarafından uygulanan şiddetinin devlet şiddetine dönüşümü tamamlanır. Kolektif toplumsal hafıza kavramsallaştırmasının yardımıyla, belirli bir zamanda ve coğrafyada uygulanan polis şiddetinin yerine polis şiddeti uygulamalarının tarih boyunca birikimsel ilerleyişiyle meydana gelen devlet şiddeti konur. Böylece, tarih boyunca ortaya çıkan toplumsal hareketler, önceki toplumsal hareketlerle işte bu kolektif toplumsal hafıza aracılığıyla ilişki kurarak kendi mücadelelerinin repertuarına derecesi değişmekle birlikte az veya çok devlet şiddetini dâhil ederler. Böylelikle, toplumsal hareket ve devlet arasındaki ilişki, tarihsel süreçte baskı görenler ile baskı uygulayanlar arasındaki bir genel görünüm ve çerçeve temelinde çözümlenebilir hâle gelir. Bu bakış açısı, toplumsal hareketleri ortak düşman olarak belirlenen devlet şiddeti karşısında birleşmeye açık kılar.

Devlet inşa süreçlerinin direnişle karşılaştığı koşullarda güvenlik güçleri giderek daha siyasal bir rol üstlenmeye başlar (Bayley, 1985). Toplumsal muhalefetin yoğunlaştığı böylesine dönemlerde güvenlik güçleri, görece özerkliğinden yararlanıp siyasal süreçlerde bir taraf olabileceği gibi, tam tersi yönde siyasal iktidarın denetiminde toplumsal muhalefetin bastırılmasında kullanılan bir araç hâline de gelebilir. Bu iki seçenek arasında güvenlik güçleri ve daha dar tanımla polisin konumunu belirleyen en önemli etkenlerden biri, siyasal iktidarın niteliğidir. Siyasal iktidarın uzun yıllardır konsolide olduğu siyasi yapılarda güvenlik güçleri giderek toplumsal muhalefeti bastırıcı bir araç hâlini alırken, siyasal iktidarın sık el değiştirdiği daha çoğulcu-demokratik siyasi yapılarda sahip olduğu görece özerklikten yararlanmak suretiyle siyasal süreçlerin aktif öznesi hâline gelebilmektedir.

Meksika örneğinde görüldüğü üzere, neoliberal devlet inşa süreci karşısında artan toplumsal muhalefet uzun on yıllar boyunca konsolide olmayı başarmış olan PRI iktidarı tarafından bastırılmaya çalışılmış ve güvenlik güçleri bu süreçte toplumsal muhalefetin bastırılmasında bir araç hâline gelmiştir. Dolayısıyla güvenlik güçlerinin siyasallaşması, siyasal iktidarın denetiminde ve iradesinde gerçekleşmiştir. Ardı ardına gelişen ve genişleyen polis şiddeti, toplumsal hafızada biriktikçe münferit şiddet olayları olmaktan çıkmış ve topyekûn bir devlet şiddeti başlığı altında toplanmaya başlamıştır. Şiddetin sıvı hâli olarak nitelendirebileceğimiz polis şiddeti, kolektif hafızada biriktikçe şiddetin katı hâline dönüşmüş ve kalıcı devlet şiddeti hâlini almıştır.

#YoSoy132 Hareketi'nin gerçekleşmesinin hemen öncesine ve hareketin sonrasına bakıldığında 2006 Atenco Olayları'nın sıkçatelaaffuz edildiği ve bu olaylar sırasında yaşanan devlet şiddetinin #YoSoy132'a yönelik tartışmalarda önemli bir yer işgal ettiği kolayca farkedilir. Örneğin, Ibero Üniversitesi'nde gerçekleşen panele katılan muhalif öğrencilerin ellerinde tuttıkları pankartlardaki en dikkat çekici sloganlardan biri "Atenco'yu Asla Unutmayacağız" ibaresidir. Yine, Ibero Üniversitesi'ndeki panelde, olaylar sırasında México valisi olan Nieto'dan ısrarla cevap beklenen ve hesap sorulan konu da Atenco'da gerçekleştirilen polis müdahalesindeki rolüdür. Soru-cevap kısmında öğrencilerin yoğunlaştığı Atenco Olayları'na yönelik olarak Nieto, dönemin valisi olarak görevinin getirdiği sorumluluk ve yükümlülükler uygun olarak Atenco müdahalesinin emrini verdiğini ve kamu düzeninin sağlanması için buna mecbur olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin Nieto'yu önce sahneden indirmeleri ardından üniversiteden göndermeleri, 2006 yılının Atenco Olayları'nın ve yaşanan polis şiddetinin toplumsal kolektif hafızada tazeliğini koruduğunu göstermektedir (Crane, 2015, s. 5). Tam da bu gerekçeyle, Atenco Olayları'nın derinlemesine analizi Meksika'da polis, devlet ve toplumsal hareketler bakımından önemli bir çerçeve sunacaktır. Bu sayede, #YoSoy132'un, Meksika'nın siyasal ve toplumsal yapısı bünyesinde bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkışı derinlemesine bir analizin konusu olabilecektir.

2000 yılında Meksika'da yaşanan siyasal iktidar değişikliği yetmiş yıl süren uzun PRI yönetimine son vermiş olsa da ülkeye tam anlamıyla bir demokrasi getirememiştir. Diğer bir ifadeyle, siyasal alan, gerçekleşen iktidar değişikliğine rağmen, farklı toplumsal gruplara kapalı kalmaya devam etmiştir. Demokrasi, yenilenen seçimler ile sınırlı kalmış ve toplumsal olarak dışlanan sınıf ve grupları kapsar hâle gelememiştir (Zamora Lomeli, 2011, s. 11). Sonuç olarak, yerel ve ülke düzeyinde çok sayıda toplumsal hareketin siyasal özne olabilme ve siyasal alana dâhil olma savaşı Meksika'nın toplumsal hareketler ve talepleri bakımından bir hayli canlı hâle gelmesi sonucunu doğurmuştur. Siyasal alana dâhil edilmeyen talepler, toplumsal mücadelenin ve dolayısıyla toplumsal hareketlerin fitilini ateşlemiştir.

Meksika'nın FPDT¹⁹ olarak bilinen toplumsal hareketi, 2002 yılında devlet başkanı VicenteFox'un öne sürdüğü geniş çaplı bir proje olarak Atenco'da yapılması

¹⁹ FPDT (Frente de Pueblos en Defensa de la Tierra) , aslen HAUSA adlı toplumsal örgütlenmenin mirasçısı olarak vücut bulmuştur. Sonuncusu, 1970'li yılların ikinci yarısında, 68'i yaşamış öğrenci ve sendikal hareketin bir birleşimi olarak toplumsal hakların korunması, kamu hizmetlerine ulaşımın sağlanması, kolektif kimliklerin inşası gibi amaçlarla kurulmuştur. HAUSA'nın FPDT'ye evrimi 2001 yılında Atenco, Texcoco ve Chimalhuacan'ı da kapsayacak şekilde yapımı öngörülen havaalanı inşasında direniş hareketinin oluşumu ile başlar.

öngörülen havaalanı inşasına karşı harekete geçen çeşitli muhalif grupların bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Tarihsel olarak Atenco’da köklenen ve yüksek vergilerden çevrenin korunmasına dair çeşitli toplumsal, siyasi ve iktisadi konularda mücadele yürüten çok sayıda yerel örgütlenmelerin bir çatı altında birleşmesiyle oluşan FPDT, siyasal partilerden bağımsız bir strateji izlemeyi tercih etmiştir. FPDT’nin 11 Temmuz 2002’de polis müdahalesi ile durdurulmaya çalışılması sırasında gerçekleşen çatışma Atenco Olayları ve FPDT açısından bir dönüm noktası olmuştur. Devletin kendisine yönelik müdahalesini bertaraf etmeyi başaran toplumsal hareket, bu şekilde, tabandan gelen bir direnişin başarılı olması²⁰ konusunda diğer aktivistleri umutlandırmış; öte yandan polis müdahalesinin şiddeti, FPDT hareketini çok daha görünür kılmış ve bu sayede hareketin toplum nezdinde meşruiyeti ve desteği biraz daha artmıştır. Hükümetin havaalanı inşaatından vazgeçmesi ve buna ilaveten, FPDT ile diyalog ve müzakere yolu açması ile birlikte hareket, Meksika siyasetinin meşru siyasi aktörü hâline gelmeyi başarmıştır. Ancak, bu başarı uzun vadede sınırlı seviyede kalmıştır.²¹

Mayıs 2006’ya gelindiğinde yerel otoriteler ile sokaklarda seyyar satışa izin veren mutabakatı sağlamayı başaran FPDT üyeleri ve yerli çiçek üreticileri, ertesi gün şiddetli bir polis müdahalesi ile karşılaşmıştır. 3-4 Mayıs 2006 tarihinde, FPDT’nin bazı üyelerinin de eşlik ettiği çiçekçilerin Texcoco yerel pazarında kiosklarını açmasına engel olan polis, 60 kadar çiçekçiden yer değiştirmelerini istemiş; bu isteğin direnişle karşılaşması sonrasında polis, hükümetin emri ile şiddetli bir müdahalede bulunmuştur. Direniş gösteren çiçekçiler ve FPDT, San Salvador Atenco halkından yardım istemiştir. Atenco halkı, Texcoco’ya çıkan otoyolu işgal etmek suretiyle bölgeyi polis müdahalesine kapalı hâle getirmiştir. FPDT ve çiçekçiler bir yanda, Texcoco yerel polisi ile devletin güvenlik kuvvetleri öbür yanda başlayan çatışmalarda 3 bin polis görev almış ve müdahale yaklaşık olarak 10 saat sürmüştür (Conn, 3 Mayıs 2016). Çatışmanın dönüm noktası ise Javier Cortes Santiago ve ardından Ollin Alexis Benhumea adlı çocukların polis tarafından öldürülmesi olmuştur (Talcott, 2010, s. 139).

Olaylar sonrasında Emniyet Müdürü, Atenco halkını “vahşi” olarak nitelendirmiştir. Halk ile polis arasında şiddetlenen çatışma çok sayıda yaralanma, tutuklama ve hatta ölümle sonuçlanmıştır. Ancak söz konusu olaylar sırasında kaç kişinin öldüğü, tutuklandığı ve yaralandığı asla kamuoyu ile paylaşılmamıştır.²² Özetle, olayın bilançosu ağır olmakla birlikte şeffaflaşmamıştır. Polis şiddeti ise cezasız kalmıştır.

Atenco Olayları, devlet ve toplumsal muhalefet arasındaki ilişkiyi bir kez daha ön plana çıkarmanın gereğini ortaya koymuştur. Baskının toplumsal hareket üzerindeki etkisinin karmaşık karakteri çok sayıda araştırmanın konusunu teşkil etmiştir. Bu nedenle, devletin, toplumsal hareketlere yönelik cevabı toplumsal hareketler

²⁰ Söz konusu çatışma sonrası 15 polis memurunu rehin olarak almayı başaran direniş hareketi, havaalanı yapımını iptal ettirmeyi başarmıştır (Talcott, 2010, s. 138).

²¹ 2003 yılı ile birlikte başlayan çatışma sonrası dönemde devlet ve FPDT arasındaki diyalog sağlık, hukuk ve eğitim gibi konularda karşılıklı alışveriş ile devam etmiştir. Çatışma sonrası müzakere sürecinin yavaşlaması sonrasında, 2005 yılında, Enrique Peña Nieto’nun tekrar siyasi iktidarı ele geçirmesi ile birlikte süreç tıkanmıştır (Zamora Lomeli, 2011).

²² Düzenin sağlanması ve toplumsal barış amacıyla gerçekleştirilen polis müdahalesinin sonrasında, Ulusal İnsan Hakları Komisyonu raporuna göre, 25 kadının da tecavüze uğradığı iddia edilmektedir (Talcott, 2010, s. 139).

sosyolojisinin önemli alt çalışma alanlarından biri olagelmıştır. Örneğin, Tilly'e göre, devlet güdümünde gerçekleştirilen baskı, bazı durumlarda mobilizasyonu teşvik edici ve radikalleştirici bir işlev görürken bazense aynı devlet baskısı toplumsal hareketi imkânsız kılabilmiştir (Combes ve Fillieule, 2011, s. 1). Dolayısıyla baskı ve toplumsal hareket arasındaki ilişkinin belirli bir bağlama oturtulmak kaydıyla dinamik bir biçimde incelenmesi gerekli hâle gelmektedir.

Tarrow (2010), baskı ve toplumsal hareket arasındaki ilişkiyi dinamik olarak inceleyen ilk isimlerden biridir. 1960'lı yıllarda İtalya'da bastırılan toplumsal hareketler, son evrede, kuvvetle radikalize olmuş ve yeni gruplar hayat bulmuştur. Aynı doğrultuda, Brockett (2005), toplumsal olayların bastırılmasında uygulanan polis şiddetinin, hareketin gelişimine yönelik etkisini sorguladığı çalışmasında şiddeti, önleyici [*pre-emptive*] ve etkinleştirici [*reactive*] olmak üzere iki ana kategoride sınıflandırır. Buna göre, önleyici baskı, toplumsal hareketi sonlandırmayı başarırken etkinleştirici olarak nitelendireceğimiz ve toplumsal hareketin “pick” yaptığı zamanlarda uygulamaya sokulan baskı, hareketin dinamizmini arttırır.

Hem Tarrow (2010) hem de Brockett (2005, s. 266), toplumsal hareket ve baskı arasındaki etkileşimi dinamik bir ilişki bağlamında açıklamaya çalışırken çok şey söylese de belirli bir odak noktasında konumlanmakta ve büyük tarihsel çerçeveyi anlamlandırma konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Hâlbuki, baskı ve toplumsal hareket arasındaki ilişki incelenirken, “baskı toplumsal hareketi azaltır ya da arttırır” şeklindeki karşıtlıklar üzerinden tümevarmak yerine, soru başka bir biçimde de ortaya konulabilir. Bu minvalde, belirli bir toplumsal hareket karşısındaki polis şiddetinin etkilerine bakmak yerine polis şiddetinin devlet şiddetine dönüşümüne ve bunun toplumsal hareketler üzerindeki etkisine odaklanılabilir. Bu noktada, belirli bir toplumsal hareket üzerinde uygulanan polis şiddetini devlet şiddetine dönüştüren ortak toplumsal hafıza kavramsallaştırmasının analize dâhil edilmesinin gereği ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal hareket ve baskı arasındaki ilişkiye dair toplumsal hareketler sosyolojisi eğer bir evrensel kanuna ulaşmışsa, bu, şüphesiz “baskının daha önce kullanılmış olmasının sonraki kullanım şansını arttıracak” gerçeğidir (Combes ve Filleule, 2011, s.2). Meksika'da ortaya çıkan #YoSoy132 Hareketi'nin gerek oluşum gerekse büyüme evresinde atıfta bulunduğu da aslında Nieto ismiyle özdeşleşen bu ortak toplumsal şiddet hafızasıdır ve bir devlet geleneği hâline gelmiş olan, toplumsal hareketlerin baskıyla sindirilmesi meselesidir. Bu gerekçeyle, devlet şiddetinin derecesi ya da protestoların bastırılmasının niteliğinden ziyade çalışmanın takip eden bölümü, devlet şiddetinin oluşturduğu ortak toplumsal hafızaya ve bunun toplumsal hareketler üzerindeki birikimsel etkisine odaklanacaktır.

2.3.Meksika'da Devletin Şiddet Tarihi

Meksika'da, toplumsal hareket-protestocular ile devlet-kolluk kuvvetleri arasındaki ilişki ve etkileşimlerin de tarihsel süreç içerisinde oluşturduğu belirli algılar ve aktörlerin temsillerini etkileyen dönemeçleri olmuştur. Meksika'da devletin şiddet tarihinin en önemli dönemeçlerinden birini, şüphesiz, 2 Ekim 1968 yılında Tlatelolco'da gerçekleşen, PRI yönetimindeki güvenlik güçlerinin, protestoculara yönelik silahlı saldırısı oluşturmaktadır. İfade özürlüğü ve üniversite özerkliği üzerindeki hükümet baskı ve kısıtlamalarını protesto etmek için yaklaşık 10 bin kişinin toplandığı *Plaza de lasTresCulturas*'ta, kalabalığı dağıtmak isteyen PRI denetimindeki güvenlik güçleri

300'e yakın protestocuyu öldürmüş ve bir o kadarını da gözaltına almıştır (Crane, 2014; 2015). Bu katliamdan sonra PRI, 2000 yılına kadar iktidarda kalmayı sürdürmüştür.

Toplumsal hareketin, devletin koyu şiddeti ile bastırılış biçimi ve yaşanan katliamlar, 1968'i topyekûn Tlatelolco ile özdeş kılmıştır. Diğer bir ifadeyle Tlatelolco Katliamı, 1968'in sembolü hâline gelmiştir. Bundan sonra her yıl 2 Ekim'de on binlerce kişi katliamı anmak için biraraya gelmeye başlamıştır. 2012 yılında, aradan geçen onca seneyle rağmen katliamın anmasında, *Plaza de las Tres Culturas*'ta yaklaşık 45 bin kişinin bulunduğu tahmin edilmektedir (Crane, 2014).

1968 sonrası süreçte ise, Tlatelolco ismi, sadece 1968 yılında yaşanan şiddeti ifade etmenin ötesine geçmiş ve tarih sınırı olmaksızın, devlet şiddetini ifade eden bir deyim olarak kullanılmaya başlamıştır. Tlatelolco katliamının sonradan "*PRImero* repression" [ilk baskılama] olarak adlandırılması iki bakımdan önem taşımaktadır: İlk olarak, Tlatelolco, baskı tarihinin sıfır noktası olarak kabul edilmiştir. Böylelikle devletin şiddet tarihi, kolektif toplumsal hafızada birikirken ihtiyaç duyduğu somut başlangıç noktasına ulaşabilmiştir. İkincisi, *PRImero*'nun PRI'si uzun siyasi iktidarı boyunca devletle özdeşleşen PRI'yi sembolize etmek için kullanılmıştır. Özetle, Tlatelolco, PRI ve Nieto'nun da ilk büyük baskı hareketi olarak ifade edilmiş ve böylece devlet şiddeti PRI iktidarı ile eşitlenmiştir. PRI'nin sorumlu olduğu tüm bu şiddet olayları nedeniyle cezalandırılmamış olması da devlet şiddeti mirasının devamlı ve sürekli hâle gelmesinde kurucu bir rol oynamıştır. Bu isimlendirme, 1968 Katliamını, takip eden devlet şiddeti olayları ile doğrudan bağlı kılacak bir kolektif hafıza yaratımında büyük pay sahibi olmuştur (Crane, 2015). Kaldı ki, PRI iktidarı, 1968'den sonra da muhalif hareketlerin bastırılmasında paramiliter stratejilere başvurmadan çekinmemiştir.

1968 sonrası dönemde, devlet şiddeti kendini ikinci defa 1971 yılında Halconazo'da göstermiştir. Üniversite özerkliği için yapılan protesto hareketleri, yine, polis şiddeti ile bastırılmıştır (Williams, 2011). 1971 Halconazo'nun, sonraki dönemde, *mini-Tlatelolco* olarak adlandırılması, kolektif hafızanın, devlet şiddetinin farklı pratikleri arasında ve geçmişle bugün arasında nasıl bir bağlantı kurduğunu göstermesi bakımından somut bir örnek oluşturmaktadır. Böylelikle, Meksika'da devletin şiddet tarihi yazılırken ana hatlar belirginleşmiştir.

Meksika devletinin şiddet tarihinde üçüncü ve *#YoSoy132*'a kadarki son büyük dönemeç ise, yukarıda detayları ile incelenen 2006 Atenco olayları sırasında yaşanmıştır. 1968 Tlatelolco ile açılan perde, böylece, Meksika'daki süregiden toplumsal muhalefet eylemleri için bir nevi itici ve birleştirici güç hâlini almıştır. Öte yandan, bu katliamın oluşturduğu hafıza devlet şiddet karşısında bundan sonra meydana gelecek diğer bütün eylemler için bir nevi kalkış noktası inşa etmiştir. Nedenleri ne olursa olsun, Meksika'nın tüm toplumsal hareketleri, devlet şiddeti karşısındaki direnişiyi ortaklaşabilmeyi ve ortak bir direniş kimliği inşa etmeyi başarmıştır. Uzun yıllar boyunca direnen kişilerin oluşturduğu farklı toplumsal hareketler, devlet şiddetinin genel imajı karşısında ortaklaşabilmeyi başarmıştır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde devlet şiddetinin toplumsal hafıza üzerindeki etkisi bağlamında, analize konu edilen *#YoSoy132* Hareketi ele alınacaktır.

3. #YoSoy132

3.1.Hareketin Ortaya Çıkışı

11 Mayıs 2012'deki bir konferansa katılmak üzere Ibero Üniversitesi'nin Ciudad de México'daki kampüsüne giden PRI ve PVEM'in başkanlık seçimlerindeki²³ ortak adayı EPN, burada bir grup öğrencinin protestosuna maruz kalmıştır. Nieto, 2006 yılında valisi olduğu México Eyaleti'ne bağlı San Salvador Atenco²⁴ kentinde, aynı yıl meydana gelen olaylarda güvenlik güçlerinin şiddete başvurması emrini verdiği için bir grup öğrenci tarafından, henüz, konferans öncesinde protesto edilmiştir.

EPN'nin korumalarının çok kalabalık olması nedeniyle, protestocu öğrencilerin birçoğu forumun gerçekleştirildiği salona girememiş ve iddialara göre, bu gruptan içeri girmeyi başaran öğrencilere, başkan adayını zorlayacak sorular yöneltilmeleri için para teklif edilmiştir (Alonso, 2013, s. 18). Ne var ki, 2006'da Atenco'da yaşananlara referansla atılan "Katil! Dışarı!" sloganlarına karşı EPN, kendinden emin bir tavırla ve pişmanlık belirtisi göstermeksizin "şiddete başvurma kararını, düzenin ve huzurun yeniden tesisi için aldığını" ve "kararının Adalet Yüce Mahkemesi tarafından muteber kılındığını" ifade etmiştir. Nieto'nun cevabı destekçilerinin alkışlarıyla, protestocu öğrencilerin ise "Katil!", "Atenco Unutulmayacak!", "Dışarı!" sloganlarının yükselerek artmasıyla karşılanmıştır (YouTube, 2012). Protestocu öğrencilerin salonun ana kapısını kapatmaları üzerine, EPN korumalar tarafından önce bir tuvalette bir süre bekletilmiş, daha sonra, kendisini ellerinde "Hatırlıyoruz; PRI Dışarı", "Atenco Unutulmayacak", "Hepimiz Atenco'yuz" yazılı ve PRI'nin hileyle kazandığı iddia edilen 1988 seçimlerinin galibi Carlos Salinas de Gortari'nin yüzünün bulunduğu dövizlerle bekleyen öğrencilerin arasından mini bir operasyonla üniversiteden çıkarılmıştır. Yaşananlar, üniversitenin *Ibero90.9* radyo kanalından ve protestocu öğrencilerin paylaşımlarıyla sosyal medya siteleri üzerinden canlı olarak aktarılmıştır (CNN México, 2012a).

---

²³ Meksika'da 2012 yılında gerçekleşen başkanlık seçimlerinin derinlemesine bir analizi için bkz. (Dominguez vd., 2015). Bunun dışında, Meksika'daki seçimlerin genel bir manzarasını özetlemek gerekirse ülkede neoliberalizmin devamını savunan iki partili -PRI ve PAN- bir merkez sağ sistemi üzerine kurulu kısıtlı bir demokrasinin göze çarptığı söylenebilir. Öte yandan, PAN ve bu partinin antikomünist ve muhafazakâr dinci kesimlerinin ırkçılık, hoşgörüsüzlük ideolojisi ve toplumsal hareketlerin kriminalizasyonunu amaçlayan politik gündemleri nedeniyle siyasal hayatı kısıtlayıcı bir rol oynadıkları söylenebilir (Álvarez, 2008).

Bunun dışında, Meksika siyasal sisteminde gerçekleşen seçimlerin usulsüzlükleri ile ilgili iddialar da ortaya atılmıştır. Öyle ki, 1999 ve 2006 seçimlerindeki usulsüzlükler nedeniyle siyasal sisteme olarak güven tamamen ortadan kalkmış ve bu ortam kitlesel hareketlerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Zamanla, muhalif hareketler sivil itaatsizlik eylemleri olarak ortaya çıkmıştır (Álvarez, 2008).

²⁴ Atenco, Meksika'nın başkentine 20 dakika uzaklıkta bir şehirdir ve Meksiko eyaleti içerisinde yer almaktadır. Nüfusu yaklaşık olarak 43000 olan Atenco, giderek büyüyen şehirleşme süreçlerine mesafeli duruşuyla ve yerel kültüre olan bağlılığı ile farklı bir kültürel ve toplumsal kimliğe sahip bir şehir olarak belirmektedir.

Konferansın sona ermesinden sonra, üniversitede yaşananlar, ülkenin önde gelen yayın kuruluşları ve gazeteler tarafından politik boykot olarak sunulmuş, protestocu öğrencilerin, solcu *Partido de la Revolución Democrática*'nın (PRD) adayı Andrés Manuel López Obrador'un (AMLO) provaköterleri olduğu ima edilmiştir. PRI Genel Başkanı Pedro Joaquín Coldwell yaptığı açıklamada, protestocuların birkaç gençten ibaret bir grup olduğunu ve “üniversitenin öğrencileri olmadığı”ni iddia etmiştir (Vanguardia, 2012). PVEM temsilcisi senatör Arturo Escobar y Vega ise, *Cadena Tres* kanalına telefonla bağlanarak protestocu grubun “sayıları yirmiden fazla olmayan, AMLO tarafından yönlendirilmiş 30-35 yaşları arasında” kişiler olduğunu ve “üniversite tarafından kendisine bu kişilerin öğrenci olmadıkları bilgisinin verildiğini” açıklamıştır (Cadena Tres, 2012). Ayrıca, PRI'nin halkla ilişkiler birimi *Confederación Nacional de Organizaciones Populares*'in başkanı Emilio Gamboa Patrón, protestoyu “bir boykot, bir tuzak, provokasyona yönelik ‘aptal’ bir eylem [*una actitud ‘porril’ provocadora*]” olarak nitelemiş ve başkan adayının bu tuzağa düşmediğini ifade etmiştir (Galván, 2012).

3.2. Más de 131'dan #YoSoy132'a

PRI'nin medya organları üzerindeki hegemonyasının herkesçe bilinen bir gerçek olduğu Meksika'nın siyasal ortamında (Serra, 2013a: 9), Ibero'da yaşananların tek taraflı anlatılmasının üzerine EPN'yi protesto eden gençlerden 131'i, 14 Mayıs 2012'de video barındırma web sitesi *YouTube*'a yükledikleri görüntülerde partileri ve medya organlarını yalanlamışlardır. 131 öğrencinin tek tek numaralarını ve isimlerini açıkladıkları görüntülerinden önce yapılan açıklamada “(...) Sayın Joaquín Coldwell, Arturo Escobar, Emilio Gamboa; iletişim araçlarının şüpheli doğası göz önünde olduğundan, cevap hakkımızı (söylenenleri) yalanlamak için kullanıyoruz; Ibero'nun öğrencileriyiz... aptal/ işe yaramaz değiliz [*noporros*] ve kimse bizi bir şey (provokasyon) yapmak için eğitmedi” denilmiştir (CNN México, 2012b). Kısa sürede yayılan bu videoyla birlikte, öğrencilere destek verenlerin sayısı büyük boyutlara ulaşmış, *Twitter* adlı sosyal paylaşım sitesinde ortaya çıkan #yosoy132 [ben de 132.'yim] sloganı harekete ismini vermiş ve bu sitede günlerce *trending topic* [en çok tartışılan konu] olarak kalmıştır (Treré, 2013, s. 115).

#YoSoy132, siberetik ağlarda bu şekilde ortaya çıkmasından sonra, yine bu kanallar üzerinden süratle organize olmuştur. Vakıf üniversitesi olan ve görece PRI'ye yakın olduğu düşünülen Ibero'da başlayan protestoya diğer vakıf üniversiteleri *Instituto Tecnológico Autónomo de México*, *Instituto Tecnológico de Estudios Superiores de Monterrey*, *Universidad Anáhuac* ve *Universidad La Salle*'nin ve ayrıca, devlet üniversiteleri olan *Universidad Nacional Autónoma de México* (UNAM), *Universidad Autónoma Metropolitana*, *Escuela Nacional de Antropología e Historia* ve *Instituto Politécnico Nacional*'in öğrencilerinden destek gelmiştir. 18 Mayıs 2012'de, 131 öğrenciyle birlikte diğer okullardan yüzlerce öğrenci Ibero'nun önünde toplanıp *Televisa* kanalının binasına yürümüşlerdir. Elllerinde “Aptal değil, öğrenciyiz”, “Televisa aptallaştırır” ve “başkan (seçimi) empoze edilemez” pankartları taşıyan öğrenciler bu şekilde öncelikli tepkilerinin, medyanın yanlı tutumuna ve PRI'nin adayı Nieto'ya karşı olduğunu açıkça ortaya koymuşlardır (Alonso, 2013, s. 19). Bu yürüyüş,

aynı zamanda, #YoSoy132'un daha sonraki eylemleri hakkında önemli emareleri de ortaya çıkarmıştır: Bunlardan ilki; söz konusu protestonun pasifist yöntemlerle gerçekleştirilmiş olmasıdır. İkincisi, yeni toplumsal hareketlerin karakteristiği sayılan; bir liderin etrafında toplanarak tepeden alınarak uygulananlar yerine horizontal ve esnek yapılanma ile demokratik ve kolektif kararlarla eyleme geçilmesidir (Welp, 2015, s. 421). Álvarez'in (2008) işaret ettiği gibi, Meksika'da yalnızca ekonomik değil, siyasal sisteme ve kurumlara yönelik inanç yitirilmiş, siyasal partilere neredeyse olmayan güven de 1999 ve 2006 seçimlerinden sonra tamamen ortadan kalkmış ve kitlesel hareketler bu şekilde hız kazanmıştır. Başta pasif itaatsizliğe evrilen toplumsal hareketler, zamanla eyleme dönüşmeye başlamıştır. Ancak, toplumsal hareketlerin yolu, kendilerini temsil ettiğini düşünmedikleri siyasal partilerden ya da sendikalar gibi görece hantal siyasal yapılardan değil, doğrudan siyasal katılım projelerinden geçmektedir. Bu bağlamda, #YoSoy132 da, başından itibaren klasik siyasal sistem temsilini reddederek alternatif siyasal katılım biçimlerine yöneleceğini göstermiştir.

Hareket, *YoSoy132* adını almadan önce, mobilizasyonunu *Más de 131* [131'den Fazlası] adı altında sürdürmüştür. *Más de 131*, bu doğrultuda kurulan web sitesi ve diğer sosyal medya siteleri üzerinden, kendilerine destek verenleri 23 Mayıs 2012'de *Ciudad de México*'daki *Estela de Luz* önünde toplanmaya davet etmiştir. Hazırlanan broşürde, katılımcılara, kendi aralarında alınıp verilmek üzere birer kitapla gelmeleri, boyamaları için beyaz kumaş parçaları getirmeleri ve “daha iyi bir Meksika istemeleri” şartları koşulmuştur (Animalpolitico, 2012a). Aynı gün okunan manifestonun giriş kısmında “Meksika'nın içinde bulunduğu durumun, gençlerin değişim için savaşmasını gerektirdiği” ve “daha özgür, daha müreffeh ve daha adil bir Meksika için mücadele zamanının geldiği” belirtilmiştir. Devamında, gençlerin “mevcut sefalet, eşitsizlik, yoksulluk ve şiddet hâlinin ortadan kalkması”nı istediği, “Meksika'nın gençlerinin siyasal ve ekonomik sistemin, bütün Meksikalıların taleplerine cevap vermediğine inandığı” ifade edilmiştir. Manifestoda, özellikle bilgiye ulaşma hakkının ve ifade özgürlüğünün sağlanarak, siyasal, ekonomik ve sosyal kararların alınmasında vatandaşların katılımının artırılmasının önemine vurgu yapılmıştır. Hareketin artık, #YoSoy132 olarak tanıtıldığı manifestonun devamında, bu oluşumun ilk olarak “herhangi bir partiden uzak, vatandaşlar tarafından kurulmuş bir hareket” olduğu, “bu sebeple hiçbir politik adaya destek verilmesinin ya da reddedilmesinin” söz konusu olmadığı, “endişenin, ulusal basın ve iletişim araçlarının mevcut durumundan ve bu bağlamda demokratik şartlar üzerindeki etkisinden kaynaklandığı”; ikinci olarak, #YoSoy132'un herhangi bir vakıf ya da devlet üniversitesini temsil etmediği, ancak, kendilerini harekete adayan üniversiteli bireylerden oluştuğu açıklanmıştır. Bu doğrultuda, #YoSoy132'un talepleri: iletişim araçları pazarında gerçek bir rekabet ortamının sağlanması ve televizyon duopolisinin ortadan kaldırılması; internete erişimin anayasal bir hak olarak düzenlenmesi; tüm medya organlarında ombudsman görevi görececek birer sivil birimin düzenlenmesi; burada belirtilen taleplerin görüşülmesi üzerine gençler ve medya organları arasında bir tartışma başlatılması; ayrıca, “hareketin tüm katılımcılarının, ülkede fikirlerini özgürce açıklayanların ve özellikle, şiddete bağlı olarak sayıları azalan gazetecilerin güvenliğinin sağlanması” olarak sıralanmıştır. Bunlara ek olarak, hareketin, son günlerde, Meksika Cumhuriyeti'nin farklı eyaletlerinde fikirlerini açıkladıkları için baskı gören kişilerle mutlak dayanışma içinde olduğu deklare edilmiştir. Son olarak, başkanlık adaylarının tartışmalarının, ulusal kanallarda yayınlanması talep edilmiştir (Animalpolitico, 2012b).

3.3.“Sibernetik Ağlardan Sokağa”: Hareketin Genişlemesi

#YoSoy132, başlangıcından itibaren birçok manifesto yayınlamıştır. 23 Mayıs Manifestosu ve sonrasındakiler, hareketin, ağırlıklı olarak medya sosyolojisi üzerinden incelenmesini anlaşılır kılmaktadır. Bununla birlikte, bundan sonra yayınlanan ilk manifesto, #YoSoy132’un, tarihsel bağlamda kendini nerede konumlandığına dair önemli argümanlar içermektedir. 30 Mayıs 2012’de, #YoSoy132 UNAM’ın Ciudad Universitaria kampüsünde ilk konseyini gerçekleştirmiştir. Oluşturulan on beş tartışma masasında, eğitimin yeniden yapılandırılması, neoliberalizme karşı mücadele, GDO’lu ürünler gibi temaların yanında, 14. masa *Tarihsel Bilinç ve Hafıza*’ya ayrılmıştır. Bu masa tarafından okunan birinci konseyin kapanış bildirisinin giriş kısmı şu şekildedir:

“Bertolt Brecht ‘tarihini unutan bir halk, onu yeniden yaşamaya mahkûmdur’ der. Bu yüzden biz, 14. Masa olan Tarihsel Hafıza ve Bilinç temsilcileri olarak, buraya katkıda bulunan yoldaşların oybirliğiyle, bu hareketin tarihsel haklılığını kanıtlamaya çalıştık.

Devlet, zaten kendi tarihini anlattı; sessiz kalarak bizden unutmamızı istiyorlar. Bugün, tarihi yeniden kazanmak için bu sessizliği kırıyoruz. Bu, bizim, tüm Meksikalıların, parçası, mirasçısı ve devamı olduğu tarihimizdir.

İşçilerin ve köylülerin çabalarını ve mücadelelerini, Magonismo’yu, Villismo’yu, Zapatismo’yu, demiryolu işçilerinin hareketlerini ve Sağlık Çalışanlarının Hareketini unutmadık. Tarihimizi aşıp gelen hareketleri; petrolün kamulaştırılmasını, Vasconcelismo’yu, üniversite özerkliği için mücadeleyi, 70’lerdeki toplumsal silahlanma hareketlerini unutmadık. Öğrenci hareketlerini unutmadık. 58’deki Instituto Politécnico Nacional yurtlarındaki direnişi, 68’deki Tlatelolco öğrenci hareketlerini, 71’deki Jueves de Corpus’u (unutmadık)! Kirli Savaş ve onun kaybettirdiklerini²⁵ de unutmadık!²⁶ Siyasal baskıları unutmadık! 86 ve 99 üniversite grevlerini (unutmadık)!

²⁵“Kaybolmak”la atıfta bulunulan desaparecidos’tur. İspanyolca’dan “kaybolmuş” veya “kayıp” şeklinde çevrilebilecek bu terim, bir insan hakları ihlali olarak “genellikle” devlete bağlı birimler tarafından gözaltına alındıktan sonra kendisinden haber alınmayan insanlara göndermede bulunmaktadır (Genç-Yılmaz, 2014). Latin Amerika’da son on yıllarda aynı kaderi paylaşan ve bugün bile kendilerinden haber alınmayan binlerce kişi, gözaltına alındıktan sonra güvenlik güçlerinin elinde “zorla” kaybedilmiştir.

²⁶1969 ve 1978 yılları arasında Meksika’nın Guerrero Eyaleti’nde yaşananlar “Kirli Savaş” olarak anılmaktadır (Aviña, 2016: 147). Meksika’da, 1910’dan itibaren özellikle yerli nüfusunun yoğun olduğu ve köylülerin yaşadığı bölgelerde, devletin temiz su, sağlık, eğitim, yol gibi en temel ihtiyaçlara cevap vermemesi üzerine birçok halk hareketi doğmuştur (Bartra ve Otero, 2008: 412). Guerrero’da geçimini zorlukla sürdüren köylüler, 1960’ların başından itibaren bölgede artan uyuşturucu madde yetiştirme faaliyetleri ve devletin yoğun şiddet içeren baskı politikalarına karşı silahlanarak gerilla hareketlerine yönelmiştir. Bu bölgede güvenlik güçleri, birçok köyü zorla boşaltmış, gerillaya yardım ettiği bahanesiyle yüzlerce köylüyü katletmişlerdir. 2014’te, Guerrero Eyaleti Hakikat Komisyonu tarafından açıklanan rapora göre yüzden fazla kişi uçaklara bindirilerek yüksek irtifadan denize atılarak, üzerlerine benzin dökülerek ya da silahla vurularak öldürülmüş ve işkenceye uğramıştır. Kaybolanların sayısı bugün hâlâ tam olarak bilinmemektedir (Aviña, 2016: 148). Yazarların Notu: Çalışmanın yazarları bu önemli siyasal sürece dikkat çektikleri için hakemlere müteşekkirdir.”

Bugün, bütün bu tarihi geri kazanıyoruz ve yeniden yaşıyoruz. Bu hareketin rüzgârında (bu tarihi) yeniden yaşıyoruz; bugün 132 olmaya ve bunu söylemeye, tarih olmaya ve Meksikalı bilinci olmaya karar verdik. Unutmuyoruz ve bilincimizden (geleneği) bir kez daha vurguluyoruz! Bugün ve daima 132'yiz! (...)" (Imágenes en Rebeldia, 2012).

18 Haziran 2012'ye gelindiğinde, *İletişim Komitesi* tarafından yayınlanan, #YoSoy132'un ilk resmî bülteninde hareketin kökeni, ilkeleri ve eylem planı açıklanmıştır (Warp, 2012). Bültende, hareketin tarihsel bağlamı "*#YoSoy132 Hareketi, tüm ülkeye yayılan bir şiddet dalgasının ortaya çıkardığı ulusal bir felaket anında ve medya organları tarafından manipüle edilen bir seçimden önce doğmuştur*" şeklinde belirtilmiştir.

#YoSoy132Hareketi, şeffaf bir medya ve tarafsız bilgiye ulaşma öncelikleriyle genişleyerek sürmüştür.Hareketin en önemli başarısı, şüphesiz, 19 Haziran'da 2012'de yapılan başkanlık adayları arasındaki üçüncü münazaranın organizasyonunu gerçekleştirmek olmuştur.PRI'nin medya organları üzerindeki hegemonyasını kırmak adına önemli bir adım olan bu organizasyonla birlikte, münazara *Hangout* ve *Google+* adlı internet platformları ve *Reactor 105.7*, *Ibero 90.9* ve *Radio Ciudadana* radyoları üzerinden canlı olarak yayınlanmıştır. PRI'nin adayı Nieto, organizasyonun tarafsızlığına inanmadığını beyan ederek münazaraya katılmamıştır.

Başkanlık seçimlerine kadarki süreçte devlet yetkilileri ve medya, hareketin kriminalizasyonu için büyük bir uğraş vermiştir (Alonso, 2013, s. 23). Seçimler sonuçlanana dek, hareketin onlarca üyesi Meksika'nın farklı yerlerinde göz altına alınmış ya da hareketle bağlantılı olmayan illegal eylemler, #YoSoy132'la ilişkili gösterilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde, hareket bir anlamda kriminalize olmuştur. Başkanlık seçimlerini EPN'nin kazanmasının ardından, başkanın yemin etmesini engellemeyi bir yöntem olarak gören bazı #YoSoy132 üyeleri, diğer öğrenci gruplarıyla bir araya gelerek 1 Aralık 2012'de protesto eylemlerine katılmıştır (Serra, 2013b, s. 8).Hem eylemcilerin hem de polis şiddete başvurduğu olayların ardından, #YoSoy132 Hareketi, yaklaşık 50 üyesinin göz altına alındığını açıklamıştır (Bolaños, 2012).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Meksika'da, önce yerliler, sonra kadınlar gibi grupların feda edilebilirliği, Meksika'nın kendilerine dokunmayan kesimleri için şiddeti kabullenilir ya da göz yumulur bir normalizasyon sürecine soktuğu düşünülmekteyken (Herrera, 2015), bu dönemde ortaya çıkan bir öğrenci hareketi toplumsal algının değişmeye başladığını göstermiştir.Bir yanı sıra medya manipülasyonunu hedef alırken, öbür taraftan, hafızlarda biriken ve unutulmayan devlet şiddetine de savaş açan ve akabinde devlet şiddetine kendi üyeleri de maruz kalan #YoSoy132 Hareketi, eğer tarihsel bağlamı içinde incelenecekse, çalışmada savunulduğu üzere,tam da bu nedenlerle, öncelikle İbero'daki direnişin kıvılcımını yakan 2006 Atenco Olayları da bu iddiadaki biranalize dâhil edilmesi gerekmektedir

3.4. Devlet Şiddeti ve #YoSoy132

Kolektif hafızada biriken devletin şiddet tecrübeleri, elbette, toplumsal hareketi de dönüştürmüştür. İşte #YoSoy132'un gelişimi tam da bu dönüşümün ipuçlarını vermektedir. Öyle ki, #YoSoy132 her ne kadar bir sosyal medya protestosu şeklinde ateşlense de zaman ilerledikçe önceki direniş hareketleri ile birleşmiş; onlarla bütünleşerek ilerlemiş ve genişlemiştir. #YoSoy132, devletin şiddet tarihinin her üç köşe başına da ulaşmıştır.

Devlet şiddetine dair ortak bir hafıza oluşturulması, her şeyden önce, toplumsal hareketin varlık nedeni ya da ortaya çıkış gerekçesini belirli bir temadan öteye taşımak suretiyle çok daha genel olan polis şiddeti ve devlet baskısına karşıtlık şemsiyesi altında genişler. Senaryonun sürekli tekrarı öncekinin hatırlanması temelinde direnenleri birleştirir (Siméant, 2013, s. 141). Örneğin, 2012 yılında #YoSoy132 Hareketi sırasında elde taşınan pankartlarda "Bizim bir hafızamız var" yazmaktadır. Hukuk-dışına çıkan bu tip devlet şiddeti, toplumsal muhalif hareketi devlet baskısı ve dominasyonu karşısında ortak bir direniş cephesi olarak inşa eder (Crane, 2015, s. 7). Benzer şekilde, #YoSoy132 Hareketi sönmüldikten sonra da, hareketin süreklileşen aktörleri hazırladıkları bildirimlerde devletin önceki şiddet pratiklerini anımsatırlar ve bunlar üzerinden devlete karşı toplumsalı inşa ederler. Diğer bir deyişle, devlet kavramı şiddet ile özdeşleşirken toplum direniş temelinde mücadelenin birincil aktörü hâline gelir. #YoSoy132'un *Ciudad Universitaria*'da gerçekleştirilen ilk konseyinin sonundatarihsel bilinç ve hafıza masası tarafından okunan, konseyin kapanış bildirisinin son kısmında olduğu şekliyle:

"(...) Meksika; çocukların (olarak) sana diyoruz ki, (...) Biz, Zapatismo silahlı başkaldırısının, Acteal katliamının, cezasız kalan Ciudad Juárez ve Chihuahua kadın cinayetlerinin ve en çok da México Eyaleti'ndeki (cinayetlerin) mirasçularıyız! Tam şu anda sesimizi yükseltmek zorundayız! Evet! Biz 2006'da Atenco ve Oaxaca'daki baskıların mirasçularıyız. Evet, yoldaşlar, bizler 132 Hareketi'yiz; ABC kreşinde öldürülen küçük çocukların kızgınlığı ve öfkesiyiz. Wirikuta'yız! Michoacán'da Cherán'ız! Copala'yız! Devletin gaddar gücünün karşısındaki kızgınlığımız! Narcotráfico'ya karşı savaşın ve (neden olduğu) yetmiş bin ölüsünün karşısındaki kızgınlığımız! Bütün bu tarihimiz biz! Adalet istiyoruz! Adalet istiyoruz! Hareketimiz bu yüzdendir ve adalet sağlanana kadar savaşacağız! Adalet! Adalet!"

Bugün, bütün bu tarihi geri kazanıyoruz ve yeniden yaşıyoruz. Bu hareketin rüzgarında (bu tarihi) yeniden yaşıyoruz; bugün 132 olmaya ve bunu söylemeye, tarih olmaya ve Meksikalı bilinci olmaya karar verdik. Unutmuyoruz ve bilincimizden (geleni) bir kez daha vurguluyoruz! Bugün ve daima 132'yiz!" (Imágenes en Rebeldia, 2012).

Buna ilaveten devlet şiddeti, yarattığı toplumsal kolektif hafıza sayesinde, muhalif hareketin zamansal ve mekânsal olarak genişlemesini de sağlar. Diğer bir ifadeyle devlet şiddeti karşısındaki direnişi ile protesto hareketi, devletin önceki şiddet hareketlerini de kapsayacak biçimde topyekûn bir direnişin sembolü hâlini alır. Örneğin Temmuz 2012'de, *Convención Nacional Contra la Imposición* adıyla Atenco'da açıklanan baskı karşıtı bildirimde hem #YoSoy132 hem de FPDT hareketlerinin imzası

olması polis şiddeti karşısında genişleyen koalisyonun somut bir örneğini oluşturmaktadır. 2006 Atenco katliamının mağduru FPDT ile 2012 yılının #YoSoy132 Hareketi aradan geçen uzun süreye rağmen zamansal anlamda geniş bir koalisyon kurmayı başarırlar. Üstelik Atenco'nun FPDT'si ile İbero'nun #YoSoy132'ü bu şekilde mekânsal olarak da birleşirler. Devlet şiddeti karşısındaki direniş zaman ve mekânı kolektif hafızada silikleştirir.

Koalisyonun genişlemesi dışında, toplumsal hareketin yavaştan sönümlenmeye başladığı süreç boyunca kurumsallaşma çabasında da devlet şiddetinin kolektif hafızada saklanması işlerliği hissedilir. Kolektif hafızada her daim muhafaza edilen devlet şiddeti ilerleyen zamana rağmen toplumsal hareketi canlı tutar. Örneğin, #YoSoy132 Hareketi'nin 30 Mayıs 2012'de, *Tarihsel Hafıza ve Bilinç* masasının hazırladığı bildiriye²⁷ 1968 Tlatelolco Meydanı Katliamı (öldürülenlerin sayısı bugün dahi bilinmiyor), 1971 Corpus Christi Katliamı [*El Halconazo*] ve 2006'daki Atenco ve Oaxaca'daki devlet şiddetine yönelik tepki öne çıkmış ve safları sıkılaştırmıştır. #YoSoy132 üyelerinin, hareketin ilk anından itibaren Nieto'yu, 1968'de Tlatelolco'daki katliamın emrini veren, zamanın devlet başkanı Gustavo Díaz Ordaz'la eşleştirmesi ve kendisini Ordaz'ın "torun"²⁸ olarak görmesi, PRI'nin şiddetle iç içe geçmiş tarihinin kolektif hafızadaki yansımasıdır. Crane'nin (2015, s.4) dikkat çektiği üzere, Atenco, Nieto'nun Tlatelolco'su olarak görülmüştür.

Devlet şiddeti karşısındaki muhalif koalisyonun mekânsal ve zamansal olarak genişlemesine ek olarak, şiddetin tanımı da bu ekseninde olabildiğince genişler. Devletin baskısı ve şiddeti, muhalif koalisyonun genişlemesiyle birlikte, sokakta protestocular üzerinde uygulanan fiziksel şiddetin çok ötesine geçer. Medya ve basın üzerindeki baskı da devletin şiddet repertuarının önemli bir parçası haline gelir. #YoSoy132'un medya sansürü üzerindeki vurgusu da, bu bağlamda, devletin şiddetinin farklı bir yüzü olarak algılanır.

Son olarak, önceki devletin şiddet hareketlerini kapsama ve hatırlama çabası sayesinde protestocular, Meksika'nın sınırlarının çok daha ötesine uzanacak yeni ittifak arayışlarına girerler. Nihayetinde devlet şiddetinin belirli bir ülkeyle sınırlı kimliği ve geçmişi yoktur: devlet şiddeti evrenseldir. 2012 yılında, Meksika'da Şilili öğrencilerin neoliberalizm ile birlikte kaybolan haklarına yönelik eyleme destek amacıyla yaptıkları yürüyüş (Crane, 2014, s. 139) ezen devlet-ezilen toplum/öğrenci ikiliğinin nasıl da kolektif hafızada ulusal sınırları aşacak biçimde şematize olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Meksika'da 2012 yılında ortaya çıkan #YoSoy132 adlı toplumsal harekete yönelik hâli hazırda var olan literatürün dışına çıkmak suretiyle farklı bir bakış açısı getirilmesi hedeflenmiştir. Ağırlıklı olarak sosyal medya çalışmaları bağlamında ele alınan #YoSoy132, aslında, Meksika'da devlet ve toplumsal hareketler arasındaki

²⁷ İlgili bildiriye aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir:

https://www.youtube.com/watch?v=E9dkSK1pgzA&ab_channel=Im%C3%A1genesEnRebeld%C3%ADa,

²⁸Nieto, İspanyolca'da "torun" anlamına gelmektedir.

etkileşimin analizi temelinde Meksika'nın siyasal tarihinde devlet şiddetinin yeri hakkında çok fazla ipucu vermektedir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye sosyal bilimler literatürü bağlamında çok fazla işlenmemiş bir coğrafyayı biraz daha görünür kılmayı da hedeflemiştir. Bu vesileyle, çalışmanın yazarları Meksika'nın siyasal ve toplumsal yapısına kuşbakışı da olsa değinen bu çalışmayla yeni araştırmaların önüne mütevazı de olsa bir bilgi birikimi getirebilmeyi istemektedir.

Toplumsal hareketler, sosyal dinamiklerin ve siyasal ajandanın anlaşılmasında anahtar niteliğinde analitik araçlardır. Bu çalışmada, farklı bir yönüne dikkat çekilen #YoSoy132 Hareketi'nin gündeminin gösterdiği üzere, şiddetin farklı formları ve yaygınlığı, Meksika'nın en önemli güncel sorunudur. Devlet şiddetinin toplumsal kolektif hafızada birikmek suretiyle nasıl da topyekûn “devlet şiddeti imajı”na dönüştüğü meselesi, #YoSoy132'ta kendini bir kez daha göstermektedir. Meksika'yı 1929 ve 2000 yılları arasında aralıksız yöneten PRI'nin 2012 Başkanlık Seçimleri adayı Enrique Peña Nieto, 2006'da, valisi olduğu bölgede, polise verdiği güç kullanma emri dolayısıyla, kendisine göre yakın olduğu düşünülen bir özel üniversitede protesto edilmiştir. Nieto, toplumsal kolektif hafızada, PRI'nin Meksikalılar'a yönelik şiddet dolu tarihiyle özdeşleştirilmiştir. Hareketin üyeleri, en başından itibaren, protesto ettikleri polis şiddetinin ve medyanın kriminalize etme uğraşlarına maruz kalmıştır. Ne var ki hareket, beklenmedik biçimde toplumsal tabanda destek bularak genişlemiş ve daha büyük toplumsal ittifaklara ulaşabilmiştir.

Meksika'da 70 yıllık aralıksız iktidarının sonrasında kısa soluklu bir nefesin ardından 2012 yılında yeniden iktidarı ele geçiren PRI ve Nieto'nun önce devletle, ardından devlet şiddeti ile özdeşleşen iktidarı altında polisin yine önce siyasal iktidarın elinde, ardından ise siyasal iktidarla eşitlenen devletin baskı aygıtı konumunda sabitlenişi Latin Amerika çalışmaları kapsamında hem Meksika'ya özel hem de diğer ülkelerle karşılaştırmalı bir analizin konusunu teşkil edebilir.

Toplumsal hareketleri, ortaya çıktıkları süreci hızlandıran münferit olaylar şeklinde incelemek yerine bütüncül bir bakış açısıyla ele almak önemli görünmektedir. Toplumsal hareketler, içlerine doğduğu siyasal ve toplumsal yapıyla organik bir birliktelik oluşturur. Hareketin ortaya çıkış şart ve gerekleri de, ancak, siyasal ve toplumsal yapının tarihsel bir analizi ile mümkün kılınır. Hatta bazı durumlarda, ilgili toplumsal hareket kendisinden on yıllar önce ortaya çıkan diğer toplumsal hareketlerden ilham alır, onların tecrübelerini edinir ve onlarla birikerek gelişir. Üstelik bunu ortak bir düşman imgesi olarak devlet şiddetini karşısına koyarak yapar. Toplumsal hareketin siyaseti de bu manzarada yüzeye çıkar. Tam da bu nedenle *YoSoy132*'u anlamak için hareketin “görünen” sosyal medya tezahüründen öteye gitmek ve “görünmeyen” ama beliren Meksika'ya özgü siyasal ve toplumsal çerçeveye yönelik bir bakış açısı getirmek zaruridir.

Sonuç olarak, bu çalışma, makro ifadeyle güvenlik güçlerinin uyguladığı ve özellikle neoliberal politikalar doğrultusunda yetkileri arttırılan ve bir nevi devletin birincil güvenlik mekanizması hâline gelen polis şiddetinin kolektif toplumsal hafıza temelinde devlet şiddetine evrimini konu edinerek, Türkiye'de çok yeni ve yetersiz olan devlet ve polis çalışmaları literatürüne de ufak da olsa bir katkı sağlamayı hedeflemiştir. Devlet şiddetini münferit ve vaka üzerinden incelemek yerine, birikimsel ilerleyen tarihsel bir analiz ileriye dönük makro çalışmalar için de bir çerçeve sunabilir.

KAYNAKÇA

- Alonso, J. (2013). “Cómo escapar de la cárcel de lo electoral: el Movimiento #YoSoy132”, *Desacatos*, 42: 17-40.
- Álvarez Béjar, A. (2008). “20. Yüzyılda Meksika: Emperyalist Zincirin En Güçlü Halkası mı?”, Çev. Aylin Topal, içinde: Aylin Topal (Der.), *Latin Amerika 'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*, Yordam Kitap: İstanbul: 172-201.
- Animalpolitico (2012a), “Lo que debes llevar para ser el 132”:
<http://www.animalpolitico.com/2012/05/lo-que-debes-llevar-para-ser-el-132/>
- Animalpolitico (2012b), “Yo Soy 132: Declaratoria y pliego petitorio”
<http://www.animalpolitico.com/2012/05/declaratoria-y-pliego-petitorio-de-yo-soy-132/>
- Aviña, A. (2016), “Mexico’s Long Dirty War”, *NACLA Report on the Americas*, 48 (2): 144-149.
- Bartra, A. ve Otero, G. (2008). “Movimientos indígenas campesinos en México: la lucha por la tierra, la autonomía y la democracia”, *Recuperando la tierra: El resurgimiento de movimientos rurales en África, Asia y América Latina*, Buenos Aires: CLACSO.
- Bayley, D. (1985). *Patterns of Policing*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Bolaños, C. (2012). “#YoSoy132 presenta lista de 106 detenidos”, *El Universal*, 1 Aralık 2012. Çevrimiçi: <http://archivo.eluniversal.com.mx/notas/887244.html>
- CadenaTres (2012). “Yuriria platicó con Arturo Escobar, coordinador del PVE, acerca de lo ocurrido en la Ibero con EPN”, Çevrimiçi: <https://www.youtube.com/watch?v=nV3-8PkbilA>
- CNN México (2012a), “La Visita de Peña Nieto, Motivo de Abuechos de Estudiantes en la Ibero”. Çevrimiçi: <http://expansion.mx/nacional/2012/05/11/la-visita-de-pena-nieto-divide-a-estudiantes-en-universidad-iberoamericana>
- CNN México (2012b), “131 Alumnos de la Ibero Muestran Sus Credenciales Para ‘Desmentir’ al PRI”. Çevrimiçi: <http://expansion.mx/nacional/2012/05/14/131-alumnos-de-la-ibero-muestran-sus-credenciales-para-desmentir-al-pri>
- Combes, H. ve Fillieule, O. (2011). “De La Répression Considérée Dans Ses Rapports à L’Activité Protestataire”, *Revue Française de Science Politique*, 61: 1047-1072.
- Conn, C. (2016). “Mexico remembers: 2006 Atenco tragedy when police raped, killed”, *Telesur*, 3 Mayıs, Çevrimiçi:
<http://www.telesurtv.net/english/news/Mexico-Remembers-2006-Atenco-Tragedy-When-Police-Raped-Killed--20160503-0041.html>

- Cramer, C. (2006). *Civil War is Not a Stupid Thing*, London: Hearst & Co.
- Crane, N.(2014).“A picture is worth 1,000 words: Performing State Repression in the Zocalo, Mexico City, October 2”, *Focus on Geography*, 139-140.
- Crane, N. (2015). “Politics Squeezed through a police-state, Policing and vinculación in post-1968 Mexico City”, *Political Geography*, 47: 1-10.
- Del Valle, Y. (2015). “Mexico’s Re-colonization: Unstrained Violence, Rule of Law and the Creation of a New Order”, *Política Común*, Vol. 7.
- Della Porta, D. ve Reiter, H. (1998). *The Policing of Protest in Western Democracies*. İçinde:
D Della Porta ve H Reiter (der). *The Policing of Mass Demonstrations in Contemporary Democracies*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1-34.
- Della Porta D. ve Zamponi, L. (2013). *Protest and Policing on October 15th Global Day of Action: the Italian Case*, *Policing and Society*, 23 (1), 65-80.
- Di John, J. (2008). “Conceptualizing The Causes and Consequences of Failed States: A Critical Review of the Literature”, *Crisis States Working Papers Series 2*, 25.
- Dominguez, Jorge I, Greene Kenneth F, Lawson, Chapell H ve Moreno, A. (der.) (2015). *Mexico’s Evolving Democracy A Comparative Study of the 2012 Elections*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Galván, R. (2012). “Ibero, boicot contra EPN: Emilio Antonio Gamboa”, Çevrimiçi: <http://www.oem.com.mx/elsoldetijuana/notas/n2539677.htm>
- García, R. G. ve Treré, E. (2014). “The #YoSoy132 movement and the struggle for media democratization in Mexico”, *The International Journal of Research Into New Media Technologies*, 2014: 1-15.
- Herrera, Y. (2015). “El sentido de la omisión: Sobre la impunidad en el México contemporáneo”, *Política Común*, Vol. 7.
- Hmed, C. (2015). “Répression d’État et situation révolutionnaire en Tunisie (2010-2011)”, *Vingtièmesième. Revue d’histoire*, 128, Ekim-Aralık: 77-90.
- Hobsbawm, E. (2011). *Tuhaf Zamanlar*, Çev. Saliha Nilüfer, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ignatieff, M. (2002). 'Intervention and State Failure', *Dissent*, 115-124.

Imagenes en Rebeldia (2012), “GRAN DISCURSO #YoSoy132. 1er Asamblea. MEMORIA Y CONSCIENCIA. Mesa 14. Ciudad Universitaria”:

<https://www.youtube.com/watch?v=E9dkSK1pgzA>

King, J. (2006). “Exploring the Ameliorating Effects of Democracy on Political Repression: Cross-national Evidence”, içinde C. Davenport (Der). *Paths to State Repression: Human Rights Violations and Contentious Politics*, Lanham: Rowman&Littlefield.

Kline, H F. (2013). “Colombia: Lawlessness, Drug Trafficking, and Carving”, içinde R I. Rotberg (Der). *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Brooking Institution Press, 161-183.

Paul, C.; Clarke, C. P. & Serena, C. (2014). *Mexico is not Colombia: Alternative Historical Analogies for Responding to the Challenge of Violent Drug-Trafficking Organizations*, RAND Corporation: Washington.

Rotberg, R. (2003). *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington, D.C.: Brookings Institute Press.

Serra, G. (2013a). “Was Mexico’s 2012 Election Undemocratic?: Assessing the Fraud Accusations”, *CIDE*, 259: 1-18.

Serra, G. (2013b). “The 2012 Election in Mexico: Campaigns, Results and Conflict”, *CIDE*, 250: 1-20.

Siméant, J.(2013). “Protester/ Mobiliser/ Ne pas Consentir: sur quelques avatars de la sociologie des mobilisations appliquée au continent africain”, *Revue Internationale de Politique Comparée*, 20, 125-143.

Talcott, M. (2010). “As Neoliberal Crises Persist, Indigenous-Led Movements Resist: Examining The Current Social and Political-Economic Conjuncture In Southern Mexico”, içinde: R. A. Dello ve D. Fasenfest (Der.), *Social Change, Resistance and Social Practices*, Leiden& Boston: Brill: 131-148.

Topal, A. (2008). “Türkiye’den Latin Amerika’ya Bakmak: Tarihsel Arka Plan”, içinde: Aylin Topal (Der.), *Latin Amerika’yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*, Yordam Kitap: İstanbul: 21-46.

Treré, E. (2013). “#YoSoy132: la experiencia de los nuevos movimientos sociales en México y el papel de las redes sociales desde una perspectiva crítica”, *Educación Social*, 55: 112-121.

Vanguardia (2012). “Fue un puñado de los jóvenes intolerantes en la Ibero: Coldwell”, Çevrimiçi:

<http://www.vanguardia.com.mx/fueunpunadodejoveneslosintolerantesenlaiberocoldwell-1284876.html>

[Wacquant, L. \(2009\). *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*, Duke University Press.](#)

Warp (2012), “Contexto Historico, Principios Generales y Plan de Accion de YoSoy132” <http://www.warp.com.mx/warptv/22542-Contexto-Historico-Principios-Generales-y-Plan-de-Accion-de-YoSoy132>

Weber, M. (1992). *Politik als Beruf*. Stuttgart: Reclam

Weber, M. (1987). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı.

Welp, Y. (2015). “Cuando todo lo sólido se desvanece en Twitter: Análisis del movimiento social #YoSoy132 (México 2012)”, *PostData*, 2: 417-439.

Williams, G.(2011). *The Mexican Exception: Sovereignty, Police and Democracy*, New York: Palgrave Macmillan.

YouTube (2012). “¡ASESINO, FUERA! Reclaman Atenco A Peña Nieto en la Ibero” (Video). Çevrimiçi: https://www.youtube.com/watch?v=DSEmgX296Qo&ab_channel=politicamx1

Zamora Lomeli, C B.(2011). “Hier c’était pour la terre, aujourd’hui pour la liberté. Processus et configurations du front des peuples pour la défense de la terre (FPDT) de San Salvador Atenco”, *Problèmes d’Amerique Latine*, 81, 3, 11-32.

Zartman, W. (1995). *Collapsed States*, Boulder: Lynne Rienner

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE JEOPOLİTİĞİN DEĞİŞEN KONUMU

Aziz BALCI*

ÖZ

Bu çalışmada, jeopolitik kavramının, doğuşu ile beraber tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler incelenmiştir. Bu kapsamda, 19.Yüzyılın sonlarından itibaren farklı isimlerle de olsa Avrupa coğrafyasında uygulama alanı bulan jeopolitik kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Soğuk Savaş döneminde ise özellikle ideolojik bir içeriğe sahip olarak ilerlemiştir. Bununla beraber, Soğuk Savaş sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeninde jeopolitiğin konumu, çalışmanın temel inceleme konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası dönem, çalışmada 1990-2001 ve 2001'den günümüze olarak iki alt döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu şekilde bir incelemeye tabi tutulmasının nedeni, iki alt dönem arasında bazı önemli farklılıkların bulunmasıdır. Bu farklılardan en önemlisi yeni dönemde ABD karşısında bir güç eksenini olarak beliren devletlerin kendine has jeopolitik yönelimlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu bilgiler ışığında, genel anlamda çalışmada, jeopolitiğin çeşitli dönemlerde gelişimini ve kullanımını anlatırken teorik ve pratiği birleştiren bir yöntem izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik; Soğuk Savaş; Yeni Dünya Düzeni; ABD; Rusya

THE CHANGING POSITION OF GEOPOLITICS IN THE NEW WORLD ORDER

ABSTRACT

In this study, alterations of concept of geopolitics together with its emergence were analyzed. In this context, the concept of geopolitics that was implemented in Europe even with different words from the end of 19th century; post-World war II, during the cold war, was especially used with an ideological content. Nonetheless, especially in the New World Order in the post-cold war, the position of geopolitics forms the main topic of study. In this context, post-cold war period was analyzed as two sub-periods between 1990-2001 and from 2001 to present in the study. The reason of analyzing in this manner is due to existence of some important differences between two sub-periods. The most important one of these differences is the emergence of the geopolitical orientations of the states that emerged as a power axis against the USA in the new period. In the light of these informations, in general terms, in study, a method was used that combines theoretical and practice while expressing the using and development of geopolitics.

Keywords: Geopolitics; Cold War; The New World Order; USA; Russia

---

*Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, aziz.balci@ufuk.edu.tr

1.Giriş

Jeopolitik bilimi 19. Yüzyılın sonlarından itibaren İmparatorlukların, Ulus-Devletlerin kendi siyasi coğrafyalarını tanımlarken kullandıkları bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemden günümüze kadar çeşitli formlarla ve her bir devletin kendi çıkarlarının takibi doğrultusunda şekillenip gelmiştir. 19. Yüzyıl sonundan itibaren özellikle Avrupa devletlerinin uyguladıkları ya da uygulaması gereken politikaların coğrafi yönden tanımlanması amacıyla kullanılan jeopolitik, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Soğuk Savaşın çift kutuplu dünya yapısının etkisiyle çoğunlukla ideolojik bir seyir izlemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise jeopolitik, bu konudaki tartışmalarla beraber, ABD'nin tek etkin güç konumunda kalmasının sonucu olarak bu ülkenin perspektifi ile ilerlemiştir.

Jeopolitiğin gelişimi açısından İkinci Dünya Savaşı sonu ve bazı yönleriyle Soğuk Savaş sonuna kadar olan zaman diliminin “Klasik Jeopolitik” teorilerin hakim olduğu dönem; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş sonunu simgeleyen zamanın da “Yeni Jeopolitik” teorilerin sahne aldığı dönem olduğu yargısı genel olarak kabul görmektedir. 1991'de SSCB'nin tarih sahnesinden çekilişi, ideolojik ve siyasi rakibi karşısında üstün duruma gelen ABD'nin oluşan bu “Yeni Dünya Düzeni” içerisinde tek süper güç olarak kalıp kalmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede yeniden yorumlanan özellikle Batı merkezli jeopolitik teoriler, yeni küresel ortamı okumaya ve değerlendirmeye yönelmiştir.

Jeopolitik kavramının anlamı konusunda ise birtakım tanımlamalar mevcuttur. Flint'e göre jeopolitik kelimesi; bir taraftan bölgesel hakimiyet için devletlere savaş ya da diplomasi gibi kavramları çağrıştırırken; diğer taraftan teoride, insanları ve devletleri bulunduğu bölgeye göre sınıflandırmaya yaramaktadır. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde jeopolitik; “Demir Perde” ve “Özgür Dünya” kavramları temelinde ya da Batı'nın bakış açısıyla “Komünizm tehdidi”, Sovyet bakış açısıyla da “Amerikan emperyalizmi” temelinde bölgesel kontroller için kavramsal bir zemin oluşturmuştur (Flint, 2006: 13).

Bu arka plan ışığında bu çalışmada, öncelikle bir altyapı oluşturması amacıyla, jeopolitik biliminin doğuşu ile birlikte Klasik Jeopolitik teorilerin genel eğilim gösterdiği konular, geliştiği bölgeler ve düşünürler bakımından bir incelenmesi yapılacaktır. Asıl odak noktasını oluşturan konu ise, Soğuk Savaş sonrası oluşan “Yeni Dünya Düzeninde” jeopolitiğin konumunun nasıl değiştiği ve hangi tezler üzerinden hareket edildiği olacaktır. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası ortamın tek kutuplu mu yoksa çok kutuplu mu bir düzene kapı açtığı tartışması ya da sürecin ne şekilde değişim gösterdiği konusu, makalenin önemli noktalarından birini oluşturacaktır.

Bu çerçevede, makalenin ilk bölümünde 19.yüzyılın son çeyreği ile birlikte başlayan ve genel hatlarıyla 1945-1990 arası dönemi de içerecek şekilde, dönemin jeopolitik yaklaşımları nasıl şekillendirdiği ve sosyal bilimcileri ne yönde etkilediği konuları ele alınacaktır. Devam eden bölümde Soğuk Savaş sonrası küresel dünyada ABD'nin konumu, geliştirilen jeopolitik yaklaşımlar ve bu bağlamda Rusya ve Çin gibi yeni güçlerin ortaya çıkma durumu ve jeopolitik yaklaşımları üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise makalenin bütününe ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

2.Klasik Jeopolitik Teorileri ve Bu Teorilerin Temel Konusu

Jeopolitik; düşüncede ve uygulamada, baskın siyasi yapılar olan Ulus-devletler ve diğer tür devlet oluşumları ile ilişkili görülmektedir. Özellikle jeopolitik, Avrupa'daki güçlü devletlerin, aralarında büyüyen rekabete sahne olduğu 19. Yüzyılın sonu ile bağlantılıdır ve bu dönemde genel kabul gören adıyla "Klasik Jeopolitik" olarak tanımlanmış ve ortaya çıkmıştır. Jeopolitik başlangıçta, Batılı devletler özelinde meydana gelen devletlerarası çatışmayı ve rekabeti ifade eden bir terim olarak anlaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, aslında bu durum jeopolitik kavramını, güçlü devletlerin nüfuzunu daha zayıf olanlar üzerinde kullanmasına neden olan emperyalizm kavramından ayırmaya yarayan teorik bir çaba olarak belirlemiştir (Flint, 2006: 17). Siyaset Bilimci Rudolf Kjellen 1899'da İsveç'in sınırları hakkındaki bir makalede kavramı ilk kez kullanmış (Haggman, 1998: 100) ve bunu takip eden dönemde, jeopolitik, uluslararası politikaya daha gerçekçi bir yaklaşım ya da kendi çıkarını takip etme şeklinde gerçekleşen yönelimi ifade eden bir anlamda kullanılmıştır. Bu türden bir kullanım, devletlerin o andaki konumlarını ve uygulayacakları politikaları şekillendiren ve esas olarak bölgelerin ve içerdikleri kaynakların önemine özel vurgu yapan bir içeriğe sahiptir. Jeopolitik biliminin, küresel fiziki coğrafyanın gerçekleri temelinde, uluslararası politikanın bir ilkesi olduğu varsayılmıştır. Bu anlamda küresel fiziki coğrafya, deniz veya kara gücü olarak bilinen imparatorlukların ya da devletlerin; kıtaların, okyanusların idaresi amacıyla hareket etmesine ve politika üretmesine zemin hazırlamıştır (Dodds, 2007: 24-25).

Dinamik yapısı ile jeopolitik, "bir canlı organizma" olarak ele aldığı devletin büyüüp gelişmesi için gerekli coğrafi unsurları ve olanakları araştırmaktadır. Bu yapı, devletin coğrafi unsurlardan faydalanma konusundaki amacının bir sonucu olarak görülmektedir. Bu anlamda jeopolitik, daha çok dış politikanın belirlenmesinde coğrafi unsurlardan yararlanmaktadır (İşcan, 2004: 52). Devletin canlı bir organizma olarak ele alınması, 19. Yüzyılın sonlarında özellikle Alman coğrafyacı ve jeopolitik bilimcilerin temel tezi olmuştur. Bu kişilerden en önemlisi politik coğrafyanın önemli isimlerinden olan Friedrich Ratzel'dir. Ratzel, sistemini evrim ilkeleri ile ilişkili olarak tasarlamış ve içinde bulunulan siyasi ortam ise, Ratzel'in jeopolitik düşüncelerine katkıda bulunmuş, devletin de aynı insanlar gibi "canlı bir organizma" olduğu ve büyüüp gelişebileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Devletin bu türden organik kodlara sahip olduğu teorisi, Almanya'nın gelecek vizyonunda önemli bir yer oluşturmuştur (Cohen,2009: 17).

2.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dünya ve Jeopolitik

İkinci Dünya Savaşı öncesi küresel sistem, jeopolitiğin siyasi coğrafya içerisinden doğuşuna şahit olmuştur. Jeopolitiğin bu doğuşu, devletlerin dış politika tercihlerini belirlemiş ve bu tercihler ise devletlerarası ilişkilerde nasıl hareket edilmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. Genellikle devletler, başta Avrupa kıtasında olmak üzere, dönemin siyasi yapısının da getirdiği zorunlulukla tercihlerini yayılcı ve alan kontrolüne dayalı siyasetten yana kullanmışlardır. Bu dönemde özellikle 1870'li yıllarda "Avrupa Uyumu"²⁹ olarak bilinen antlaşmanın dağılmasından itibaren, iki

²⁹ Avrupa Uyumu; 1815'te Viyana Kongresi'nde kararlaştırılan, Napolyon savaşları sonrası Avrupa haritasının yeniden düzenlenmesini içeren ve dönemin büyük güçleri olan devletler tarafından bir güç dengesinin tesis edilmesini vurgulayan sistemik bir politikadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Richard F. Hamilton ve Holger H. Herwig (2003). *The Origins of World War I*, Cambridge: Cambridge University Press, 46-47.

düşman devlet grubu ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, serbest ticaret ve emperyalizm ikilisine bağlı bir politika yürüten Britanya ve Fransa; diğeri ise, Britanya finansal hakimiyetiyle mücadele eden kendi imparatorluğunu kurma çabasında olan Almanya'nın başını çektiği revizyonist gruptur. Bu iki grup arasındaki siyasi ve ekonomik yarış, 1914'te zirveye ulaşmış ve ilk büyük dünya savaşına neden olmuştur. Bu dönemin özelliği, dünyanın emperyal ve sömürülen alanlar arasında ikiye bölünmüşlük durumu ve devletlerin yeni alanlar için “biyolojik ihtiyaçları” olmasıdır (Agnew, 2003: 93-94). İşte böyle bir siyasi iklimde, devletlerin jeopolitik eğilimleri de yayılmacı özellikler taşımıştır. Almanya'da Friedrich Ratzel'in “Organik Devlet” düşüncesi ve devletlerin de biyolojik ihtiyaçları olduğu fikri, emperyal/revizyonist politikalar için bir temel oluşturmuştur. Coğrafyanın bir kolu olan ve jeopolitik kavramı ile yakından ilişkisi bulunan “Siyasi Coğrafya” bilimini Ratzel geliştirmiştir. “Alan” (Raum) ve “Yaşam Alanı” (Lebensraum) gibi kavramları da jeopolitik biliminde kazandıran Ratzel, pek çok kişi tarafından siyasi coğrafyanın ve jeopolitiğin kurucusu olarak anılmaktadır (Yatin, 2009: 37). Ratzel'in devleti “organizma” olarak ele alan görüşü, öncelikle Almanya'da benimsenmiş fakat daha sonraları diğer Avrupa ülkelerinde de kabul görmüş ve sömürgecilik ruhunun zirveye ulaştığı o günün Avrupa'sı, 1914-1918 yılları arasında ilk büyük dünya savaşını yaşamıştır. Ratzel'in fikirleri kendisinden sonra gelenleri büyük ölçüde etkilemiş ve çeşitli jeopolitik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların başında Karl Haushofer gelmektedir. Devletin konum alanını en önemli güç olarak gören Haushofer'ın görüşleri, II. Dünya Savaşı'nda Adolf Hitler'in politikasında etkili olmuştur (İşcan, 2004: 55).

Dönemin İngiliz jeopolitiğinde önemli bir yeri olan Halford J. Mackinder da Ratzel'in iyi bir okuyucusudur ve onun devletin “organik” yapısı fikrini paylaşmıştır. Mackinder, 1904'te yayınladığı makalesinde karada bulunan kaynakların demiryolu aracılığıyla hareketliliğine dikkat çekmiş ve bu yolla da deniz ve kara güçleri arasında dengenin kurulabileceğini düşünmüştür. Ona göre, demiryolu, bir dünya imparatorluğunun küresel alanını elde etmek için kara gücünün kullanıldığı; yeni ve daha entegre olmuş bir dünya anlamına gelmektedir. Mackinder, “Kalpgah” adında bir küresel güç bölgesi tanımı ortaya atmış ve bu bölgenin, büyük doğal kaynak rezervinin bulunduğu Batı Rusya çevresi olabileceğini ifade etmiştir. Bu alandan başlayarak doğuya doğru uzanan geniş topraklar üzerinde hakimiyetin kurulması düşüncesi, Mackinder'ın önem verdiği konulardan birini oluşturmuştur. Mackinder'a göre, bu “Kalpgah” bölgesinden; tüm Kıta Avrupası, Asya ve Afrika'yı içeren “Dünya Adası” egemenliği sağlanabilir ve bu şekilde de “Dünya İmparatorluğu” kurulabilirdi (Kearns, 2009: 4-5). Mackinder'ın Ratzel'den ilham alarak geliştirdiği söylenebilecek bu fikirler, tıpkı Almanya'nın yayılmacı emelleri gibi, İngiltere'nin de emperyalist niyetlerini şekillendirmiştir. Bu döneme görüldüğü üzere, özellikle 1920'lere kadar, klasik jeopolitik teoriler kapsamında hangi ülke olduğuna bakılmaksızın daha çok Avrupalı düşünceler hakim olmuş ve bu düşünceler ise emperyalist/revizyonist özellikler taşımıştır. ABD'den Alfred Mahan gibi isimler de bu dönemde özellikle deniz stratejisi fikirleri temelinde etkili olmuşlardır. Fakat ABD'nin jeopolitik biliminde katkısı, çoğunlukla Soğuk Savaş döneminde dir.

2.2. Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitiği ve Çift Kutupluluk

Soğuk Savaş Dönemi jeopolitiği; İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Nazizm'ine karşı ittifak ilişkisi içinde olan, ideolojik olarak ayrı kamplarda olsalar da, sonuçta, savaşın galipleri olan çıkan ABD ve SSCB'nin çevresinde meydana gelmiştir. Amerikan Dış Politikasının temel amacı, 1940'ların geç dönemlerinden Soğuk Savaş'ın sonlarına kadar, İkinci Dünya Savaşı sonunda tesis edilmiş coğrafi sınırlar içerisinde Sovyet gücünü kontrol altına almak şeklinde gerçekleşmiştir (Sempa, 2002: 67). Soğuk Savaş dönemi politika yapıcıları; çevreleme, domino teorisi, güç dengesi düzeni gibi eğilimleri, Soğuk Savaş jeopolitiği terminolojisine dahil etmişlerdir. Bu politika, aslında Halford Mackinder'ın "Kalpgah" teorisinin Soğuk Savaş jeopolitiğinde önemli bir rol oynadığına da işaret etmektedir (Cohen, 2009: 28). Politik coğrafyanın önemli isimlerinden Agnew, Soğuk Savaş dönemini ideolojik jeopolitiğin hayat bulduğu dönem olarak tanımlamış ve modern jeopolitik görünümün, önceki dönemlerin aksine, ideolojik olduğunun altını çizmiştir. İdeolojinin ise ona göre, toplumu ve kültürel yapıyı değiştirmek ya da yeni bir sunumunu yapabilmek için sembollerin, fikirlerin, stratejilerin kullanıldığı bir karışım olduğu belirtilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, jeopolitik görünüm, uluslararası politik ekonominin hangi ideolojik çerçevede daha iyi organize edilebileceği tartışmalarını daha fazla merkeze almıştır. Bu bağlamda, ABD ve SSCB, dönemin jeopolitik görünümünü kavramsal açıdan tanımlayan iki devlettir. Bu devletlerden ABD, kendi politik ekonomi görüşünü daha geniş çapta kabul ettirme çabasına girmiştir. Fakat böyle bir durumun başarıya ulaşması, bir tehdit ve karşılaştırma unsuru olarak diğerinin varlığına bağlı olarak gelişmiştir (Agnew, 2003: 102). Bununla beraber jeopolitik kavramının, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda "Nazi mekânsal yayılcılığı" ile eş anlamlı olduğu kabul edilmiştir. Birçok coğrafyacı ve politikacı jeopolitik kelimesine karşı düşmanlık beslemiş ve çoğu insana da bu kelimenin Hitler'in insancıl olmayan politikalarını çağrıştırdığını belirtmişlerdir. Bu anlamda Nasyonal Sosyalizm ve Alman "Geopolitik" kavramları arasındaki bağlantı, Soğuk Savaş Dönemi yıllarında, kötü ve kaçınılması gereken bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde bazı coğrafyacılar, siyaset bilimciler "çevreleme politikası" gibi siyasi görüşler ve Ortadoğu, Doğu Avrupa gibi coğrafi bölgeler konusunda analizler yapmalarına rağmen; bu araştırmaları sürekli "politik coğrafya" adı altında gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir (Dodds, 2003: 211).

Literatürde Soğuk Savaş olarak tanımlanan dönemde SSCB'nin, "Brejnev Doktrini" gibi sosyalist dünyaya hakim olma ve tek bir sosyalist/komünist düzen tesis etme şeklindeki yaklaşımlar geliştirmiş olmasına rağmen; çoğunlukla dönem ABD'nin jeopolitik teorileri çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş döneminde öne çıkan ABD'nin önemli jeopolitik yaklaşımları, SSCB'nin kontrol alanını genişletmesine karşı planlanmıştır. Bunlardan en önemlileri, erken dönemlerde "Truman Doktrini", "Marshall Yardımları ve Eisenhower Doktrini" kapsamında yürütülen "çevreleme politikası"; diğeri ise 1970'lerde artan iki devletin/kutbun yakınlaşma çabaları ve bu çerçevede "yumuşama" dönemi ile beraber ortaya çıkan Kissinger'ın politikalarıdır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine yakın bir dönemde, Franklin Roosevelt'in yerine geçen Harry S. Truman'ın ABD Başkanlığı döneminde, ABD'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Bunun nedenlerinden biri ise aralarındaki, ciddi ideolojik farklılıklardır. ABD'nin demokratik kurumları ve pazar piyasası sistemini desteklerken; SSCB'nin daha totaliter ve merkezi kumanda ekonomisini desteklemesi

iki ülkeyi birbirinden ayırmıştır. Ayrıca dönemin bu iki süper gücünün Avrupa ve Asya’da çatışan çıkarları, farklılaşmayı keskinleştirmiştir (Millercenter, 2015). ABD’nin “çevreleme politikası” ve ayrıca Soğuk Savaş’ın başlangıcı, 1947’de Truman Doktrini’nin ilanında kendini bulmaktadır. Truman Doktrini, Soğuk Savaş’ın *de facto* ilanı olarak bilinmektedir. Truman’ın konuşması, Amerikan Soğuk Savaş Dış Politikasının ana hatlarını çizmiştir. Bu ana hatlar, Sovyetler Birliği’nin dünya genelinde komünist hareketlerin merkezi olduğu, komünizmin ülke içi eylemler ve dış işgaller yoluyla yayılma eğilimi gösterdiği ve ABD’nin bu komünist saldırıdan ilgili devletleri korumak için askeri ve ekonomik yardımın sağlanması gerekliliği düşüncesidir (History, 2009).

Truman Doktrini’nin ortaya çıkmasında George Kennan’ın özel bir yeri bulunmaktadır. Kennan’ın, Sovyet yayılmacılığının tarihi ve kaçınılmaz durumu konusundaki 1946 yılındaki uyarısı, Sovyetler Birliği’ni çevreleme politikasının entelektüel temeli olarak, özellikle “Kalpgah” bölgesi çevresinde, ABD’deki anti-komünistler ve politika yapımcıları tarafından ele alınmıştır. Bu durum 1947’de Truman Doktrini’nde biçimlendirilmiştir (Cohen, 2009: 29). Dışişleri Bakanlığı’nın SSCB danışmanı olarak “Foreign Affairs” dergisinde 1947’de yayınlanan makalesinde Kennan; “Sovyetler Birliği’ne karşı Amerikan politikasının uzun dönemli, sabırlı, fakat sert ve uyanık olması gerektiğini ve Rus yayılmacı eğilimlerinin çevreleme politikasıyla engellenmesi gerektiğini” belirtmiştir (Kennan, 2003: 63). Çevreleme politikası, savaş sonu jeopolitiğinin belirli bir süresi boyunca Amerikan Dış Politikası’nın temel kavramı haline gelmiştir. İzleyen yıllarda, bürokratik ve askeri kuruluşlar, çevreleme politikası eğilimi üzerine inşa edilmiştir. Dünyanın iki kutba bölünmüş olması, nükleer silahların artışı, iki büyük ve zıt ideolojinin hakimiyet mücadelesi gibi birçok gelişme, çevreleme stratejisinin merkezine yerleştirilmiştir (Ikenberry, 2001: 172).

Soğuk Savaş dönemi jeopolitiği içerisinde SSCB tarafına bakıldığında ise; en önemli gelişmenin 1968’de Sovyetler Birliği lideri Leonid Brejnev tarafından açıklanan “Brejnev Doktrini” olduğu görülür. Brejnev, yeni egemenlik kavramını, şu sözleriyle açıklamıştır:

“Gayet iyi bilinmektedir ki, sosyalizmi inşa etmenin ortak tabii kanunları vardır ve bu kanunlardan sapma, sosyalizmden sapma neticesini verir. Sosyalizme karşı olan iç ve dış kuvvetler, belirli bir sosyalist ülkenin gelişmelerini, kapitalist sistemin tesisi yönüne döndürmeye çalışırsa, bir ülkede sosyalizme yönelik bir tehlike çıkarsa, bu aynı zamanda bir bütün olarak sosyalist milletler topluluğunun güvenliğine de yönelik bir tehlike olacaktır. Böyle bir durum, sadece o ülkenin değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir sorun haline gelir” (Armaoğlu, 2010: 688).

Brejnev’in bu sözleri, Sovyetler Birliği’nin herhangi bir sosyalist ülkede, rejime karşı bir tehdit ya da tehlike oluşması durumunda askeri müdahaleyi de içerecek şekilde hareket etmesine olanak tanımaktadır. Nitekim 1968’deki Çekoslovakya’nın işgalinin ve 1979’da Afganistan’ı işgalin temel jeopolitik ve ideolojik gereklilikleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

Soğuk Savaş jeopolitiğinde, özellikle “yumuşama”(detente) dönemi, ABD-SSCB ilişkilerinin seyri açısından önemlidir. Detente kelimesi, bir Fransızca kelime olarak “gerilimlerin hafiflemesi” anlamına gelmekte; Uluslararası Politika içerisinde ise, ABD ve Sovyetler Birliği arasında 1971’de başlayan ve ABD Başkanı Richard Nixon’un Sovyetler Birliği lideri Leonid Brejnev’i 1972 Mayıs’ında Moskova’da ziyaret

etmesiyle kararlı bir aşamaya dönüşen, gelişen ilişkiler dönemine verilen isimdir (History, 2009). Bu dönemde ABD jeopolitiğinde öne çıkan isim, Nixon dönemi Ulusal Güvenlik Danışmanı, daha sonra Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger'dır. Kissinger, görev yaptığı yıllar boyunca, Amerika'nın siyasi geleneğinden farklı olarak, "Realpolitik" kavramı üzerinde durmuş ve Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarına göre, daha diyaloga dayalı bir politika yürütme çabası içerisinde olmuştur. (Sezenler, 2009: 164). Kissinger'ın 1971 Temmuz'unda gizli olarak yaptığı Çin ziyareti, 1972'de Nixon'un resmi gezisinde imzalanan "Shanghai Tebliği", ABD ve Çin arasındaki ilişkilerin de normale dönmesini sağlamıştır (Viotti ve Kauppi, 2014: 86). Bu dönemde Kissinger'ın jeopolitik açılımı genel anlamda birçok aktör arasında daha çok bir "güç dengesi" sistemi içerisinde hareket etmektedir.

Soğuk Savaş döneminin geneline bakıldığında, çift kutuplu dünya içerisinde ABD ve SSCB bir güç dengesi politikasıyla dünyayı kendi etki alanlarına ayırmış ve bu etki alanları karşılıklı olarak kabul edilmiştir. Fakat bu çift kutuplu güç dengesi sisteminde iki taraftan biri diğerinin çıkarlarının bulunduğu bölgelerde etki alanını genişletmek istediğinde önemli ideolojik karşılaşmalar³⁰ yaşanmıştır. Fakat bu karşılaşmalar çoğunlukla her iki kutbun desteklediği ideolojik taraflar arasında gerçekleşmiş ve direkt olarak ABD ve SSCB arasında sıcak bir çatışmaya dönüşmemiştir. Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak Truman Doktrini'nin ilanı düşünüldüğünde, bu zamandan yaklaşık olarak 1970'lere kadar olan dönem rekabetin en sert yaşandığı dönem olurken, bahsedildiği üzere 1971'den itibaren iki taraf arasında bir yumuşamaya gidilmiştir. Fakat 1980'lerin başı ile birlikte yumuşamadan tekrar gerginliğe dönülmüştür.

3. Soğuk Savaş Sonu Yeni Dünya Düzeni Tartışmaları

Soğuk Savaş döneminin sonuna yaklaşıırken, Doğu Avrupa'da komünizmin dağılması ve Sovyet gücünün hem içeride hem de uluslararası alanda gerilerken; ABD Başkanı Bush'un "yeni bir dünya düzeni" doğuşunu ilan etmesi, önemli gelişmelerden biri olarak ortaya çıkmıştır. "Yeni Dünya Düzeni" fikrinin, esasen liberal ümit ve beklentileri ifade ettiği düşünülmektedir. Soğuk Savaş, ideolojik çatışma ve dehşet dengesine dayalı olarak tanımlanırken, süper güç rekabetinin sona ermesi, uluslararası norm ve ahlak standartlarının genel kabulü temelinde "liberal barış" olasılığını doğurmuştur (Heywood, 2014: 74). 1989 yılında Fukuyama'nın; "Tarihin Sonu mu" teziyle ortaya attığı gibi bir tartışma da liberal barış olasılıklarını incelemekte ve bu yönde Soğuk Savaş'ın sona ermesinin liberalizme son karşıt ideolojinin de ortadan kalktığını ifade etmesi ve bu durumun ise "liberalizmin zaferi" olarak nitelendirilebileceği görüşü çoğunlukla hakim olmuştur. Fukuyama, bu kapsamda "Soğuk Savaş sonrası, dünya tarihinin sona ermesine değil; fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık edildiğini" belirtmektedir (Fukuyama, 2005: 23). 11 Eylül 1990'da ABD Başkanı George H.W. Bush'un Irak'ın Kuveyt işgali ile ilgili Kongreye yaptığı konuşmada, birlikte hareket etmenin tarihi dönemine girildiğini vurgulayarak "Yeni Dünya Düzeni" olarak tanımladığı kavramı tartışmaya açmıştır. Bush bu düzenin şu şekilde tesis edileceğini belirtmiştir: *"Terör tehdidinden arındırılmış, adalet ilkelerini daha güçlü yansıtan ve barış arayışı temelinde daha güvenli bir dünya ve Doğudan Batıya, Kuzeyden Güneye,*

³⁰ Bu ideolojik karşılaşmaların en bilinenleri Kore Savaşı, Vietnam Savaşı, Küba Füze Krizi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgalidir.

Dünya milletlerinin bir uyum içinde olacağı bir çağ” (Millercenter, 2015). Bush’un Soğuk Savaş dönemi sonrası ilk yıllarda yaptığı bu konuşma, küresel güvenlik önlemleri temelinde, yeni dünya düzenine, diğer bir deyişle “liberal barış” ilkelerini temel alan bir düzene, geçildiği ya da geçilmesi gerektiği düşüncesinin altını çizmektedir.

“Yeni Dünya Düzeni” tartışmaları kapsamında Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin nasıl olacağı sorusu ve bu yönde geliştirilen tezleri incelerken, bu dönem 1990-2001 arası ve 2001’den günümüze olarak iki alt döneme ayrılarak incelenecektir. Bu iki dönemi birbirinden ayıran bazı önemli hususların varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi ABD’de gerçekleşen 11 Eylül 2001 terör saldırıları; bir diğeri ise Sovyetler Birliği sonrası oluşan Rusya Federasyonu devletinin yaklaşık on yıl kadar liberal/kapitalist ilkelerle uyum içinde bir siyaset geliştirmesiyle birlikte, en azından bu türden bir çaba içerisinde hareket etmesi, 2000’li yıllarla beraber değişmeye başlayan politikalarıdır. Dahası Asya Kıtasında Çin gibi yeni bölgesel güçlerin ortaya çıkması, dünya dengelerini değiştiren faktörler olmuştur. Bu kapsamda, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin tek kutba mı yoksa çok kutba mı evrildiği tartışması, önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Yeni Jeopolitik Teorileri Kapsamında Tek Kutupluluk / Çok Kutupluluk Tartışması

1991’de Sovyetler Birliği’nin resmi olarak dağılmasıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonundan beri ideolojik rekabet çerçevesinde gerçekleşen iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve bu düzenin sona ermesi, artık Yeni Dünya Düzeninin nasıl oluşacağı ile ilgili soruları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda ABD’nin tek süper güç olarak kalması, oluşacak yeni jeopolitik yaklaşımların da bu ülke ve değerleri temelinde gerçekleşeceği beklentilerini doğurmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesini takip eden erken yıllarda Fukuyama gibi liberal düşünürler, “Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık edildiğini” (Fukuyama, 2005: 23) ve liberal barış olasılığının tüm dünyada egemen olacağını vurgularken; Huntington gibi teorisyenler ise; “Yeni Dünyada en önemli ve tehlikeli çatışmaların ideolojik ya da ekonomik değil, fakat farklı kültür yapılarına ait olan insanlar arasında meydana geleceğini” öne sürmektedirler. Huntington bu anlamda Yeni Dünya Düzeninin ABD’nin tek kutuplu konumuna değil aksine çok kutuplu ve çok medeniyet barındıran bir yapıya pencere açtığını düşünmektedir (Huntington, 1996: 28-29). Fukuyama ise, ABD’den yayılan liberal ilkelerin tüm dünyada barış iklimi oluşturacağı düşüncesinden hareketle tek kutuplu dünyaya geçildiğini ifade etmektedir.

Eleştirel jeopolitik konusunda çalışan bazı düşünürlere göre; Soğuk Savaş sonrası dünyanın üç senaryosu olabileceği ifade edilmektedir. Bunlardan ilki, “küreselleşme” kavramının bir parçası olarak tanımlanabilecek, uluslararası küresel ekonominin hakimiyeti; ikincisi farklı medeniyetler arasındaki kültürel savaşları açıklayan Huntington’un öne sürmüş olduğu “Medeniyetler Çatışması” tezi ve üçüncüsü ABD’nin kısmi ya da hiç olmayacak biçimde bir askeri rekabetini içeren emperyal üstünlük hedefidir (Agnew, 2003: 115). Bu senaryolardan ilki liberal ekonominin küreselleşmesi açısından ABD’nin bir tek kutupluluğunu ön görürken; ikincisi öncelikle siyasi anlamda bir tek kutuplu dünya sisteminin değil, çok kutuplu bir sisteme geçiş olabileceğini,

üçüncüsü ise bu ikisinin ortasında ama temel olarak ABD'nin sistemik anlamda yalnız olmayacağı bir dünyayı ön görmektedir. Görüldüğü üzere, Soğuk Savaş sonrası "Yeni Dünya Düzeni" ilk yıllarda genel olarak ABD ve Batı düzleminde değerlendirilmiştir. Bu anlamda özellikle yeni jeopolitik yaklaşımların en azından 2000'li yıllara kadar ABD perspektifi ile düşünüldüğü söylenilebilir. Fakat özellikle 2000'li yıllar ile birlikte değişen koşullar, ABD'nin dünya politikasına bakış açısında önemli kırılmaların yaşanmasına neden olmuş ve bununla beraber Rusya, Çin gibi başka güçlerin ortaya çıkması ve küresel politikada daha fazla yer edinme çabaları gibi gelişmeler, yeni yüzyılın ilk dönemini belirleyen unsurlar olmuştur.

3.1.1. 1990-2001 Arası ABD ve Rusya'nın Jeopolitik Yaklaşımları

Soğuk Savaş'ın sonu, uluslararası ilişkilerde dünyanın jeopolitik yapısının tekrar düzenlenmesi ve buna yönelik beklentileri ortaya çıkarmıştır. 1991'de Varşova Paktı'nın dağılması ve devamında Sovyetler Birliği'nin de aynı akıbete uğramasından sonra, ABD tek süper güç olarak kalmış ve birçok kişi ABD'nin dünyada bir "Pax Americana" uygulayacağını düşünmüştür (Cohen, 2009: 88). 11 Eylül 1990'da, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası, ABD Başkanı George H.W. Bush'un kongreye yaptığı konuşmada "Yeni Dünya Düzeni" söylemi bu yönde bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bush'a göre; işgal sonrası oluşan "Körfez Krizi" ne kadar tehlikeli olursa olsun, aynı zamanda eşine az rastlanır tarihi bir işbirliği fırsatı da doğurmuştur. ABD'nin Yeni Dünya Düzenindeki rolüne de değinen Bush, ABD liderliğinin yerine konulabilecek bir alternatif olmadığını, yaşanan son gelişmelerin kanıtlandığını ifade etmiştir (Pirinççi, 2011: 85). Ayrıca Bush, 16 Ocak 1991 tarihinde Körfez Savaşı öncesinde yaptığı yeni bir konuşmada, kader birlikteliği ve liberal barış söylemlerini ön plana çıkartarak şunları ifade etmiştir:

"Bu tarihi bir andır. Geçtiğimiz yıl soğuk savaşı ve uzunca bir dönem süren çatışmayı sona erdirmekte büyük gelişme kaydettik. Kendimiz ve gelecek nesiller için yeni bir dünya düzeni yaratmak için fırsatlara sahibiz. Bu düzen hukuk kurallarının hakim olduğu ve devletlere yol gösteren bir düzendir. Başarılı olduğumuzda, ki olacağız, Birleşmiş Milletler'in barışı koruma rolünü oynayacağı yeni bir dünya düzenine ulaşmak için gerçek bir şansımız olacak" (Millercenter, 2015).

Bush'un bu konuşması da Eylül 1990'da vurguladığı gibi Birleşmiş Milletler öncülüğünde ve liberal barış söylemleri temelinde bir ortak hareket şansı içeriğine sahip olmakla beraber, aynı zamanda ABD'nin küresel liderliğini yani bir Pax Americana'yı da öne sürmektedir. Bununla birlikte Bush'un Ocak 1991'de ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni" sadece birkaç ay sürebilmiştir. Zira, Sovyetler Birliği 1991 yılının sonlarında tam olarak dağılmış ve bahsedilen bu düzen, son zamanlardaki Birleşmiş Milletler aracılığı ile uygulanma şansı yakalayan ABD-Sovyetler Birliği işbirliğine de dayanmıştır. Fakat sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve özellikle bir tarafta ABD ve İngiltere'nin, diğer tarafta Rusya ve Çin gibi devletlerin sorunlar üzerinde fikir ayrılığına düşmeleri gibi nedenler, Birleşmiş Milletler anlaşmalarını bir kenara itmiştir (Halliday, 2002: 54). Ayrıca çok fazla tartışılan bir konu da insani müdahale gibi barışı korumaya yönelik uygulamaların güçlü devletlerin önceliklerini yansıttığı düşüncesinin ortaya çıkmasıdır. Liberal uluslararası çevre, başlangıçta Soğuk Savaş'ın da bitmesiyle beraber, barışı tesis etme politikalarını Birleşmiş Milletler'in üstlendiği bir görev olarak görmüştür. Fakat sonrasında dünyanın çeşitli bölgelerindeki her müdahale, tartışmalara yol açmış ve liberal çevre bu konuda bölünmüştür. Liberal toplum içindeki hakim

görüş, barışı ve insan haklarını korumaya yönelik operasyonlara prensip olarak olumlu bir görüş bildirmiştir. Buna rağmen oluşan bu konudaki iyimserlik havası, tepkilerin yeterli olmamasından dolayı sönmüştür (Halliday, 2002: 60).

SSCB 1991’de dağıldıktan sonra yerine kurulan Rusya Federasyonu, ABD’nin yeni jeopolitik hedefleri doğrultusunda, uluslararası sisteme entegrasyon çalışmalarına dahil edilmiş ve ABD’nin Yeni Dünya Düzeni idealleri ve hedefleri, “Amerikan Büyük Stratejisi” olarak tanımlanabilecek ilkeler kapsamında yeniden tanımlanmıştır. Bu ilkeler; “barış, çoğulculuk ve refahtır”. Yani, ABD’nin dış politikası; uluslararası barışı teşvik etmek, liberal demokrasilerin gelişmesini desteklemek, dünyanın her yerinde evrensel ortak değerlerin tesis edilmesi ve ticaretin teşvik edilmesi yoluyla ulusal ve uluslararası refahı yaymaktır (Noonan, 2015: 603). ABD’nin en önemli stratejist ve siyaset bilimcilerinden olan Zbigniew Brzezinski’ye göre, Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD sunduğu bu türden hedefleri gerçekleştirmek için, küresel gücün belirleyici dört alanında üstün durumdadır. Birincisi, özellikle askeri alanda en büyük rakibi olan Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, ABD bu alanda eşi olmayan bir küresel erişime sahip olmuştur. İkincisi “ekonomik olarak liderdir ve küresel büyümenin lokomotifine olmaya devam etmektedir, üçüncüsü teknolojik olarak yeniliğin tüm modern alanlarında liderliği elinde bulundurmaktadır ve sonuncusu kültürel olarak da rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Tüm bu özellikler, ABD’ye önemli bir siyasi nüfuz sağlamaktadır.”(Brzezinski, 2005: 43) ABD, bu özelliklerini, belli bazı uluslararası kurumlara aktif katılım sağlayarak ya da yönlendirme becerisi göstererek gerçekleştirmektedir. Askeri yönden NATO gibi ortak güvenlik sistemleri; ekonomik yönden, Dünya Bankası, IMF gibi küresel işbirliği kurumları; hukuki yönden Uluslararası Adalet Divanı gibi küresel hukuk normlarını barındıran örgütler aracılığı ile ABD’nin küresel etkisi daha yapıcı bir zemine oturtulmaktadır (Brzezinski, 2005: 49).

ABD’nin 1990’lı yıllar ile birlikte direkt olarak ifade edilmese de bahsedildiği gibi bir Pax Americana yaratma düşüncesinin, George H.W. Bush’un dört yıllık başkanlık süresi sonunda seçilen Bill Clinton döneminde açık olarak uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle liberal söylemler ve demokratik barış teorileri³¹ kapsamında uygulama alanı bulan Pax Americana, Clinton döneminde dış politikada sıkça kullanılan argümanlardan biri haline gelmiştir. Clinton’un Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ideallerini ve hedeflerini açıklarken, “ABD’nin yeni oluşan uluslararası sisteme sadece angaje olmamasını aynı zamanda sürece liderlik etmesini doğru bulduğunu” belirtmiştir. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle Clinton Dönemi ile beraber, ABD’nin çevreleme stratejisi yerine “Genişleme Stratejisi” uygulanmaya başlanmıştır. Lake, bu stratejinin geliştirilmesi için bazı önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir: Bunlar; “başlıca demokrasilerin güçlendirilmesi, yeni demokrasilerin ve liberal ekonomilerin teşvik edilmesi, demokrasi ve liberal ekonomiye tehdit içeren saldırganlıklara karşı bir tutum alınması ve son olarak insani krizlere karşı sadece yardımlarla değil, aynı zamanda

³¹ Demokratik Barış Teorisi konusu hakkında kapsamlı bir araştırma için bkz. Faruk Ekmekçi (2011), Demokratik Barış Teorisi: Bir Değerlendirme, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 7 (26), 107-124.

demokrasinin ve liberal ekonominin gelişimini destekleyerek müdahil olunması” (Pirinççi, 2011: 90) gereklilikleridir.

ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB yerine kurulan Rusya Federasyonu’nun uluslararası sisteme entegre edilmesi, ülkede demokratik değerlerin teşvik edilip güçlendirilmesi çalışmalarına, Başkan Clinton döneminde özel önem vermiştir. ABD’nin Genişleme Stratejisi’nin önemli bölümünü oluşturan bu çalışmalar, Clinton döneminde “Russia First” (Önce Rusya) politikası ile siyasi zemin oluşturmuştur. Bu politikaya göre, Rusya’nın siyasi ve ekonomik olarak gelişme çabaları desteklenmiş ve bu kapsamda bu ülkenin Batı değerleri ve liberal ekonomik ilkeler çerçevesinde yapısal olarak dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Özbay, 2011: 180). ABD’li stratejist Brzezinski de, Rusya’ya karşı uygulanan bu dönüşüme destek verir görünmektedir. Ona göre; Soğuk Savaş sonrası dünyayı tanımlarken küresel düzeni tehdit eden ya da küresel düzen tesis edilirken belirsizliğe yol açan üç boyut vardır. Bunlar; jeopolitik, sosyo-ekonomik ve ideolojik boyutlardır. Bu boyutlardan ilk ikisi direkt olarak Rusya’nın yarattığı jeopolitik ve bu ülkenin dönüşümü/dönüştürülmesi ile ilgilidir. Birincisi, yeni küresel düzen, Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte oluşan jeopolitik ortamı, bunun ortaya çıkardığı güç değişimini ve bölgesel çatışmaların gelişme potansiyelini ifade ederken; ikincisi “komünizm sonrası Rus toplumunun dönüşümünü ve bu dönüşümün modern liberal demokrasinin uygunluğu için bir test alanı olması” durumunu belirtmektedir (Brzezinski, 1996: 156).

Buradan da görüleceği üzere; Soğuk Savaş sonrası, ABD’nin, Clinton döneminde amaçladığı Rusya eksenli jeopolitik dünya, Batı düşüncesine genel olarak hakim olmuş görünmektedir. Bu bağlamda SSCB’nin dağılması sonrası oluşan jeopolitik boşluk ve bunun ortaya çıkardığı güç değişimi, ABD’nin bölgede yeni kurulan SSCB’nin varisi Rusya’nın kurgulanmış olan “Yeni Dünya Düzeni” ekseninde dönüştürülmesi için bir fırsat ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş’ın özellikle etkin olduğu yılların belirgin Amerikan stratejisi olan “Çevreleme Politikası” ile yeni dönemde yerini alan “Genişleme Politikası” arasındaki fark aslında bazı yönlerden kavramsal düzeydedir. Genişleme stratejisi kapsamında uygulanmak istenen Rusya’nın liberal ilkeler ekseninde dönüştürülme politikası, Çevreleme Politikasına benzer şekilde fakat bu defa Rusya’nın Batılı araçlarla uluslararası sisteme entegrasyonunu sağlamak suretiyle bölgesinde denetim altına alınması amacını taşımaktadır. Dolayısıyla her ne kadar Rusya, Soğuk Savaş yıllarındaki konumunu ve etkinliğini kaybetmiş olsa da, ABD’nin eski rakibini kendi ilkeleri çerçevesinde dönüştürmesi kendine önemli bir avantaj sağlayacaktır. Nitekim Rusya izleyen bölümde aktarılacağı üzere, özellikle 2000’li yıllar ile birlikte ABD ile bazı alanlarda bir rekabet içine girme eğilimleri gösterecektir.

ABD’nin Russia First (Önce Rusya) politikası, Clinton’un ilk iki yıllık başkanlığı döneminde, özellikle Rusya tarafından da olumlu tepkiler gelmesi nedeniyle, uygulanmaya başlanmışken; 1993 yılı ile beraber ikili ilişkilerde önceki iki yıla nazaran değişimler yaşandığı görülmektedir. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin’in ABD ile yakın ilişkileri, kendisinin politik muhaliflerini harekete geçirmiştir. Bu muhaliflerden en önemlisi Başkan Yardımcısı Aleksandr Rutskoy’dur. Rutskoy, eski bir Sovyet Subayı olarak, Rusya’nın eski görkemli günlerinden övgüyle bahsetmekte ve ülkenin ABD politikalarına körü körüne uymasına tepki göstermektedir (Brzezinski, 1996: 181). Bu eğilimler, 1993 yılında ilan edilen “Dış Politika Konsepti Belgesi” içerisinde görülmüştür. Bu belgede, Rusya’nın dış politikasında artık milliyetçi bir politikanın

hakim olacağına sinyalleri verilmiştir. Buna göre Rusya, “Yakın Çevre” olarak adlandırdığı bölgede eskiden olduğu gibi hakimiyet kuracağını ve başka yabancı güçlerin bu bölgede etkin olmaması yönünde önlem alacağını belirtmiştir. Bu kapsamda, Rusya’nın Batı ile arasındaki çıkar farklılıklarına da vurgu yapılmıştır (Özbay, 2011: 181). Özellikle, 1996’da Dışişleri Bakanı olarak Primakov’un gelmesinin; Rus Diplomasisinde Batılı politikarlardan Avrasyacı politikalara doğru bir dönüşümün belirtisi olduğu görülmektedir (Lynch, 2001: 9). 1996’dan sonra Primakov, Dışişleri Bakanlığı döneminde, Rus Dış Politikası merkezli bir “çok kutuplu dünya” arayışı içerisinde olmuştur. Bu vizyon ile Rusya, bütün zayıflıklarına rağmen, kutuplardan birini temsil etmiştir ve eski Sovyetler Birliği coğrafyasındaki etkisinin bu durumun bir yansıması olduğu görülebilir (Lynch, 2000: 176).

Özetle, 1990-2001 arası ABD’nin jeopolitik yaklaşımı; Soğuk Savaş’ın bitişi, en önemli rakibin ortadan kalkması ile beraber yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemin başlarında Irak’ın Kuveyt’i işgali ile meydana gelen Körfez Krizi, ABD’nin “Yeni Dünya Düzeni” söylemleri açısından, liberal sistem ve güvenlik politikaları temelinde yeni umutlar doğurmuş ve kriz süresince bu minvalde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fakat sonrasında, Birleşmiş Milletler’in görev tanımı ve uygulamaları merkezinde gerçekleşen tartışmalar, ABD’nin “Yeni Dünya Düzeni” söylemleri konusunda soru işaretleri oluşturmuştur. ABD’nin Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası sistemde; askeri, ekonomik, kültürel gibi temel bazı özellikler yönünden belirleyici bir niteliğe sahip olması, özellikle Rusya üzerinde etkili kılınmaya çalışılmış ve Rusya bu anlamda liberal politik ve ekonomik değerlerle dönüştürülmeye çalışılmıştır. Rus jeopolitiğinde zaman içinde yaşanan fikrîsel dönüşümlerin de etkisiyle inişli çıkışlı bir grafik gösteren bu politikalar, çeşitli ölçülerde 2000’li yıllara kadar gelmiştir.

3.1.2. 2001’den günümüze ABD’nin Jeopolitik Yaklaşımları

ABD’nin 2000’li yıllar ile birlikte değişen jeopolitik yaklaşımı, özellikle 2001 yılında yeni seçilen Cumhuriyetçi Başkan George W. Bush ve temsil ettiği akım olan “Yeni Muhafazakarlık” ile yakından ilgilidir. ABD’nin bu dönemde izleyeceği jeopolitik eğilimlerin fikrîsel temelleri aslında daha önceleri, 1997 yılında görülmektedir. George W. Bush’un 2001 yılı ile beraber göreve getirdiği önemli isimlerin, Clinton’un dış politikasını ciddi bir şekilde eleştiren ve bu dış politikanın daha aktif olmasını isteyen kişiler olduğudur. Bu kişiler 1997’de kurulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” adlı grubun üyesi olmuşlardır. Bu grup, temel olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde tek süper güç olarak ABD’nin küresel anlamda liderliğini amaçlamıştır (Pirinççi, 2011: 97). Yayımlanan bildirimlerde ABD’nin artık küresel anlamda bir rakibi olmadığı için sahip olduğu askeri gücünün üstünlüğünü kullanarak liderlik pozisyonunu yayması gerektiği, bu durum kapsamında Dünya’nın her tarafında müttefiklerinin bulunduğu, liberal ve ekonomik ilkelerinin yerkürenin her tarafında benimsendiği, Uluslararası Güvenlik ve ABD çıkarlarının birbirine eş tutulduğu ve gelecek yüzyılda bir “Amerikan Barışı” olması gerektiği vurgulanmıştır (Kagan ve Diğerleri, 2000:IV).

ABD’nin 2001 sonrası, jeopolitik yaklaşımlarını şekillendiren önemli kırılma noktasının, 11 Eylül 2001 terör saldırıları olduğu söylenebilir. Bu olaydan sonra, ABD Soğuk Savaş sonundan beri sürdürdüğü liberal söylemler ve demokrasi temelindeki dış politik araçlarını kullanmaya devam etmekle beraber, daha çok ulusal ve küresel güvenlik merkezli politikalara doğru bir kayma gerçekleştirmiştir. Yukarıda bahsi geçen

“Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” grubunun ABD’nin küresel rolünü biçimlendiren etkisi düşünülürse, dış politikadaki bu belirgin değişimin fikri temellerinin 2001 yılı öncesinde olduğu görülebilecektir. Bununla beraber; Başkan Bush, 11 Eylül 2001 öncesinde, terörist saldırılar henüz gerçekleşmeden önce dış politikanın yönünü değiştirme girişimlerinde de bulunmuştur. 2000 yılında bir Başkan adayı olarak, Clinton döneminin “çok taraflılık” ilkesini reddetmiş ve bunun yerine ABD’nin öncelikle kendi çıkarlarına dayanan ve tek taraflı olarak gerçekleşecek bir politika çağrısı yapmıştır. Dahası, 2001 yılı Ocak ayında Başkan seçildikten sonra, ABD’nin kendi çıkarları ile ilgilenmesinin doğru politika olacağı ve ne zaman ihtiyaç duyulursa bu çıkarları kendi başına güvence altına alacağını duyurmuştur (Hook ve Spanier, 2014: 286).

ABD’nin Bush yönetimi altında 11 Eylül terör saldırıları sonrası, dış politikasını şekillendirecek ve “Bush Doktrini” olarak isimlendirilebilecek bazı temel kararlar aldığı görülmektedir. Buna göre; ABD Dış Politikası, üç temel sütuna dayanacaktır: Rakipsiz askeri üstünlük doktrini, “önelimsal ya da önleyici savaş” kavramı ve herhangi bir çokuluslu yapı başaramadığı takdirde tek başına hareket etme istekliliği. Başkan Bush, ABD’nin yeni dış politikasının gerekliliği üzerine konuşmuş ve bu politikanın “haydut devletler” ve terörist gruplar tarafından gelecek tehlikelere karşı oluşturulacağını ve büyük yıkıma yol açacak silahların yayılmasını engelleyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, önceden uygulanmış olan “caydırıcılık politikası” artık geçerliliğini yitirmiştir ve terörist grupları ve benzer tehditleri önlemek için yeterli değildir (Peace.ca, 2004). Bush, ayrıca 20 Eylül 2001 tarihinde kongreye yaptığı konuşmada, terörle mücadelede diğer ülkelerle birlikte bir ittifak ilişkisi içinde hareket etme beklentisini ve terörizm karşısında ABD’nin tavrını açıkça ifade etmiştir. Buna göre; *“Her devlet, her bölgede şu an bir karar vermek durumundadır. Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle. Bugünden itibaren terörizmi barındırmaya devam eden ya da destekleyen her devlet, ABD tarafından düşman rejim olarak nitelendirilecektir ”* (Americanrhetoric, 2001) denilmektedir. Başkan Bush yönetiminde ABD, bu bildiriyle terörü destekleyen ve terörist grupları barındıran gerek devlet, gerekse diğer politik yapılara bir uyarı mesajı göndermiş ve “terörizmle savaş” politikasında küresel çapta ittifaklar aramıştır. ABD tarafından 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak, Afganistan’daki Taliban rejimi ve El-Kaide terör örgütü görülmüştür. Bush yönetimi bu gruplara karşı düzenlenecek olan operasyonda özellikle Batı ülkeleri ve NATO nezdinde ittifaklar oluşturmayı başarmıştır.

ABD’nin 2001 sonrası jeopolitik yaklaşımlarının bir diğer kısmını Afganistan operasyonu sonrası 2003 Mart’ında başlatılan Irak operasyonu ya da diğer adıyla 2. Körfez Savaşı oluşturmuştur. Bu savaş sırasında ABD, özellikle “önleyici savaş” kavramı ve söylemini kullanmıştır. Bush Doktrini içerisinde değerlendirilebilecek bir kavram olan “önleyici savaş” kavramına, 11 Eylül saldırılarından bir yıl sonra 2002 Eylül’ünde açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi’nde vurgu yapılmaktadır. Buna göre şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Haydut devletleri ve onların terörist saldırılarını, ABD’ye, müttefiklerine ve dostlarına karşı kitle imha silahlarını kullanmadan veya tehdit oluşturmadan önce durdurmaya hazır olmalıyız. Bu kapsamda cevabımız, güçlendirilmiş ittifak ilişkileri, eski rakiplerimizle yeni ortaklıkların kurulması, etkili füze savunma sistemi geliştirilmesini ve istihbarat toplama, analiz etme yeteneğini artırmayı içeren modern teknolojiler ile birlikte askeri güç kullanımında yeniliklerdir” (The White House, 2002: 14).

ABD'nin Ortadoğu jeopolitiği zemininde Bush yönetiminin Eylül 2001 saldırılarının ardından yapılan açıklamalarında, bildirimlerinde “Terörizmle Savaş” kavramı öncelikle Afganistan operasyonunu işaret etmiştir. Kavram daha spesifik hale getirilerek 2002 yılından itibaren bazı devletlere yoğunlaştırılmış, bu devletler için bir takım kavramlar geliştirilmiş ve bu durum da ABD'ye operasyonel anlamda bir zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda; “Terörizmle Savaş” kavramının temel amacı, 11 Eylül saldırıları ile ilişkilendirilen Afganistan'daki El-Kaide bağlantılarını ve onun özellikle Usame Bin Ladin gibi önde gelen kişilerini yok etmektir (Dodds, 2007 :72). 2003 Mart ile başlayan Irak operasyonu/işgalinin ise daha çok “şer eksenli” kavramı çerçevesinde dünyayı “kitle imha silahlarından arındırma” ve bunun sonucunda dünya barışını yeniden tesis etme amacıyla gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.

Diğer taraftan, ABD'nin “Terörizmle Savaş” politikası çerçevesinde gerçekleştirdiği Afganistan operasyonu, her ne kadar diğer Batı ülkeleri ve NATO nezdinde destek bulmuşsa da, ardından gelen ABD'nin Irak Harekatı birçok yönden ve dünyanın çeşitli bölgelerinde, bu ülkede uygulanan politikalar dolayısıyla bir Anti-Amerikanizm de doğurmuştur. Irak Savaşı, ABD içinden bazı eleştirilerin yükselmesine de sebep olmuştur. Özellikle, ABD'nin Irak Savaşı'nın ilerleyen yıllarında, Irak'a operasyon düzenlerken en önemli meşruiyet kaynağı olan “kitle imha silahları barındırma ve dünya barışını tehdit etme” tezi, Irak'ta kitle imha silahları bulamayan ABD hükümetini bu silahların Suriye'de bulunabileceğini iddia etmesine neden olmuştur. Bu zamanda, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Suriye'yi de “Haydut Devlet” kategorisine dahil etmiştir (Wallerstein, 2004 :266-267).

George W. Bush'un Başkanlık süresinin 2008'de dolmasından sonra, yerine Demokrat Parti Başkan adayı Barack Obama'nın seçilmesi, çeşitli çevrelerde ABD'nin “agresif” politikalarında bir değişime yol açacağı umudunu ortaya çıkarmıştır. Başkan Obama, 2008'de Beyaz Saray'a geldiğinde çözülmesi gereken acil sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlardan üçü en önemlileridir. İlki, 2008'de zirveye ulaşan mali kriz, ikincisi, El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'i yakalama hedefi ve üçüncüsü de Başkan Bush'un vaat ettiği gibi 2011 sonunda Amerikan askerlerini Irak'tan çekme planını yerine getirmedir (Hook ve Spanier, 2014: 332). Özellikle Başkan George W. Bush döneminde Afganistan ve Irak Savaşları'nın, gerek maddi yükü gerekse de Ortadoğu özelinde daha yaygın olmakla beraber, uluslararası kamuoyunda bir Anti-Amerikanizm yaratmış olması gibi sebeplerden dolayı, Başkan Obama döneminde bu bölgelerden adım adım geri çekilmeye çalışılmıştır. Bu politikalar, 2010 yılında açıklanan “Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi” içerisinde de görülmektedir. Obama döneminde ABD, Afganistan Savaşı için daha spesifik bir açıklama ve hedef belirlemiştir. Bu açıklamaya göre savaşın İslam dininin kendisi ile ilgisinin olmadığı, asıl hedefin El-Kaide olduğu ifade edilmiştir. (The White House, 2010: 20). Aynı zamanda, yapılan bir diğer açıklamada Irak Savaşı'nın da en kısa zamanda bitirileceği ve savaş sonunda Irak'ta sivil, demokratik bir yönetimin sağlanacağı belirtilmiştir. (The White House, 2010: 25) Bu açıklamalar yoluyla gerek Afganistan gerekse Irak Savaşları yüzünden Bush döneminde İslam Coğrafyası ile arası açılan ABD'nin prestijini de geri tesis etme yolunda bir adım atılmıştır.

Bu gelişmelerle birlikte, özellikle kitle imha silahları konusunda Obama yönetimi hala duyarlıdır. Bu konuda; “Dünyanın en tehlikeli silahlarını içinde barındıran terörizm faaliyetlerini ve nükleer silahların yayılmasını engellemek için 2013 sonuna kadar tüm

nükleer materyalleri emniyet altına almak konusunda çalışıyoruz.” (The White House, 2010: 20) denilmektedir.

Görüldüğü üzere, Obama yönetimi boyunca ABD, Bush döneminden miras kalan birçok önemli sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Obama'nın içerisinde olduğu Demokrat Parti'nin, özellikle dış politika konusundaki daha ılımlı ve çözüme yönelik politikaları, Cumhuriyetçi yönetimin hakim olduğu dönemden farklılaşan bir özellik sergilemektedir. Bush yönetiminin jeopolitik yaklaşımında benimsediği çoğunlukla güvenlik eksenli dış politika, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde birçok tepkiyle karşılaşmıştır. Obama yönetiminin “ABD'nin prestijini zedeleyen” bu tepkileri yatıştırma ve yeni açılımlar yapma gibi görevleri olmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında söylenebilir ki; Soğuk Savaş sonrası görüş bildiren teorisyenlerin düşünceleri çerçevesinde şekillenen bir Amerikan jeopolitiği yeni dönemde etkili olmuştur. Dönemin ilk on yılı, küreselleşme hareketlerinin etkisiyle Fukuyama'nın öne sürdüğü üzere Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesine tanıklık ederken; 11 Eylül 2001 olayı Huntington'un iddiasını doğrular şekilde farklı kültürler arası bir medeniyetler çatışmasının kapısını aralamıştır. Dahası 2003 Irak işgali sonrası başlayan dönem ve gelişen süreç çatışma dinamiğini derinleştirmiş ve bu bağlamda Huntington'un görüşlerinin reel anlamda sahnelenmesine neden olmuştur. Sonuçta, Soğuk Savaş sonrası jeopolitiğinde yeni dünya düzeninin nasıl olacağına dair önermelerin çoğunun bir anlamda hayat bulduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeni içerisinde ABD'nin kurgulmuş olduğu jeopolitik dönüşüm siyasi olarak liberal/demokratik düzenin, ekonomik olarak serbest piyasa sisteminin küreselleşmesi anlamını taşımıştır. Bu küreselleşme araçları uygulanırken de uluslararası bir güvenlik oluşturma eksenli hareket edilmiştir.

3.1.3. 2001'den günümüze Rusya ve Çin'in Jeopolitik Yaklaşımları

2000'li yıllar ile birlikte Rusya Federasyonu'nun, Vladimir Putin'in Devlet Başkanı seçilmesinden sonra, Soğuk Savaş sonunun ilk on yıllık dönemindeki inişli çıkışlı Rus politikasını daha milliyetçi bir çizgiye kaydıracağı söylenebilir. Küresel politikalarda yeniden bir güç olarak yerini almak isteyen Rusya'nın jeopolitik yaklaşımları, bu dönemle birlikte “kendi yakın çevresinde söz sahibi olmasını ve özellikle Batılı devletlerini bu bölgelere yaklaştırmama” şeklinde gerçekleşen bir “Avrasyacılık / Neo-Avrasyacılık” jeopolitiğinde yerini bulmuştur.

Rusya'nın Neo-Avrasyacılık akımındaki en önemli isimlerden biri Aleksandr Dugin'dir. Dugin'in, fikri temellerini SSCB döneminden alan jeopolitiği ile Rusya Devlet Başkanı Putin'in politikaları üzerinde de etkili olduğu söylenilebilir. Dugin'in jeopolitik yaklaşımına göre; “Jeopolitik sadece güç ile ilgili bir bilim olup, ayrıca yönetimin nasıl olması gerektiği” ile de ilgilenmektedir (Ingram, 2001: 1034). Jeopolitik egemenlik ve bloklar arası rekabette başarılı olmak için Rusya, her türlü Atlantikçi etkiyi, Avrasya bölgesinden uzaklaştırmalıdır. Anti-Atlantikçi güçlerin etkisi altında olan diğer potansiyel bölgelerle iyi ilişkiler geliştirilmelidir. Bu ilişkiler, Avrasya'da, genişletilmiş Rusya ile Almanya, İran, Japonya arasında stratejik ittifakların kurulması yolu ile oluşturulabilmektedir (Ingram, 2001: 1037). Ayrıca Dugin'in Avrasyacılık/Neo-Avrasyacılık jeopolitik yaklaşımına göre; ABD'nin dış politikasının yeni muhafazakar açıklaması kabul edilmekle beraber; böylesi bir zarar verici Amerikanizm'e direnmek ve kendi kültürel kimliklerini korumak için küresel toplumun, Rusya ve yeni bağımsız

olmuş, özellikle Orta Asya devletleri ile bir birlik oluşturması gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Çünkü, Avrasyacı yaklaşıma göre, bu devletlerin birleştirici bir gücü de, ABD karşıtlığına sahip olmalarıdır. Avrasyacı jeopolitiğin önemli özelliği Atlantikçi yaklaşım ile taban tabana zıt bir politika geliştirmesidir. Uygulama açısından bakıldığında bu durum George W. Bush döneminde Kuzey Kore, Irak ve İran için ilan edilen “Şer Eksenini” kavramında görülmektedir. Buna göre Avrasyacı yaklaşım, “şer eksenini” içerisine giren Suriye dahil bu devletlerin Amerikan saldırısı karşısında bağımsızlıklarını korumak için kitle imha silahlarının geliştirilmesi gibi önemli adımlar atması gerektiğini tavsiye etmektedir (Shlapentokh, 2007: 144). Rusya’nın Avrupa kurumlarına bakış açısı ve Amerikan jeopolitik yaklaşımı ile gerilimli ilişkisi, Rusya’nın kendi jeopolitiğinin bir nevi mantığını oluşturmaktadır. Bu politikaya göre, Sovyetler Birliği sonrası yeni bağımsız olmuş devletler ile birlikte Çin ve Hindistan’ın da katkı sağlaması ile gerçekleşecek bir entegrasyon politikası, “çok kutuplu dünya” doktrininin kurulmasının yolunu açacaktır (Solovyev, 2004: 88). Rusya’nın bu kapsamda değerlendirilebilecek Avrasya jeopolitiğinin en önemli kurumsal oluşumu, kısaca “Şanghay Beşlisi” olarak bilinen Şanghay İşbirliği Örgütü’dür. Bu örgüt 2001 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan’ın katılımıyla kurulmuş olup, sınırların silahlardan arındırılması, arttırılmış askeri işbirliği ile her konuda bilgi paylaşımını amaçlamış ve bu hedefleri ajandalarına yerleştirmişlerdir. Ayrıca Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgesel bir ekonomik girişim olarak, jeopolitik ve jeostratejik temelde görevler yürütmektedir (Albert, 2015).

Bu bilgiler ışığında, genel olarak Rusya Federasyonu’nun Putin liderliğinde Avrasyacı/Neo Avrasyacı politikalara doğru bir eğilim gösterdiği düşünülebilir. 2000’li yılların başında Afganistan operasyonu ve terör tehdidi karşısında, Rusya ABD’ye destek politikaları yürütmesine rağmen; 2003 yılından itibaren bu ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Özellikle ABD’nin Irak’a tek taraflı olarak müdahale etmesi ve daha önemlisi de Gürcistan’da aynı yıl yaşanan “Gül Devrimi” gibi Batılı anlamda değerlendirilebilecek hareketler, ilişkilerin bozulmaya başlamasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bununla beraber Rusya’nın Avrasyacı jeopolitik kapsamında “Yakın Çevre” olarak tanımladığı Orta Asya bölgesinde, ABD’nin etkinliğini arttırmaya çalışması ilişkilerdeki önemli kırılma noktalarından biri haline gelmiştir (Özbay, 2011: 188). Gürcistan özelinde devam edildiğinde 2003’te bu ülkede yaşanan devrimden sonra ve 2008 yılında yine bu ülkede başlayan savaş, ABD-Rusya ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrası en gerilimli dönemlerden birini oluşturmuştur. Gürcistan’ın NATO’ya girmek konusundaki ısrarı ve Rusya’nın Gürcistan’ın Güney Osetya bölgesine birlikler göndermesi,(Köremezli, 2011: 271) ilişkilerin bozulması, dahası bu bölgede çıkarların çatıştığının temel göstergesidir.

Rusya Federasyonu, ABD’nin Atlantikçi politikalarına karşı kendi Avrasyacı politikasını sürdürmeye gayret etmektedir. 2014 yılında Ukrayna gibi, Rusya’nın “yakın çevre” olarak ve eski Sovyet coğrafyasının bir parçası olarak tanımladığı bölgede, etki alanını arttırmaya çalışması ve bu bölgedeki Avrupa Birliği-NATO ekseninde oluşturulmaya çalışılan Batılı zemini bertaraf etme çabası, ABD-Rusya rekabetinin jeopolitik yönden anlamını gözler önüne sermektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, küresel politikalarda etkisini arttırmaya çalışan bir diğer devlet de Çin’dir. Çin’in özellikle ekonomik yönde gelişmeler kaydetmesi ve askeri kapasitesini arttırması, bir bölgesel güç olma yolunda Asya Kıtası’nda dikkatlerin

Çin'in üzerine çevrilmesine neden olmuştur. Bu durumun "ABD'nin küresel liderliğine" tehdit oluşturup oluşturmadığı ise çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Birincisi; ABD, Çin'in ekonomik büyümesini, sağlıklı olduğu sürece desteklemiş, dahası uluslararası sisteme bu sayede daha fazla entegre olması için teşvik etmiştir. ABD, Çin'in ekonomik anlamda istikrarlı bir ülke haline gelmesini ve uluslararası sistemde söz sahibi olmasını, dolayısıyla kendi çıkarları için de önemli görmektedir (Çakmak, 2011: 142). Diğer yandan Çin'in ekonomik büyümesi ve refahı, bazı kuşku da beraberinde getirmektedir. Çin, 2001'de Bo'ao Forumu'nun kurulmasıyla, Dünya finansal liderliği rolünü resmi olarak iddia etmeye başlamıştır. Bu Forum'un, her yıl Davos-İsviçre'de düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'na paralel şekilde icra edilen bir forum olduğu düşünülmektedir. Ayrıca 21. yüzyılın Asya yüzyılı olacağı düşünüldüğünde, Davos'a böylesi bir alternatif oluşum yerinde görülmektedir. Ayrıca Çin için bu oluşumun bir diğer önemi de, artık Asya ekonomik kalkınmasının motor gücünün Japonya olmayacağı yönünde sinyaller vermesidir. Zira, Çin ekonomisi özellikle 2010-2011 yıllarında büyük bir atılım yaparak Japonya'yı geçip Asya'da birinci sıraya, Dünya'da ise ABD'nin ardından ikinci büyük ekonomi durumuna gelmiştir (Dreyer, 2015: 520-521).

ABD'nin "küresel liderlik" rolünü Çin'in tehlikeye atıp atmayacağı kısa vadede bilinmemektedir. Fakat yine de Çin'in yükselişi ile ilgili hesaba katılması gereken iki durum söz konusudur: Birincisi; Çin'in son 30 yıldaki hızlı yükselişi, uzun soluklu tarihi bir kararlılığı yansıtmaktadır. Çin'in yükselişi, devam ettiği takdirde, ABD'nin Soğuk Savaş'ın sonundan beri sürdürdüğü, rakipsiz jeopolitik pozisyonunun değişme ihtimali bulunmaktadır. Bu kapsamda ABD'nin yanıtlaması gereken soru oluşabilecek bu türden bir duruma nasıl uyum sağlanacağıdır. İkinci olarak ise; Çin'in ekonomik olarak büyümesinin yarattığı bu tedirginliğe rağmen, Çin liderlerinin ABD ile dünya çapında bir yüzleşme aramıyor oluşlarıdır. Bu kapsamda Çin, sadece yerel ihtiyaçlarına öncelik vermektedir (Minzer, 2007).

Çin'in askeri kapasitesinin gelişimi de tıpkı ekonomik büyümesi gibi dikkat çekicidir. ABD ve Uzakdoğu'daki müttefikleri, Çin'in gelişen askeri modernizasyonuna karşı temkinli davranmaktadırlar. Denizdeki uçak gemileri, modern denizaltılar gibi askeri imkanlar ile birlikte, karada konuşlandırılmış balistik füzeler Çin'in bölgedeki durumuna güç katmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 89). Bununla beraber, kendini çoğunlukla ekonomik gelişmeye odaklamış olan Çin, askeri anlamda ABD ile bir rekabet içerisine girmekten kaçınmaktadır. Çin'in askeri kapasitesini bu şekilde geliştirmesinin ve silahlanmasının temel nedeni, bölgesel jeopolitik ve jeostratejik öncelikleridir. Bu önceliklerde ise ilk sırayı Tayvan almaktadır. Tayvan adasını kendi eyaleti olarak kabul eden Çin'in, bu adadaki herhangi bir siyasi durum değişikliği durumunda müdahale hakkını elinde bulundurması, askeri harcamalarını en çok bu bölge üzerinde yoğunlaştırmasına neden olmuştur (Çakmak, 2011: 143). Dolayısıyla, Çin'in silahlanmasının, direkt olarak ABD ve diğer ülkelere karşı alınan bir önlem değil, çoğunlukla kendi bölgesel çıkarları ile ilgili bir politika olduğu söylenebilir.

SONUÇ

19. Yüzyılın sonunda ilk kez ortaya çıkmasından beri, Jeopolitik kavramının farklı coğrafyalarda birçok devlet adamı ve siyaset bilimci tarafından, kendi siyasi coğrafyalarını tanımlamak, dış politikalarını şekillendirmek ve bölgesel, küresel stratejilerini oluşturabilmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Aslında jeopolitik kavramının içeriği, hangi devletler tarafından bu içeriğin ne şekilde doldurulduğu, o ülkelerin kendi çıkarları tarafından biçimlendirilmiştir. Siyasi tarihteki önemli dönemlerin jeopolitiği, çoğunlukla o dönemi etkileyen güçlerin etkisiyle belirlenirken, aynı zamanda hali hazırda içerisinde bulunan jeopolitik ortam da ilgili güçlerin politikalarını oluşturan etken haline gelmiştir. Dolayısıyla, devletlerin politikaları ve jeopolitik durum arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar ve bazı yorumlara göre Soğuk Savaş sonuna kadar olan dönem, kavramın ilk kez ortaya çıkması ve bu yönde devletlerarası ilişkilerde kullanılmaya başlanmasından dolayı, “Klasik Jeopolitik” teorilerin kullanıldığı dönem olarak tanımlanırken; Soğuk Savaş sonundan günümüze kadar olan dönemin, “Yeni Jeopolitik” teorilerin sahne aldığı dönem olduğu kabul edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönemde birçok etkin güç unsuru bulunduğu için, jeopolitik de bu ülkelerin tanımlamaları doğrultusunda şekillenmiş; bu dönemden Soğuk Savaş sonuna kadar olan dönemde ise jeopolitik, dünyanın iki kutba ayrılmasından dolayı, bu iki güç ve politikaları çerçevesinde bir gelişim göstermiştir. 1990’lı yıllar ile birlikte değişen siyasi ortam ve bu siyasi ortamda “tek süper güç olarak ABD’nin kalmış olması” ya da bu konudaki tartışmalar, jeopolitiğin revize edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, Soğuk Savaş sonrası dönem, ABD’nin öncelikle “Yeni Dünya Düzeni” söylemleri temelinde bir jeopolitik oluşturmaya zemin hazırlamış ve bu durum ABD’nin tek kutuplu bir dünyaya pencere açtığı şeklinde algılamalara sebep olmuştur. Bu algının oluşmasındaki temel neden, ABD’nin “Yeni Dünya Düzeni” söyleminin temelde kendi felsefesinin yansıması olan küresel liberal düzen ve uluslararası güvenlik içerikli olmasıdır.

Soğuk Savaş sonu ile birlikte özellikle ABD’li teorisyen ve akademisyenlerin yeni dünya düzenine ilişkin öne sürdüğü önemli fikirlerin, değişen jeopolitik durum içerisinde ve siyasi, ekonomik gelişmeler çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda, özellikle 11 Eylül saldırıları öncesinde görüş bildiren “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” grubunun söylemleri temel alındığında, bahsi geçen olay sonrası oluşan jeopolitik ortamın ve gelişen sürecin yansımaları daha net olarak ifade edilebilir. ABD’nin, tek kutuplu dünya düzeninde Brzezinski’nin de vurguladığı küresel gücün belirleyici unsurlarını pekiştirmek ve bu unsurlara daha yapıcı bir zemin kazandırmak için hareket ettiği görülmekte ve politikalarını da bu çerçevede yeniden şekillendirmektedir.

Bununla beraber; Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk on yılı ile 2000’den günümüze kadar olan bölümü belirgin farklılıklar barındırmaktadır. İlk on yılda, ABD’nin karşısında rekabet gücü yüksek küresel bir güç bulunmadığı için, ABD, genel olarak dünya politikalarına daha fazla hakim olan ve Rusya gibi, Soğuk Savaş dönemi rakibini, kendi ideallerine entegre etmeye çalışan bir model ülke olarak görünmektedir. Fakat 2000 yılı ile başlayan yeni dönemde, özellikle Rusya’nın eski gücüne erişebilmek adına etkin jeopolitik yaklaşımlar sergilemeye başlaması ve dahası Asya’da Çin gibi bölgesel güçlerin ortaya çıkmasının, küresel dengeleri değiştirme potansiyeli içeren gelişmeler

olduğu görülmektedir. Her ne kadar Çin'in bir rakip olarak ABD'nin karşısında olmak istemediğine dair açıklamaları olsa da, bu ülkenin yıllar içinde büyüyen ekonomisi ve gelişen askeri kapasitesi ABD'yi tedirgin etmektedir. Rusya ise bu anlamda öncelikle yakın çevresinde olmak üzere sonrasında küresel politikalarda ABD tezlerinin karşısında bir konumlanma gerçekleştirerek kendi jeopolitiğini oluşturmakta ve bu anlamda ekonomik olmasa da siyasi olarak bir rakip görünümüne erişmeye başlamaktadır. Özellikle bu iki aktörün ABD'nin karşısında bir bloku oluşturmak üzere hareket etme eğilimleri, Soğuk Savaş sonrası oluşan tek kutuplu düzenin aşınmaya başladığı izlenimini ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda, tek kutupluluktan yönetsel olarak farklılaşmakla beraber 2. Dünya Savaşı öncesi olduğu gibi yeniden çok kutupluluğa dönülme ihtimali düşünülebilir. Bu gelişmelerin ve değişimin ilerleyen yıllarda da hızla artması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Albert E. (2015). The Shanghai Cooperation Organization. [Erişim Adresi]: <http://www.cfr.org/china/shanghai-cooperation-organization/p10883>, [Erişim Tarihi: 25.01.2016].
- Americanrhetoric (2001). George W. Bush: Address to Joint Session of Congress Following 9/11 Attacks. [Erişim Adresi]: <http://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>, [Erişim Tarihi: 20.01.2016].
- Agnew, J. (2003). *Geopolitics: re-visioning world politics*. 2.bs., London: Routledge.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. yüzyıl siyasi tarihi: 1914-1995*. 17.bs., İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Brzezinski Z. (1996). *Kontrolenden çıkmış dünya: Yirmibirinci yüzyılın arifesinde dünya çapında karmaşa*. 2.bs., (Çev. H. Menemencioğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Brzezinski Z. (2005). *Büyük satranç tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri*. (Çev. Y. Türedi). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cohen, S.B. (2009). *Geopolitics: The geography of international relations*. 3.bs., London: Rowman&Littlefield.
- Çakmak, C. (2011). Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite. C. Çakmak vd. (Eds.), *Yakın dönem Amerikan dış politikası: Teorik ve pratik içinde*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dreyer, J.T. (2015). The rise of China and the geopolitics of East-Asia. *Orbis*. 59, (4), 518-529.
- Dodds, K. (2003). Cold war geopolitics. J. AGNEW, K. MITCHELL, G. TOAL (ed.), *A companion to political geography*, Cornwall: Blackwell Publishing.
- Dodds, K. (2007). *Geopolitics: a very short introduction*. New York: Oxford University Press.
- Ekmekçi F. (2011). Demokratik barış teorisi: Bir değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 7 (26), 107-124.
- Flint, C. (2006). *Introduction to geopolitics*. New York: Routledge.
- Fukuyama, F. (2005). Tarihin sonu mu?. M. Aydın, E. Özensel (Ed.), *Tarihin sonu mu?: Francis Fukuyama v.d.*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Haggman, B. (1998). Rudolf Kjellén and modern Swedish geopolitics. *Geopolitics*. 3, (2), 99-112.
- Halliday F. (2002). *2000'lerde dünya: Tehlikeler ve vaatler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Hamilton R.F. ve Herwig H.H. (2003). *The Origins of World War I*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heywood, A. (2014). *Küresel siyaset*. (Çev. N. Uslu, H. Özdemir). Ankara: Liberte Yayınları.
- History.com (2009). Detente. [Erişim Adresi]: <http://www.history.com/topics/cold-war/detente>, [Erişim Tarihi: 17.12.2015].
- History.com (2009). Truman Doctrine is announced. [Erişim Adresi]: <http://www.history.com/this-day-in-history/truman-doctrine-is-announced>, [Erişim Tarihi: 16.12.2015].
- Hook, S.W. ve Spanier J. (2014). *Amerikan dış politikası: İkinci dünya savaşından günümüze*. (Çev. Ö. Zihnioğlu Tanırlı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Huntington, S.P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of World order*. New York: Simon&Schuster.
- Ikenberry, G.J. (2001). *Institutions, strategic restraint and the rebuilding of order after major wars*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ingram, A. (2001). Alexander Dugin: Geopolitics and neo-fascism in post-Soviet Russia. *Political Geography*. (20), 1029-1051.
- İşcan, İ.H. (2004). Uluslararası İlişkilerde klasik jeopolitik teoriler ve çağdaş yansımaları. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2), 47-79.
- Kagan, D., Schmitt G., Donnely T. (2000). *Rebuilding America's defence: Strategy, Forces and Resources for a new century*. Washington: The New American Century. Erişim Adresi <http://www.informationclearinghouse.info/pdf/RebuildingAmericasDefenses.pdf>
- Kearns, G. (2009). *Geopolitics and empire: The legacy of Halford Mackinder*. New York: Oxford University Press.
- Kennan, G.F. (2003). The sources of Soviet conduct. G.O. Tuathail, S. Dalby, P. Routledge (Eds.), *The geopolitics reader* içinde (61-65. ss.). New York: Routledge. [İlk Yayınlanma: 1947].
- Köremezli, İ. (2011). ABD'nin Güney Kafkasya politikası: 1991-2011. C. Çakmak vd. (Eds.), *Yakın dönem Amerikan dış politikası: Teorik ve pratik* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Lynch, A.C. (2001). The realism of Russia's foreign policy. *Europe-Asia Studies*, 53 (1), 7-31.
- Lynch, D. (2000). *Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*. London: Macmillan Press.
- Miller Center of Public Affairs, University of Virginia. (2015). George H.W. Bush: Address to the Nation on the Invasion of Iraq (January 16,1991), [Erişim Adresi]:

<http://millercenter.org/president/bush/speeches/speech-3428#top>, [Erişim Tarihi: 01.01.2016].

Miller Center of Public Affairs, University of Virginia. (2015). George H.W. Bush: Foreign Affairs, [Erişim Adresi]: <http://millercenter.org/president/biography/bush-foreign-affairs#contributor>, [Erişim Tarihi: 19.12.2015].

Miller Center of Public Affairs, University of Virginia.(2015). Harry S. Truman: Life in Brief, [Erişim Adresi]: <http://millercenter.org/president/biography/truman-life-in-brief#contributor>, [Erişim Tarihi: 16.12.2015].

Minzer, C. (2007). The rise of China and the interests of the United States. *The Ripon Forum*. 41, (2), [Erişim Adresi]: <http://www.riponsociety.org/article/the-rise-of-china-and-the-interests-of-the-united-states/>

Noonan, M.P. (2015). American geostrategy in a disordered world. *Orbis*, 59 (4), 600-612.

Özbay, F. (2011). Rusya-ABD ilişkileri: 1991-2011. C. Çakmak vd. (Eds.), *Yakın dönem Amerikan dış politikası: Teorik ve pratik içinde*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Peace.ca. (2004). The Bush Doctrine and the U.S. Military. [Erişim Adresi]: <http://www.peace.ca/bushdoctrine.htm>, [Erişim Tarihi: 20.01.2016].

Pirinççi, F. (2011). Amerikan dış politikasında dinamizm ve başkanlar: Retorik ve uygulama. C. Çakmak vd. (Eds.), *Yakın dönem Amerikan dış politikası: Teorik ve pratik içinde*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sempa, F.P. (2002). *Geopolitics: From the cold war to the 21st century*. New Jersey: Transaction Publishers.

Sezenler, O. (2009). Yumuşama dönemi ve jeopolitik: Henry Alfred Kissinger. M.S. Palabıyık (Ed.), *Batı'da jeopolitik düşünce içinde*. Ankara: Orion Kitabevi.

Shlapentokh, D. (2007). Dugin, Eurasianism and Central Asia. *Communist and Post-Communist Studies*. (40), 143-156.

Solovyev, E.G. (2004). Geopolitics in Russia: Science or vocation. *Communist and Post-Communist Studies*. (37), 85-96.

The White House (2002). *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington: The White House. Erişim Adresi <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>.

The White House (2010). *The National Security Strategy*. Washington: The White House. Erişim Adresi: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.

Viotti, P.R. ve Kauppi, M.V. (2014). *Uluslararası ilişkiler ve dünya siyaseti*. (5.bs.). (Çev. A. Özbay Erozan).Ankara: Nobel Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2004). *Amerikan gücünün gerileyişi: Kaotik bir dünyada ABD.* (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Yatin, G. (2009). Yaşayan bir organizma olarak devlet: Friedrich Ratzel. M.S. Palabıyık (Ed.), *Batı'da jeopolitik düşünce* içinde. Ankara: Orion Kitabevi.

YAYIM ALANI, YAZIM KURALLARI ve YAZILARIN DEĞERLENDİRME SÜRECİ

YAYIM ALANI

Dergi, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yapılan bilimsel nitelikli çalışmaları yayımlar.

YAZIM KURALLARI

1. Çalışmalar 5000 ile 8000 kelime arasında olmalıdır.
2. Türkçe çalışmalarda İngilizce, İngilizce çalışmalarda Türkçe özet eklenmelidir. Özet, makalenin sonunda kaynaklardan önce ve 800 – 1000 kelime uzunluğunda olmalıdır.
3. Gönderilecek çalışmaların daha önce yurt içi veya yurt dışında herhangi bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Fakat bilimsel toplantılarda (kongre, sempozyum, seminer vb.) sunulan ve tam metni yayımlanmamış bildiriler, sunulduğu yer ve tarih belirtilmek şartıyla kabul edilir.
4. Yazıların manyetik ortamda (CD/DVD) veya elektronik posta ile gönderilmesi gerekmektedir.
5. Yazılar; Microsoft Word'de tek satır aralığı, Times New Roman ve 12 punto; kâğıt ölçüsü A4 olacak şekilde hazırlanmalıdır. Metin içinde yer alacak şekiller ve tabloların bu ölçülere uyması gerekmektedir.
6. Türkçe çalışmalarda, yazının başlığı ve yazar ad(lar)ının altında 150 – 200 kelimelik bir Türkçe öz ve anahtar kelimeler yer almalı; bunu takiben İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimeler verilmelidir. İngilizce çalışmalarda, yazının başlığı ve yazar ad(lar)ının altında 150 - 200 kelimelik bir İngilizce öz ve anahtar kelimeler yer almalı; bunu takiben Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimeler verilmelidir. Her iki öz de tek satır aralığı ve 10 punto ile yazılmalıdır. Anahtar kelimeler, 4 - 7 kelime arasında olmalıdır.
7. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla veya metnin içinde açılacak ayrıçlarla yapılabilir.
8. Makalede yer alan ekler, metodolojik ayrıntıları ve ek bilgileri içermelidir. Birden fazla ek olduğu durumda EK A, EK B başlıkları kullanılmalıdır. Eklere kaynaklardan sonra yer verilmelidir. Makalenin tamamı için okuyucuya bilgi verecek mahiyette ve makale başlık sayfasında yer alması uygun görülen 20 – 25 kelimelik kısa anlatım, özet bölümünün ardından yazılmalıdır.
9. Yazarın akademik unvanı, görevi, bağlı bulunduğu kuruluş elektronik posta (elmek) adresi ilk sayfanın altına 8 puntoluk dipnotla yazılmalıdır.
10. Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmeli, başlıklar tablo ve şekillerin altında yer almalı, kaynaklar ise başlık satırının altına yazılmalıdır.
11. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası yay ayrıç içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır.
12. Öneri yazıları A-4 veya 8.5"x11" boyutundaki kağıda 1.5 aralıklı olarak yazılmalıdır. Yazılar okunabilecek koyulukta basılmalı ve çoğaltılmalıdır. Sayfa kenar boşlukları üst: 3cm, alt: 3cm; sol: 3,5 cm, sağ: 2,5 cm olmalıdır. Sayfaların altına sağ köşesine sayfa numarası konmalıdır. Font büyüklüğü en az 10 punto olmalıdır.
13. Yazı, Giriş bölümüyle ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. Bölümler, ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bölüm başlıkları numaralarıyla birlikte büyük harflerle ("1. GİRİŞ" şeklinde) yazılmalıdır. Gerekli durumlarda bölümler alt bölümlere ayrılabilir. Alt bölümler, her bölüm içinde bölüm numarası da kullanılarak "1.1", "1.2" şeklinde numaralandırılmalıdır. Alt bölüm başlıkları numaralarıyla birlikte her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde sola dayalı olarak yazılmalıdır. Son bölüm, Sonuç(lar)/Tartışma bölümü olmalı ve bu bölümü takiben Kaynakça ile varsa Teşekkür ve Ekler yer almalıdır. Not: İsteğe bağlı olarak şekil listesi ve tablo listesi kaynakçadan hemen önce verilebilir.
14. +Notasyon (işaretlerle gösterim) ve kısaltmalar ilgili bilim alanının standart notasyon ve kısaltmaları olmalı veya metin içinde ilk geçtiği yerde tanımlanmalıdır. Gerekli durumlarda, notasyon ve kısaltmalar Giriş bölümünde veya bu bölümü izleyen ayrı bir bölüm içinde verilebilir.
15. Tüm çizimler, haritalar, grafikler, fotoğraflar, vb. şekil olarak değerlendirilmelidir. Baskıya hazır özgün şekiller yazı basıma kabul edildikten sonra gönderilmelidir. Şekiller, ardışık olarak

numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde "Şekil 1." şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir şekil için uygun bir başlık kullanılmalı ve başlık şeklin altına numarasıyla birlikte yazılmalıdır.

16. Tablolar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Tablolara metin içinde numaralarıyla "Tablo 1." şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo için uygun bir başlık kullanılmalı ve bu başlık tablonun üzerine numarasıyla birlikte yazılmalıdır.

17. Başka eserlere yapılan atıflar aşağıdaki iki şekilden biri tercih edilerek gösterilebilir:

A. Metin içinde başka eserlere yapılan atıflar;

- Yazar soyadı, yıl ve sayfa kullanılarak "(Yazar, 2010, s.15)" şeklinde yapılmalıdır.
- İki yazarlı eserlerde iki yazarın soyadı "(Yazar ve Yazar, 2009, s.135)" şeklinde kullanılmalıdır.
- Daha çok yazarlı eserler, yalnızca ilk yazarın soyadı verilerek "Yazar vd." şeklinde ve yine benzer biçimde yıl ve sayfa numarası yazılarak kullanılmalıdır.
- Birebir alımlar "... " İşareti ile ve 10 punto yazılacaktır.

Örnek:

Kontrol ortamı (çevresi); kurumsal (örgütsel) biçimler bütünüün örgütteki insanların kontrol bilincine yansımını ifade eder.(Erdoğan, 2005, s.92)

B. Yukarıdaki yöntem benimsenmez ise atıflar dipnot yönteminde ve aşağıdaki kurallara göre yapılır:

- Kitap dipnotta ilk kez tanıtılırken, sırasıyla şu bilgileri vermek gerekir:

Yazar adı-soyadı (ilk harf büyük); Kitap başlığı (ilk harfler büyük); Kitabın yayım bilgileri (İlk kez basılmamış ise baskı sayısı, basıldığı şehir, yayınevi, yayın yılı) ve (eğer alıntı yapılmış ise alıntının) ve sayfa numarası (tek sayfadan alıntı ise s.95 şeklinde, birden fazla sayfadan ise ss. 95-98 şeklinde gösterilir).

Örnek:

Kontrol ortamı (çevresi); kurumsal (örgütsel) biçimler bütünüün örgütteki insanların kontrol bilincine yansımını ifade eder.

- Bir dergideki makale dipnotta ilk kez tanıtılırken, sırasıyla şu bilgileri vermek gerekir: Yazar adı-soyadı; Makalenin başlığı; Derginin adı; Dergiye ait bazı yayım bilgileri (Cilt no.su + Sayı no.su + Ay ve yıl + sayfa no.su).
- İnternetteki belgelerin gösterimi şu şekilde yapılır:

"Son Yazarın Adı-Soyadı; "Belgenin Başlığı"; Tüm Eserin Başlığı, Belge Tarihi ya da Belgenin Son Güncellenme Tarihi, Adres, Sayfa ve parantez içinde Erişim Tarihi.

- Bütün kaynaklar için geçerli olmak üzere; aynı kaynağa ikinci ve sonraki başvurular yazarın soyadı ve sayfa numarasını göstermek yeterlidir.
- Birebir alımlar "... " İşareti ile ve 10 punto yazılacaktır.

18. Açıklama Dipnotu:

Bilgi ve açıklama dipnotu sayfa altında ve (*) işareti ile gösterilir. Açıklama dipnotlarının gereğinden fazla verilmemesi gerekmektedir.

19. Kaynakça yazımında aşağıdaki hususlara dikkat edilecektir:

- “KAYNAKÇA” başlığı sola hizalı, tüm harfleri büyük, kalın yazılmalıdır.
- Atıfta bulunulan eserler “Kaynakça” bölümünde ilk yazarın soyadına göre alfabetik liste olarak sıralanmalıdır.
- İlk yazarı aynı olan eserlerde sıralamayı belirlemek için sırasıyla ikinci ve daha sonra gelen yazarların soyadları kullanılmalıdır.
- Tüm yazarları aynı olan eserler yılına göre eskiden yeniye doğru sıralanmalıdır.
- İlk yazarı ve yılı aynı olan üç ve daha fazla yazarlı eserler de aynı şekilde ayrılmalıdır.
- Kaynakçada tüm yazarların soyadları ve diğer adlarının ilk harfleri yer almalıdır.

YAZILARIN DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’nde, en az 2 (iki) hakem tarafından incelenip "Yayımlanabilir" oluru alınmış bilimsel makaleler yayımlanır.
2. Hakemler yazıları; özgünlük, bilimsel katkı, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, bilimsel makale hazırlama düzenine uygunluk, (varsa) alan araştırmasında kullanılan yöntem ve bulguları, üslup ile önemli buldukları diğer unsurlar açısından değerlendirerek yazılı görüşlerini Yayın Kuruluna iletirler.
3. Hakemler tarafından düzeltme talep edilirse düzeltmelerin Yayın Kurulunun uygun gördüğü sürede tamamlanıp tekrar gönderilmesi beklenir. Düzeltilmiş makaleler yeniden hakemlerin görüşüne sunulabilir.
4. “Yayımlanabilir” kararı verildikten sonra yazı yayım sırasına alınır ve bu durum yazar(lar)a bildirilir.
5. Dergide örnek olay incelemeleri, raporlar, bilimsel etkinlikler hakkında haberler, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayım duyuru ve özetleri, önceden yazılmış bir makaleye getirilen ekler, eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve eleştirilere cevaplar da yer alabilir.
6. Bilimsel makalelerden ayrı yayımlanacak bu tür yazıların dergide yayımlanması ile ilgili karar, Hakem raporu aranmaksızın Yayın Kurulu tarafından verilir.
7. Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi kapsamında yer alması öngörölmüş konular ile doğrudan ilişkili olmayan ya da bilimsel bir yazı biçiminde içerik ve şekil açısından uygun olmayan yazılar, Yayın Kurulu tarafından hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da ilgili değişiklik önerilerinde bulunulur.
8. Bilimsel çalışmalar, Türkçe veya İngilizce hazırlanabilir.
9. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan düzeltmeler yapılabilir.
10. Makalesi yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez.
11. Makalesi yayımlanan yazara makalesinin yayımlandığı sayıdan üç adet dergi gönderilir. Makalelerin yazarları ve makaleleri değerlendiren hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER LİSTESİ

1.ULUSLARARASI İNDEKSLER

Academic Resource Index (Research Bib)

2.ULUSAL İNDEKSLER

Acar Index

Akademik Araştırmalar İndeksi
Acarindex.com